

ŽIVOT

MUSTAFA CICO ARNAUTOVIĆ
SAMIRA BEGMAN | ISMET BEKRIĆ
MUNIB DELALIĆ | TOMISLAV DRETAR
ULF ERIKSSON | HANKA HAMZAGIĆ
DRAGOSLAV JANJIĆ | ARNE JOHANSON
ŠEVKO KADRIĆ | HAKIJA KARIĆ | REFIK LIČINA
KRISTIAN LUNDBERG | ADIN LJUCA
DŽEMALUDDIN SEJJID MUHAMMED | FERID MUHIĆ
MERIMA OMERAGIĆ | JOSIP OSTI | MILORAD PEJIĆ
MUSTAFA PRILJAČA | GORAN SARIĆ
BEKIM SERJANOVIĆ | SAŠA SKENDERIJA
FAIZ SOFTIĆ | BISERA SULJKIĆ BOŠKAILO
JASNA ŠAMIĆ | ENES TOPALOVIĆ
MAGNUS WILLIAM-OLSSON | ANTONIJE NINO ŽALICA

DRUŠTVO PISACA BOSNE I HERCEGOVINE
ASSOCIATION OF WRITERS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

ISSN BA 0514-776X

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST

I KULTURU

SARAJEVO, 2010.

GOD. LVIII BROJ 3-4, 2010.

CIJENA: 10,00 KM

ŽIVOT

ISSN BA 0514-776X
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST
I KULTURU
SARAJEVO, 2010.
GOD. LVIII BROJ 3-4, 2010.
CIJENA: 10,00 KM

ŽIVOT ISSN BA 0514-776X
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU
SARAJEVO, 2010.
GOD. LVIII BROJ 3-4, 2010.
CIJENA: 10,00 KM

IZDAVAČ:
Društvo pisaca Bosne i Hercegovine - Association of Writers of Bosnia & Herzegovina

ZA IZDAVAČA:
Amir Brka

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Ibrahim Kajan

UREDnice:
Kristina Mrđa i Ljubica Ostojić

LEKTOR:
Ibrahim Kajan

TEHNIČKI SEKRETAR:
Majda Kovač

DTP:
Edin Džihod

ADRESA UREDNIŠTVA:
Društvo pisaca Bosne i Hercegovine, Kranjčevićeva 24, 71000 Sarajevo
Tel./fax. +387 33 577 940, e-mail: d_pisaca@bih.net.ba; zivot@bih.net.ba
ibrahim.kajan@gmail.com (glavni urednik)
www.drustvopisacbih.com.ba

ČASOPIS ŽIVOT UPISAN JE U EVIDENCIJU JAVNIH GLASILA
MINISTARSTVA KULTURE I SPORTA F BIH POD REDnim BROJEM
548 OD 19.01.1996. GODINE

ŽIVOT[®]
DIJASPORΑ

Književni izbor:

PIŠU:

Mustafa Cico Arnautović
Samira Begman
Ismet Bekrić
Munib Delalić
Tomislav Dretar
Ulf Eriksson
Hanka Hamzagić
Dragoslav Janjić
Arne Johanson
Ševko Kadrić
Hakija Karić
Refik Ličina
Kristian Lundberg
Adin Ljuca
Džemaluddin Sejjid
Muhammed
Ferid Muhić
Merima Omeragić
Josip Osti
Milorad Pejić
Mustafa Prljača
Goran Sarić
Bekim Serjanović
Saša Skenderija
Faiz Softić
Bisera Suljkić Boškailo
Jasna Šamić
Enes Topalović
Magnus William-Olsson
Antonije Nino Žalica

SADRŽAJ:

OTVARANJE.....	9
Dragoslav Janjić: POVIJEST KAO UTJEHA	9
PJESNIŠTVO	17
Mustafa Cico Arnavutović: LEBDIŠ U MEĐUPROSTORU.....	19
Munib Delalić: RADOŠT PONAVLJANJA.....	23
Jasna Šamić: PJESME.....	29
Tomislav Dretar: CIKLUS BOSANSKOG JADA	35
Goran Sarić: NOVE PJESME	40
Milorad Pejić: KAD SAM STIGAO U HYPERBOREU.....	43
Adin Ljuca: PAMTIM SAMO SLIKE	47
Saša Skenderija: ČUDACI.....	51
Samira Begman: ZNAKOVI	56
Hakija Karić: HAIKU	59
Hanka Hamzagić: TESTIJA.....	61
PROZA	63
Antonije Nino Žalica: SANTA MARIA DEGLI ANGELI.....	65
Faiz Softić: NOĆ NAD GRADIĆEM SELIM	78
Bekim Serjanović: DVİYE PRIČE.....	84
Enes Topalović: NA KRAJU SVEGA.....	89
Ševko Kadrić: SINIJA	98
Ismet Bekrić: DRVENI KONJIĆ.....	102
PRIJEVODNA KNJIŽEVNOST	107
Četiri švedska pjesnika / Izbor i prijevod: Refik Ličina.....	109
Arne Johanson: FEBRUAR.....	109
Ulf Eriksson: FENIX U NESSOSU	113
Magnus William-Olsson: IZ ŠEST APOSTOLA	119
Kristian Lundberg: POSVETA	125

ESEJI I STUDIJE	129
Ferid Muhić: ŠTIT OD ZLATA	131
Josip Osti: MOJA PO-ETIKA	139
Merima Omeragić: TRANSKULTURALNA IZMIJEŠANOST – METAFORA MODERNOG ČOVJEKA	142
Bisera Suljkić Boškailo: TOMAS MAN I PROCES STVARANJA JEDNOG NJEGOVOG DJELA	150
RECEPCIJA	157
Džemaluddin Sejjid Muhammed: KNJIŽEVNO DJELO NEDŽADA IBRIŠIMOVIĆA (Prijevod s arapskog: Mustafa Prljača)	159

OTVARANJE

ŽIVOT[®]

Piše:

Dragoslav Janjić

Dragoslav Janjić
POVIJEST KAO UTJEHA

Čitanja djela o istorijatu zemlje Bosne podsjećaju na ona tiha učenja iz svetih knjiga u kojima duh priče nadvladava povijest. A Bosna je sama po sebi, po svom biću i trajanju, oduvijek bila knjiga raznolika i svakom pristupačna.

Rijetka su djela istoriografskog karaktera, koja podjednako plijene pažnju čitalaca koliko i podižu duh podanika zemlje o kojoj govore. Riječ je, dakako, o duhu našeg patriotizma. To dvoje teško je spojivo, a još teže ostvarivo. Takvih dijela gotovo da nema, autora još manje. Ukoliko se pojave, takva izdanja odmah poprime polemiku punu sumnji i nevjericе. Možda je zato naša istoriografska literatura o Bosni često suvoparna, puna sumnjivih podataka, koji zasjenjuju istinu i potiru činjenice. Kao da ih neko svjesno potiskuje ili namjerno odbacuje. Narodi koji teško pišu istoriju o sebi ostaju uskraćeni za svoje korijene i svoju prošlost. Kad-tad, takav pristup se obje o glavu. Svjedoci smo takvih izdanja obojenih različitim motivima i potrebama. Politički motiv je najčešći i po istoriju najpogubniji. Koliko je poguban za nauku i struku toliko je štetan za istinu o našem sopstvenom postojanju. Tu počiva ta skrivena zamka, željezna stupica svih naših starih i novih nesporazuma. Ona je, dakako, rezultat naših nacionalnih boljki nastalih na dugom, primitivnom svojatanju mitova i odnosu našeg čovjeka prema njima. Nije, onda, čudno što je sva prošlost naroda u Bosni ispunjena ratobornim životopisom, koji se ne može posmatrati a još teže tumačiti izvan ovih nacionalnih tabua. On je u njima začet, uobličen i kao takav zakovan za duga vremena.

Dakle, u košmaru takvog istoriografskog i političkog lutanja, te našeg turobnog, dugog bitisanja u njemu, pojavljuje se iznenada jedno djelo, jedna knjiga u godini ratnoj 1995. Pojavljuje se Povijest Bosne djelo Engleza Noela Malcolma doktora istorijskih nauka s Kembridža. S razlogom se odmah pitamo otkud sad taj stranac u Bosni? Otkud on u njenoj golemoj nevolji i šta u toj godini pred kraj rata, piše i

misli o njenom biću? Da li ga je svjestan i koliko mu je taj šaroliki Balkan blizak i svarljiv. Međutim, nas više zaokuplja potreba da se tom djelu iznova, nakon toliko godina, vraćamo. Zašto? Vjerovatno zbog autorovog iskrenog, zdravog čistoljublja prema našoj povijesti, koja se u ovako predanom obliku, rijetko sreće. Prevedeno i prilagođeno našem srcu to znači kako se isti duboko zamislio nad našom zluradom sudbinom, dok se mi ovdje bavimo našom neizvjesnom budućnošću. Istini za volju u tome nije usamljen, ali je drugačiji. Na prvi pogled knjiga je slična ili bar primjerena već postojećim izdanjima sa istoimenom građom. Ali, ulazeći podrobnije u njen karakter, prepoznajemo baš tu dimenziju duha, koji spominjemo na početku teksta. To je upravo onaj duh patriotskog osjećanja, koji nam nedostaje i za kojim u ovakvim prilikama tragamo. Takav pristup okreće stranice naše istorije poput iznenadnog vjetra koji rastjeruje maglu. Koliko je to značajno za autora toliko je bitno za nas čitaoce. Pogotovo za one vjerne, uboge podanike Bosne umorne od sopstvenog podneblja. Dakako, to nas čini ponosnim i zahvalnim. Čitava historija zemlje dobiva sliku uravnoteženijeg trajanja i postojanja. Dobiva sliku jasnog poimanja događaja. Njena povijest nije više toliko sumorna i tamna (vilajet), niti su naše predrasude o njoj toliko neizlječive. Genetika povijesti jednog ili više naroda kod ovog autora, uzajamno se prepliću, pa zatim razložno i dokumentovano slažu kao kocke domina na stolu. To otklanja predrasude sa kojima smo živjeli. Manje nas opterećuje prošlost, dok se na sadašnjost gleda drugim, pametnijim očima. Dakle, pokrenuta je promjena svijesti. Sad uzročne veze nisu uvijek negativne i ružne na kakve smo navikli godinama. Činjenična stanja ostaju dovoljna sama sebi. Nema izleta u moguće i posljedično, nema predviđanja i nagađanja. To djelu daje koherentnost i snagu, ono otklanja nejasnoće, mijenja saznanja i najzad pronalazi duh. Tako sve postaje bliže glavi i srcu.

Ono što ovog Engleza razlikuje od drugih istoričara, pogotovo ovdašnjih, jeste upravo njegovo polazište, taj prag sa kojeg ovaj stranac kreće u svoj mukotrpni pohod zvani Povijest Bosne. Za njega je taj izbor jasan i neoboriv, on je za njega poticajan i tematski unosan. To je posljednji rat na ovom tlu, rat sa svim svojim unutarnjim i vanjskim uzrocima. Dakle, on kreće od najsvježijeg događaja, odnosno od, koliko-toliko, nepomućenog izvora. On knjigu piše dok topovi pucaju i ljudi ginu. Dok traje kataklizma. To mu daje za pravo da odmah ide u kost, da već u startu odbaci predrasude i uvjeravanja kako su sukobi u Bosni bili posljedica istorijskih sila unutar nje same, zbog čega je ova zemlja „postala predmetom posebnih ambicija i interesa“ izvana. U svom uvodniku on će to jasno reći:

„Najveća je zapreka svakom razumijevanju tog sukoba pretpostavka da je ono što se zbilo u toj zemlji posljedica – prirodna, spontana i u isti mah nužna – sila koje djeluju unutar povijesti same Bosne. To je mit koji su brižljivo širili oni koji su izazvali taj sukob, koji su željeli uvjeriti svijet da ono što rade oni i njihovi

„revolveraši“ ne rade oni, nego neke bezlične neumitne povijesne sile koje su izvan bilo čije moći“.

Eto polazišta, eto pitanja, koje se podjednako dugo proteže kroz ovaj rat i kroz cijelu sudbinu Bosne, kako u prošlosti tako u sadašnjosti. To je taj vječiti, uvriježeni odnos svijeta prema ovoj zemlji i njenom položaju. Odnos, nikad naklonjen, nikad dobronamjeran, ali permanentno prisutan. To je univerzalno prokletstvo ove civilizacije prema jednoj zemlji, to je usud koji traje i ne prestaje. To je usvojen stereotip pun poganog smrada, isprobana i vjekovima nepromijenjen, koji se ponovo našao na pogodnom tlu Balkana, u Bosni i Hercegovini.

Ne bježi Malcolm od istine da se u ratu „od proljeća 1992. mogla očitovati vjekovna etnička mržnja“ ali ne zaboravlja dodati kako „te nesnošljivosti nisu bile trajno ugrađene u psihu ljudi, koji su živjeli u Bosni, nego su bile povijesna posljedica i mogle su se mijenjati kako se povijest razvijala.“

Ukazati na ovu činjenicu već na samom početku dovoljno kazuje o kakvom je istoriografskom djelu riječ. To potvrđuje naša očekivanja da ćemo hodeći istorijom od Slavena do Entiteta (od Kulina bana i dobrih dana, do Entiteta i loših dana) proći nadahnuti i ništa manje sluđeni zemljom svog identiteta. Takvo saznanje o nastanku Bosne nose svi naraštaji i to je najvrednija osobina njenih ljudi. To je naslijeden dar svakog bića u ovom prostoru. Stečen rođenjem, on poput zlatne niti u dodira sa tlom, odmah prepoznaje miris i blagodet svoje zemlje. Iznjedren iz oranice i kamena, njegov dlan na stećku pečat je vječnosti njegove postojbine. Niko pred njim ne može oči zatvoriti. Ta ruka, otvorenog pozdrava, čija linija života ima više puteva i raskršća nego lice bora, odaje prostodušnost i miroljublje, odaje ustrajnost porobljenog i slobodu zanesenog. Odaje sudbinu roba slavenskog porijekla. U tom pozdravu, koji ovaj svijet ne poznaje niti razumije, a još teže prihvata, sazdana je sva multietničnost planete.

Čitanje Povijesti Bosne nalik je otvaranju karata u igri s velikim ulogom, koji može zavesti svakog kockara za stolom. Godine državnosti ove zemlje imaju najčvršći i najduži kalendar na ovoj raskrsnici svjetova. Na njemu ni jedan datum nije upitan, ni jedna godina ispuštena ili zaboravljena. Nije niti može biti ako čovjek zna i može prepoznati proteklo vrijeme kao dio nasleđa sopstvenog porijekla. Ako je povelja Kulina bana prva zastava, ispisana i postojana, a sigurno jeste, zastava na kojoj slova zamjenjuju zvijezde, onda je na njoj svaka riječ pravno i zakonodavno ustavotvorna. Premda pisana za druge potrebe i namjene, ona je najvredniji eksponat u našem srcu od dolaska Slavena do postanka zemlje Bosne. Svako slovo ove povelje ima dublji sjaj od prostranog, zvjezdanih neba balkanskog.

Poslije bana, dolazi doba Kotromanića, doba kraljeva koji zemlji podariše granice zavidnog oblika i trajanja. Granice čiji se miris znakovitog ljiljana proširio do mora i tamo ostao uklesan u kamenu na obalama Jadrana za duga vremena kralja

Tvrtka. Taj miris ljiljana sačuvan u kamenu opojan je kao mlado vino. Jedne hladne zime kad se snijeg s kopna domogao ostrva, široki morski val uspeo se na stjenoviti Hum. Tu se zapjenušao i ostao. I tako zanavijek iscrtao mapu srednjovjekovne Bosne. Države Bosne, za kojom i danas mogu požaliti mnogi u njenom susjedstvu što je kao takvu, oslikanu stamenim bojama, nisu imali u svojoj prošlosti. Bosna je tada imala sve što jednoj državi tog doba pristaje. Imala je svoje vrijeme i svoje ljude. Bila je optočen biser u tvrdoj školjki Balkana. I zaista, kad se danas baci pogled na tu raznorodnu, svekoliku mapu bosanske države, ona svojim oblikom i likom podsjeća na neotvorenu školjku. Njena starost nema sljedbenika ni uzora, niti ima pandana u svom podneblju. Sve što je nastalo u njenom komšiluku rodilo se poslije Bosne.

Ali zaman, ta činjenica o bosanskoj državničkoj mudrosti i veličini nikad nije uzimana za primjer, niti se shvatala i prihvatala kao istorijska konstanta i ozbiljna društvena vrijednost u ovom dijelu svijeta. Ni kod svojih podanika (za živo čudo) kroz generacije, nije uživala taj prioritet. To njeno državničko nasljeđe i jasan identitet često su bili zanemarivani ili umanjivani u bjelosvjetskim nagodbama oko nadležnosti uticaja i moći. Takvo nepoznavanje stvari i pogrešno tumačenje povijesti i razumijevanje činjenica imalo je u prošlosti, kao uostalom i danas, teške nesporazume s velikim posljedicama. Nikad svijet nije imao pošten i pravedan odnos prema ovoj zemlji i njenom društvenom i političkom nasljeđu. Nikad se njen srednjovjekovni integritet nije vrednovao na konferencijama moćnika.

Međutim, to je samo jedna strana istoriografske literature ove zemlje, dok se ona druga doima još zanimljivijom i ljepšom. Treba reći: darovitijom i primjerijom vremenu. Onom vremenu, u kojem sva događanja oko i unutar zemlje poprimaju sliku dovršenog kontinuiteta. To je njena duhovno- istorijska komponenta. Zapravo, to je onaj oblik duhovnosti, koji se zamjetno razlikovao od svih vjerskih pokreta onog vremena, od Bizanta do Rima. Riječ je o Crkvi bosanskoj, za koju istoričari vole reći „kako se ni oko jedne teme u bosanskoj povijesti nisu toliko lomila koplja koliko oko šizmatičke Crkve bosanske“. I tačno, mnogo je pitanja koja ona sama postavlja, mnogo nedoumica ali i odgovora, koje ona nudi. Odgovora koji navode na bezbroj pretpostavki i krhkikh vjerovanja. Ali njeno postojanje (sto je ovdje bitno) otvara taj drugi segment ili drugi stub na kojem počiva ta srednjovjekovna građevina sa državotvornim uređenjem Bosne. To je njena samobitnost, koju нико ne može promijeniti niti poreći. Manje je sada važno koliko je ona i odakle je postala šizmatična ili manihejska a koliko dualistička i heretička. A koliko bliska bogumilskom pokretu i koliko njenom učenju pristaje ili ne dolikuje stećak. Taj nadgrobni kamen, oko kojeg su se polomile mnoge teorije, možda je, ipak, bio najблиži Crkvi bosanskoj, što opet ne mora značiti da je bio njen. Nije čak pripadao tom istorijskom razdoblju. Ili nekim svojim dijelom, ipak, jeste.

Pojavio se kasnije, ali nije bio ni bogumilski nadgrobni spomenik kao što se nekad vjerovalo. Taj „misterij“ oko stećka ogroman je koliko svakolika istina o postojanju Crkve bosanske. Jedno je sigurno: bio je kamen Bosne na čijem tlu počiva i danas. Sva Bosna je na njemu oslikana. Ni jedna država nema takav pečat kao što ga nosi zemlja Bosna. Na njegovom jastučetu živjela su pokoljenja. I danas žive a da to ne znaju. Pisac ovih redova bio bi sretniji kad bi nauka i struka dokazale da je bio plod vjerovanja i učenja ove Crkve. Uostalom, to nije daleko od mogućeg. To se uklapa u teoriju o širokom horizontu njenih vrijednosti. Ali, istorija često ima svoje neobjašnjive periode i tajnovite izvore. Zato je, ponekad, prihvatom s rezervom.

Hereza ove Crkve u svom nastanku imala je u sebi nešto više od samog otpadništva. Imala je svoja drugačija vjerovanja i utemeljenja, koja u savremenoj teološkoj misli i učenju prave zabunu, dok na drugoj strani nude niz radikalizovanih elemenata, kojih se čovjek, u svom odnosu prema Bogu, ne može odreći. To je dovelo do neslućenog, iskrenog pokloništva prema njenoj organizaciji i obredima koje je sačuvala. Preuzevši sve najljepše iz istočne i zapadne crkve, ona je svojim sljedbenicima pružila vjerodostojan izbor običaja, koji vuku porijeklo iz drevnih vremena. Tako su veliki praznici postali okosnica njenih obreda. U njenoj strukturi običaj je nadvladao obred i učenje. Mnoge simbole tog doba, među kojima se našao i krst, odbacila je, a zadržala lomljenje hljeba (pogače) koji se u narodu Bosne održao još od dolaska Slavena na Balkansko poluostrvo. Dakle, taj svjetovni ritual nije mijenjala. Zato je bila bliža ljudskom biću i sva ljepota njene propovijedi leži u toj čaroliji osmišljenog manihejstva. Nikad nećemo postati svjesni tih darova, oni nas prate u stopu već vjekovima. Oni su neka vrsta našeg vanjskog genetskog koda.

Nije onda čudo što se taj fenomen počeo prihvpati kao duhovno nasljeđe pa vremenom postao snažniji od puke istoriografske literature i njenog istraživačkog maksimuma. Mnogi istoričari, intelektualci, pisci imaju danas snažan osjećaj pokloništva prema toj Crkvi bosanskoj. Njen fenomen rađa kod ljudi zavidan stepen identifikacije s njenom pojmom, pogotovo sa njenim načelima iz tog vremena. To imponuje i zaslužuje pažnju struke. Zaslužuje, zapravo, širu i objektivniju sliku našeg duhovnog života. Naša skromna saznanja o njemu puna su predrasuda i zabluda. Koliko je ta prošlost prisutna u nama progovoriće vrijeme kad sa svojih umornih pleća zbacimo nacionalne mitove. Često zaboravljamo da su nacionalni okovi došli kasnije i da je Crkva bosanska postojala mnogo ranije i nesmetano živjela prije naših mitoloških zabluda. Teološki zdravija i bliža čovjeku, ostala je velikim slovima zabilježena u našoj tradiciji. Sve se odigralo davno i dugo ostalo prekriveno vjekovnom prašinom, ali je u našoj svijesti (htjeli mi to ili ne) ostalo kodirano. A, sve što je kodirano nosi poučno iskustvo i neograničeno, civilizacijsko trajanje.

Iako, prema Malcolmu i drugima, vladari Stjepan Kotromanić i Tvrtko nisu bili pripadnici ove Crkve, nisu je ni izričito odbacivali. Radije su održavali sa njom

prijateljske odnose. Kraljevstvo je poštovalo crkvu, a crkva svoje kraljeve. Koliko je ovaj podatak značajan za istoriju podjednako je indikativan za položaj njenog duhovnog učenja i života u tom kraljevskom, feudalnom poretku. To je podatak, koji jasno povezuje i oslikava dva kraja istog društvenog tkiva Bosne. Za takve odnose u savremenom svijetu vrijedi poštapolica: država je odvojena od crkve koliko crkva od države. Ali, za ono doba tako nešto je neutemeljeno i nemoguće tvrditi. Naprotiv, takve pretpostavke djeluju odveć uprošćeno i neosnovano. Ipak, istini za volju, mnoge stvari se ne mogu prenebregnuti, a još manje odbaciti. Crkva bosanska je u svom odnosu prema svojim sljedbenicima već imala dovoljno isprepletenih i uvezanih elemenata svjetovnog i duhovnog. To je činilo posebnom koliko i naprednom, ali uvijek otpadničkom. Tako je u srednjovjekovnom okruženju, njena teološka misao dosegla gotovo univerzalno značenje, kojem će svijet, mnogo, mnogo godina kasnije, težiti.

To su, eto, dva stamena stuba srednjovjekovne države Bosne. Nema ih ljepših na ovom dijelu Balkana. Istoričar sa Kembridža je to shvatio, pa nam predočava njihovu vrijednost i veličinu. Nudi našoj pameti to povjesno blago, nudi ga svesrdno struci na uvid i obradu. A nama na ponos i divljenje. Podsjeća nas na onu državotvornost, što je brzopleto iscurila iz naše svijesti. Nestala iz sjećanja kao da nikad nije postojala. Osobina naše primitivnosti pretpostavlja daleku prošlost manje obavezujućom. Zato se često osjećamo nasukani na obalama sopstvene prošlosti. Olako prelazimo preko teško stečenog. Dopushtamo zaboravu da nas obmane kao vjetrovit oblak. Neuki smo da sačuvamo i baštinimo vrijednosti prošlosti. To stalno potkopava i ruši naš kontinuitet. Kad se danas, njegova (Malcolmova) i takva Povijest Bosne prostre pred čopor naših krivolоčnih mitova i zabluda, tek onda shvatimo koliko smo dugo gurali glavu u pijesak. U tom pijesku čovjek postane tvrdoglav i slijep. „U mitu smo najusamljeniji“ govorio je Aleksandar Veliki.

Poslije ovog, koliko istoriografskog toliko i publicističkog djela, lakše uočavamo prokletstvo mita i njegov uticaj na tok istorije. Sve što je bilo ispred ili poslije njega nevažno je. Ništa od mita ne može biti jače bez obzira kojem to istorijskom razdoblju pripadalo. Mit je poluga koja vraća planetu unazad.

Sve što se događalo kasnije, sva historija Bosne, što se tegobno i krvavo vukla kroz vjekove, sva je ona bremenita mitovima. To je bio i ostao najteži kamen oko njenog vrata. Prošlost ovog podneblja, rađala je mitove kao šuma gljive poslije kiše, mitove, koji se nikad nisu zamorili niti klonuli. I danas žive kao okoštali rudimenti na njenom tijelu, žive u slijepim ulicama, u senilnim sporama ljudskih glava.

Poslije srednjovjekovnih kontura bosanske države, zemlje romantičarskog zanosa, duha i prkosa, dolaze oblaci vjekovnog Osmanlijskog carstva. Dolazi doba najdužeg vazalskog poretka, koji će jedna zemlja imati i preživjeti u svojoj istoriji. Ni jedno tlo na Balkanu nije imalo toliko dug i težak vazalski odnos kao Bosna. Bila

je podčinjena sili, koja se i sama teško nosila sa sobom, a još teže i sporije mijenjala. Austrougarska koja se nametnula kasnije, donijela je monarhističke prohtjeve, zemljische knjige i zakone. Dok je Tursko Carstvo gradilo mostove i sahat kule, Austrougarsko je podizalo palate i željezničke pruge. Svako prema svom tabijatu i potrebi, svako prema svom dunjaluku i vremenu.

Atentat u Sarajevu pomjerio je tektonske ploče Balkana i Evrope. Zemlja se raspukla od toplog mora do hladnog okeana. Dan je postao prividno duži, čovjek rječitiji a vrijeme složenije i opasnije. Nacionalna buđenja brzo su prerasla u dogme. Prvi svjetski rat uveo je Bosnu u Kraljevinu Jugoslaviju a, ona svojim banovinama podijelila zemlju i povezala je sa susjedima. Koliko povezana toliko razjedinjena. Drugi svjetski rat stvorio je od Bosne antifašističko bojno polje puno neprijateljskih ofanziva te ustoličilo komunističku doktrinu od socijalnog raja do sunčanog Golog otoka. Bosna je dobila državotvorne republičke granice. Konstitutivnost je prividno motivisala ljude i držala narode na okupu, sve dotele dok se sama u sopstvenom ratu (u agresiji) nije urušila i sebe iznevjerila. U tom krvavom maskenbalu nacionalisti su nosili masku sotone. Nakon komunizma, sjećom glava, raspala se „voljena Juga“ a Bosna postala međunarodno priznata država. Dejtonom je zemlja ustrojena sa dva sapeta entiteta i jednim raspolućenim ustavom, za koji svijet nikad nije čuo, niti će ikad takvog izmisliti od antike do sudnjeg dana svoje planete. Eto, to je taj najbrži sublimat istorije Bosne i Hercegovine.

Danas, sa ove vjekovne distance, koja mimo naše volje i znanja, ispire dragو kamenje iz tog pjeskovitog mulja, nije teško shvatiti kako vrijeme, u svom burnom proticanju, nikad nije bilo naklonjeno zemlji Bosni. Njena povijest uvijek se mjerila mukom i znojem, žrtvom i nevoljom. Takav aršin od stida se izgubio. Te sudbinske pojave, poput olujne grmljavine, stalno su progonele i bacale u okove njene narode. Nije čudo, nije onda bezrazložno, što nam Kotromanići i Crkva bosanska ostaju, kako godine odmiču a pamćenje stari, u svakom novom tumačenju istorije najsvetija i najsvjetlijia stranica u satrtom žitiju ovog napačenog tla. Otud u nama taj dah melanholijske i ljubavi prema tom dobu, u kojem su živjeli naši preci. Otud taj žal za prošlošću, koji otimamo od zaborava kad nam je najteže. Tako ispada kako se Bosni i nama, posrećilo što smo imali taj srednji vijek i njene poglavare, jer svi drugi vjekovi bili su puni urote i zla. A naša strast prema tom dobu proizašla je, upravo, zbog njegovog prekinutog kontinuiteta i svega onoga za čim smo žudjeli i vjerovali da je ostvarivo. Tako je sa ove udaljenosti, naša ljubav prema tom dobu ostala platoska, skrivena i vječita. Zapravo, čitav ovaj tekst nije ništa drugo nego mnoštvo takvih misli i dijaloga s tim vremenom i snažan osjećaj ponosa, koji nosimo u sebi, prema tom dijelu naše istorije.

Pišu:

Mustafa Cico Arnautović
Munib Delalić
Jasna Šamić
Tomislav Dretar
Milorad Pejić
Goran Sarić
Adin Ljuba
Saša Skenderija
Hanka Hamzagić
Samira Begman
Hakija Karić

ŽIVOT[®]

Mustafa Cico Arnautović
LEBDIŠ U MEĐUPROSTORU

DJEČACI PRESKAČU VJETAR

Snovi me drže prisno
Kao vatra drvo

Sudbina nevidljivo
Prijepjena uz zrak
Osluškuje moje korake

Svejedno je ko od nas dvoje diše
Koračamo jednom obalom

I nema misli
Misao se rastvara
U susretu s drugom misli

Ipak događalo se

Pretvaralo u arhitekturu
Izranjavanih rečenica
Koje su obmotavale moj um

Sad gledam
Kako dječaci preskaču vjetar

Kako mu prkose njihove kose

LEBDIŠ U MEĐUPROSTORU

Dok mrak usisava
Sunčev sjaj
Lebdiš u međuprostoru

Ne prepoznaćeš svoj lik
Ni glas

Što te doziva iz dubine sjećanja
Iz tog susreta
Mraka i svjetlosti

Nikad slobodniji nisi bio
Kao sad

PRED VODOM STOJIMO NEROĐENI

Vjetrovi viju lubanje prah
I prah trave
Dok vode tutnje
Kroz bespuća naših nutrina

Da se prepoznajemo
U njihovom ogledalu
Zabluda je

Glavom tako
Prema potopljenom nebu
Prećicom do ispovijesti svoje

Gdje je starost kapi
Starost vode
U kojoj jedino istina je

I ovo oko moga vrata nije zamka
To se samo voda izlila u luku

I nastambe naše su
U maticama rijeka
I još dublje

Pred vodom stojimo
nerođeni

DRŽI MOJU RUKU

Vrijeme kao da dolazi

Lica se predstavljaju imenom
Množina se gubi u vatri
Ostvarene misli čvršće od mramora

Moja ruka u njegovom jeziku
Moj san u njegovom snu

Stojimo jedan prema drugome

Diše zrak
Gubi se interpunkcija zastoja

IDEŠ ZA SUNCEM TAKO

D. S.

Bez ikakve kretnje
Prelaziš iz jednog
U drugo vrijeme

Zemlja se zatrese
Kako se više
Uz nju privijaš

Dok jutro spušta se
Na latice užarenih cvjetova
Poprima sjaj materinstva

Ideš za suncem tako
Kao voda
Da se s njim sjediniš

Sa svojom sudbinom
Svojim grijehom

Munib Delalić
RADOST PONAVLJANJA

Mišić me sjećanja stalno po glavi udara.
I stalno osjećam vrh srca u grudima.
I tek onako kažem
(da ne zaboravim kako je kad se kaže,
dok oči mi dršću,
privikavajući se, u nasilju sumnje, na tamu):
Sve što živi umrijet će.
I samo ono što može umrijeti živi.

Kažem, neobično glasno.
Osjećajući kako tišina samu sebe osluškuje.
U stanci svakoj, iza svake izgovorene riječi.

I kako onda život uz sitne nevezati stvari.
Uz vjetar, recimo, tog slijepog pjevača
koji se stalno ponavlja, tražeći drvo
u kojem će šumiti...
Uz oblak i kišu, u polju orada...
Bar načas ne misleći o grijesima svojim.
O kojima su najveći odlučivali grešnici.
U životu ovom koji se samo ponavlja.
Koji jedini može umrijeti.
U koji jedino vrijedi vjerovati.
Ma koliko uzaludno bilo.

ČUDO JEDNO

(ili : sjajna je tama grafita)

Čudo jedno:

Zima došla i Božić se primakao
a snijega ni za lijeka.

"Šta je ovo?"

obratih se jednom norveškom Bosancu.

"Kakva im je ovo zima?"

Te mu rekoh ono što je on nekad znao reći, misleći, bezbeli, na Bosnu, da je zimi bez snijega isto što i kahvi bez cigare.

"Jašta, jarane",

dočekao on živahno.

"Kao mokriti a bar pokoji vjetar ne pustiti."

Da je zaista strašna moć bosanske poredbe, uvjerih se, ubrzo, čim je majčin sine napadalo i sve se, dakako, poledilo. I, naravno, Ero (s onoga svijeta) na poledici pao.

Šta tražio to i dobio,

kazao bi onaj isti norveški Bosanac...

Svašta, znano je, čovjeku može na um pasti.

A tek kad si sa sve četiri u zraku.

U tom blaženom trenu sve ti se može ukazati: i Gospa Međugorska i Hamsunova Ylajali a i stari grafit sa zahoda ljubuške Gimnazije:

"Ne seri više nego što možeš podnijeti!"

Preko kojega je, kažu, *ovo je hrvacka*

napisano. Zna se kad.

(Tad sam se, uzgred rečeno, baš u Hrvatskoj, već bio dobrano prizemljio. I, čini mi se, na glavu dočekao. Koja je, čudo jedno, ostala cijela. I ništa je više ne boli. Pa ni kad napada, sve do neba, odakle naravno i pada. I sve se poledi. Te sva zemlja, do neprepoznatljivosti, postane ledena, i bijela. Pa opet na nju jadnu, na nju jednu i jedinu, padnem, i bude kao da je nema.

"Jesam li dobila i ono što nisam tražila?" -

samo se, sad, nijema, i srama puna, ponekad zapita.)

STJEPAN:

"Dok je još bilo vremena,
predlagao sam im da se Balkan skandinavizira.
Ali, nisu me poslušali.
Više im odgovaralo da se on skandalizira" –

pričao jednom hrvatski predsjednik
svojim domaćinima u glavnom gradu Norveške.

Da bi, sutradan, u novinama osvanuli napis
o rijetko duhovitom državniku, koji i šale zbija,
priča viceve.

Čitajući to, zapitao sam se
(s razlogom, učinilo mi se tad),
ima li nevinost svjedoka.

I je li mrak zaista samo svjetlo koje čeka.
Na one što sve svoje na zemlji vrijeme
provedu u nevremenu drugih.
Nedužni, a svima krivi.

AMMERUD

"Istina o ruži ne može se više
ispričati na jeziku dobrih."
Davno sam to negdje pročitao.
I zaboravio. Kao što sam zaboravio
i mnogu drugu misao tačnu.
Toga sam se sjetio ovdje,
u kasarni, u kojoj godinama živim.
Tu, gdje sklonila se svjetska sirotinja,
bježeći od svojih pinocheâ, karadžićevih
mladića, i drugih tutinih tutićâ...
Bože, koliko nas je, sve od nas pocrnilo!

"Pa ovdje su se skupili samo narkomani.
I svi crni. Sve beznadni slučajevi. I mi" -
Rekla jednom Nada
s kojom jedan od tih stanova dijelim.

"Ovdje su, Nado, svi usamljeni ratnici" -
pokušah je ispraviti.
"Gubitnici. I svi sjede među svoja četiri zida
i memoare pišu.
Kao i svi isluženi, žaljenja vrijedni patnici.
Neko na ovaj način, neko na onaj.
I svi se dovijaju kako da socijalnu
poštenu zarade mirovinu.
Pa da se vrate tamo odakle su došli.
Ako se mogne."

Rekoh joj, i dometnuh: "Je li normalno
da nevini preuzme krivicu na sebe? Nije.
A preuzima li nevini krivicu na sebe? Preuzima.
Eto vidiš.
A da nije toga, ne bi bilo ni nas na Ammerudu.
Niti bismo, jezikom trnja, pridali istinu dobrih..."

JASAN GOVOR

Nisam kod kuće.
Kažem svakome ko me nazove
i stane mi zamuckivati ime.

Jer ne kaže li me
kao što me moja majka kaže,
nije, nije moje, i nikad moje ne može biti.

A kad ustraju pa uprtaju
a gdje je Miu nn ib kada će opet biti doma
jer imaju nešto za nj vrlo jeftino

skoro pa džaba -
Uzvratim da otpovao sam. Daleko -
I da se neću više vratiti. Nikad.
I da - u sebi dometnem -
najviše svakoga dođe
ono što jeftino je, skoro pa džaba.

I da mi na riječ vjeruju
(samo što ih ne zamolim)
jer dobro znade Miu nn ib o čemu govori.
Sve je on to na svojoj vlastitoj
osjetio kk ko žž ži

DATERA I PAPA

(jezikom norveških Bosanaca)

Sutra je sotene maj.
Sutra nema škole.
Direktor će holati tale.
I sangat će svi.
A onda će hajsati flag.
Poslije ćemo u tōg,
pa svi na Karla Johana.
Hoćeš li i ti s nama, papa?

Ja? Najradije ne bih.
Kad god sangaju,
i hajsaju flag,
meni se grota.
A nikad nije lijepo vidjeti
staroga mana kako grota.
Posebno kad si u tōgu.
A i ne ide mi se na Karla Johana.
Draga datero moja.

Objašnjenje manje poznatih riječi :

Datera - kćer; *papa* - tata; *sotene maj* - sedamnaesti maj, Dan norveške državnosti; *holati tale* - držati govor; *sangati, sangaju* - pjevati, pjevaju; *hajsati flag* - podignuti zastavu; *tôg* - povorka; *na Karla Johana* - ulica Karla Johan, glavna ulica u Oslu; *grotati*, *grotati* - plade, plakati; *man* – čovjek

Jasna Šamić
PJESME

U PARKU BRASSENS

U parku Brassens
Procvala japanska trešnja
Raskošnija od
Pohotne huriye što izvija tijelo
I lepezom zamahuje
Hladeći dženetske dembele

Ružičasti cvjetovi kao crvene pahulje
Lepršaju pri lahoru
Zatrپavaju puteljak i smetovima krošnji aprilsko
Nebo kao
Prhutom provrelog vulkana podojeno

Nikad zemlja nije tako ružičasto
Sjala

Mlada majka na putelјku
Gura kolica po rumenim pahuljama trešnje
U njima cvili njeni tek izniklo sjeme
Jedru sisu doziva
Za njima

Razgoličen klimavih nogu ispod prljavih gaća
Poguren starčić
Tegli svoja kolica
Puna preteških godina
I s jednom jabukom
Unutra
Stenje
Kao da jedru sisu
Djetinjstva doziva

U dnu parka
Na pijaci
Razgrće ljude s puta nekad moćna udova
S licem kobre
Što je oplodnu ždrebadi
Uvezenu iz *barbarskih zemalja*
Kadila na suhim dojkama među kojima su svjetlucali
Dolari njenog pokojnika

S obraza joj se slijeva
Znojem natopljen puder
I rimel raskaljan
Poput snijega na seoskim prtinama
Usne joj ko zgrušanom krvlju
Naslikane

Razdrljena skorene kože
Nalik na surlu umornog slona

O boli, o boli, vrijeme je opaki igrač!...
A provalija uvijek žedna!

Lijepo je ipak vratiti se u
Grad svjetlosti
Želim reći prolaznici
Što proba dekoltiranu bluzu preko dekoltirane haljine
I trule sise nudi prodavcu
Ne vidi ni svehla ljeta ni otrnjavljele mužjake
Ali mi u grlu ugurušak riječi

Zapeo
Pri susretu s usnama i očima udove
S licem udava

MLADIĆ S RUKAVICAMA

Na balkonu mog stana
Procvala azaleja
Na behar japanske trešnje iz parka Brassens sliči
Uljepšava mi dan
I pogled na turobni zindan dvorišta
U kome se igraju dječaci
Iz daleke Indije
Kupidonovih crta
Veseli
Na ledenom majskom sivilu

Pozdravljaju me na
Hindu-francuskom dok
Odlazim u posjetu
Mladiću s rukavicama
(Moj mladi susjed mu nalikuje)
Pred njim sam oduvijek
Razjedena čežnjom
Što ne zna za predah

Svud uokolo je majski
Snijeg
Ucviljen park Tuileries i u njemu
Travnjaci i nepropulalo cvijeće
Behar je možda uzalud
Pokušavao oploditi šljunak aleje

Šljunak šišti pod nogama kao otrovnica
Ko rumunska ciganka što
Umotana u iluzije
Šarene marame i prnje

Nudi "zlatne" prstenove
Na svakom koraku aleje
O Zlatnom Zapadu sanjajući

Pucketeta kesten na žaru
Ispod slavoluka
Vrući maroni uzvikuje pariški Krišna

U nekadašnjoj palati kraljeva
Čekaju me
Snena Flora razdrljenih grudi oivičenih bijelom čipkom
Raspojasana Danaida izvaljena u svilene jastuke u brončanoj kuli
I dama što smrt u kavezu ko kandilo u ruci ljlja
I svetica-bludnica što ljubav ispisuje pohotnim njihanjem tijela
Sjetnog pogleda spletene kose otkrivene dojke
I Salome s glavom mrtvog Giovannia Batiste u zdjeli -
Još ne pade u ledeno jezero iz kojeg će ko iz srebrne posude izvirati
Kosa joj i lice -

I Mladić s crvenim šeširom me čeka i
Ružni Vincenzo Mosti i
Putena Djevica s ogledalom

Žurim

Žurim Mladiću s rukavicama
Pred njim sam oduvijek
Razjedena čežnjom
Što ne zna za predah

Pariz se mijenja
Al ne i moja melankolija ...
I moja čežnja i dalje
Teža je od stijenja

DOLAZIŠ IZ GRADA

elegija na Danteov Pakao

Dolaziš iz grada gdje je svjetlost
Šutjela dok su grmjele planine
Pjeneći kao olujno more
Kad ga južni vjetrovi tuku

Iz grada gdje su prokleti Boga u njega se zaklinjući
Gdje caruju sjenke hulnika i mrtvi pjevaju zvonkije od rajske slavu
Gdje se glave živih sudaraju u blatu sveže iskopanih raka
Oči im žmirkaju poput ukletih zvijezda
Na njih tmice povraćaju
Oganj
Lome sunca i ližu snjegove

Dolaziš iz grada gdje si bila kraljica
Sjenki
I oplakuješ sretne dane

Gdje su kapi kiše bile vrelije od užarene lave
Gdje su djeca razmicala bujice suza da prođu kroz njih da odrastu
Tamo gdje je lokalni Kerber zavijao iz hiljadu čeljusti
Kao čopor vukova izgladnjelih
Rujući po leševima natrpanim do vrha planine
Na kojoj su i ptice šutjele
I krljut im u letu zastajala

Gdje se gladne žene probijaše kroz sjenke
Gdje su se sjenke tresle pod teretom
Olovne kiše
Gdje su ljudi stavljali stopala na lobanje misleći da su tijela
Gdje gromoglasna vatra
Još uvjek obavija lica živih i mrtvih
Gdje su se živi i mrtvi spojili
Jedno tijelo postali

Danas kiše više nisu teške poput olova
Ali leleću

Danas djeca ne razgrću sjenke Hada da bi odrasla
Ona ne rastu
- Odavno su odrasla od nesreće i tuge ne od hrane -
Danas ptice zamahuju uprazno krilima
Danas slijepci
Pjevaju i jauču
A ptice su nepomične i nijeme

Sve stoji

Samo Bog raste
Raste
Ne prestaje da raste

Tomislav Dretar
CIKLUS BOSANSKOG JADA

**BOSANSKI MOTIVI SA SNAJPEROM
I MRTVOM PRIRODOM**
(Instalacije 1992 - 1994)

Posvuda čovjek sanja ideje vrijednosti višeg
Reda rađati i činiti, činiti što bilo da bilo
Praviti smrtni hropac snajperom od našeg
Mesa pa će inozemni kulinari viriti u zurilo

Od klinkera i od peluda sumporova cvijeta
Olovom vonja prah curi poput sluzi sperme
Liže ovarije djevica u bijelom lijepih meta
Boje trešnje djevičanstvom cvjeta od zime

Gastronomi dolaze odsvakuda staviti sred scene
Svoje poznanje svjetske kuhinje pokazati na djelu
RTBFR, CNN, RAI, FAI, BBC, RTF, YouTube vidéo Cène
Pa kao krstjanin dobri vratit se plakati u opijelu

Po tome imajući snažan, iskren dojam da su učinili
Neko djelo grandiozno šampanj stane šumno kuljat
Šampanj koji bi sablé za trofej koji im više ne fali
Za okačiti na zid geler cal 105_{mm} Made in Russland-brat

KROZ TAMU NOĆNU SLUŠAO SAM NEBO

i nebo mi govoraše tajne svoje
Razumih ga jer nebo mi govoraše
kako se tajne govore u po glasa
jezikom bosanskim

Svu noć Danica mi s neba treperila
svojim treperavim glasom Gledao sam
osluškujuć fioriture njenih sopranskih fuga
u pismama skladanim jezikom bosanskim

Zbor ju zvizdani pratio virno dok je
Mladom Misecu ljubav svoju poviravala
A on mladoženja vični svoju joj viru
tvrdio i ljubav zavitovao govorom bosanskim

S jutrom oglasi mi Sunce s neba dolazak
Kraljice svitla šaljući glasnike u sunčevu
slapu s istoka vrlog koji mi ditirambe svoje
u dostojanstvu priopći jezikom baš bosanskim

Ptice mi iz gajeva i lugova čavrlijale i sve ih
razumih jer to bi cvrkut u jeziku bosanskom
Stameni borovi, plementite jelke,
ariši i tamariske, tise i bukove krune

u kralivskim odorama nedostižnih
planinskih vrhunaca potvrдиše mi virnost
to Horion Bosona rekti na vike vikova
Amen i Amin svako jezikom bosanskim

Zelenooki slapovi unski, tisnaci neretljanski,
Vrbas šumni, Sana topla i Drina vrletra san mi
na oči svojim šumljenjem spusiš, san mi onda
govorio istiha govor razumljiv jezikom bosanskim

Zemlja mi iz oranica progovori plodovima
svojim, more mi valovljem posla lađe darovima

ispunjene omotače mistične tvari uvićene
u pokrove od baršuna glasova jezika bosanskog

S labudovima odletih k jugu nošen
vitrom vokala jezika bosanskog s divljim
guskama zaplovih oceanom nebeskim put
sivera u idrima s vitrom jezika bosanskog

Ostarih i onemoćah došle mi vile bilinskih moći vidarice
boli bolovah rane ne izvidah Bosna mi na ranu legla
nema ni njoj ni meni lika ni u likara ni u vikara

Bosne srebrne K zapadu sunca krenuh na vrime
u tren njemu stići reći evo mene s tobom zapada
zapasti i s mirom u mir pod stećak leći u jeziku bosanskom

*Na prvi dan protulitja, 21. ožujca,
lita dvi tisući i desetog,
u zemlji dalekih Normana.*

PRVI EVIN LJUBAVNIK NA ZEMLJI

Bijaše slučajno nebeskog podrijetla
U jednom činu znanstvenog istraživanja
O teoriji ljudske infinitezimalnosti
Njihov snošaj prema časnom izvješću
O dami *in flagranti* izvršen sa zanimljivim ciljem
Završio oplođavajućim ažuriranjem
Po tome njen muž njojzi napravi drugog sina
U potpunosti u skladu sa zakonom kreacije
Po tome sinovi radeći svoj posao izvan
Rajsko-vrtlarske teritorije poslaše
Nebu njegov dim sa zadaćom miruha da ugodi
Senzibilne nosnice Našeg Gospoda Stvoritelja
Ljubomora prvog sina izazvana ljepotom
Pohvaljenom od Boga on ubi sina ratara
Reklo bi se da povijest završiti nikad neće među nama

Sinovi nebeskog podrijetla ubijat će sinove zemaljske
I vice versa žene će nas varati uvijek s onim
što u njima izaziva radoznalost ljepote
Volite pticu rugalicu

Bilo je pisano: oko za oko, Zub za Zub
Oko daj zaklopi svoju gubicu rekao je Bruciël
A ti zube siđi sa svog trona spala ti je kruna
Ubijte pticu rugalicu rekao je žurnal komunal
Ne ubijajte pticu rugalicu rekao je film komercijal
Volite pticu rugalicu rekao je pjesnik Admiral Mahić
Pustite ju da pjeva grmio je Voltaire iz onostranog
Ptica rugalica treba se smijati a ne plakati
Živio smijeh živio osmijeh dolje barjak ispred Citibank
Bilo je pisano volite jedni druge čak iako nemaju socijalne zube
Bilo je pisano da nema drugog osim Boga jedinog na stolu
U predvorju Templa côté jardin jedini je Jésus Christ le taoïste
Pokazivao put i samo ptica rugalica bijaše bukinist koji dijeli
na čitanje svitke i deklamira na pamet naučenu riječ
Koja je rekreirala svijet nakon kreacije početka
Dakle ona zaslužuje da bude poslužena pri desertu,
a ne pred vratima Rekao je Sv. Pavao Ignjacu Lojoli
Svetom Ognju literature Slobodnog pada koji ne vjeruje
da Noje nije imao busole Za naviganje tijekom vremena
kad Potop skrivaše Zemlju pogledu ptice rugalice

UTOČIŠTE JESUS KRIST, JA MU TAOIST

Ja imam svoj put kojem je utočište Jezus Krist,
Ja sam mu taoist, ja obožavam žene, imam ih dvije,
Poeziju kao eksploziju samoću kao kakvu orgiju
Ja sam dakle bigamist posvećeni praktikant
Živjela praxis nasuprot kontemplaciji
Voljeti dvije žene u isti mah to je zaista ljepota
A vi, vi ne volite istovremeno ružu i peruniku
Ruža vas ubode i podstakne ljubiti bol
Crvene boje

Perunike mirišu politikom varajući
Dva ljubavnika kokota i lava sasušenih spolovila
Ali ne brinite tu sam ja da vas nadomjestim
Ja sam plaćen 843,68€ „de remplacement“ mjesечно
Ja pak ne varam svoje dvije žene
Ja ljubim samoću i tucam poeziju sasvim nagu
Ljubav jašući ju bez sedla, ljepota, krilata
Odnosi me u deveto nebo u božansku ekstazu
Nek' živi božanska ekstaza nek sveci vole proroke
Nek' proroci sviraju lire nek poezija bude propisana
Kao lijek protiv neizlječive bolesti samoće

DVIJE ŽUTE LJULJAČKE

Već godinama promatram
Dvije ljuljačke žute vjetrom zaljuljane
S vremena na vrijeme kao da još onom
Cilju služe za koji bijahu kupovane

Djevojčice čije su ih ručice pokretale
Smjerom odozdo put nebeskog svoda
Otišle su da bi svoj kontinent našle
Ostavivši u mom uhu zvonke kapi meda

Ja još uvijek vidim njihove neumoljivo udaljene
Likove kako mi se pod suncem ko cvjetovi otvaraju
Jedna zlatnih vlasi što uokviruju usne nasmiješene
Drugu dugih crnih vlasi što se nepokorive u vjetru talasaju

One dolaze iz daleka i sklopljenim ih vidim očima
Na kiši i u azuru uzbibanom pred našim domom
Gdje zauvijek njihov vlada smijeh u mojim ušima
One dolaze sa dna vremena smisao dati životu mom

Goran Sarić
NOVE PJESME

USPAVANKA ZA Y.I S.

Plaši me samoča, blijes lunina srpa u prljavoj lokvi, pijanac što dršće i sopće kraj blatnjavog puta. Plaši me mogućnost da zalupiš vrata, i da odeš nekud, a ja sâm, na podu, osvanem, uz prljavi stolnjak, ostatke od jela, more opušaka. I te silne ceste, bulevari, pusti mamac Sutra,

što vabe ti samačke korake: koje će ti p... materine?!

Pa i krpe mraka što obnoć, dobro oznojenog, nezvane u krevet ti plaze - kako ćeš sad sâm, bez nje, ti, kukavče sinji?

Ali, s druge strane, i to je hrabrost, odlučit' se, otić' nakon tol'ko ljeta

(možda ipak s nadom u skori povratak). Možda, prosto, prerano se sreli.

Posijani cvjetak prvo da se primi, uzraste, ojača, pa prpošno cvjeta

- jak tek kad zimu mine, il' sušu preživi! U toj krhkoi nadi nek' i pjesma stane,

da ne bi do neba vrisnula. Nek', ako je vrijedno, u nekoj tačci putevi,

k'o prsti vam, vatreno se sljube. Il' zvijezda nek' padne, ako je prehladna.

T' GA ZA JUG

Pogled mi grijе ti leđa,
za susjednim stolom.
Pričice pečatnih poljubaca
slijeću ti na vrat, i golo rame,
u dubine,
pùt mirisne, tamne vrleti.
Stresem se svaki put kad prstom,
i nokta làkom,
digneš bretelice. Siva jedra neutažene čežnje -
kap u pustinji!
Da ne poludim,
skrenem pogled ka Jezeru,
vodi, blago namreškanoj.
I naručim vino,
moje, makedonsko,
od onih što prže jezik, i žudnju čine još otrovnijom.
Teškoto.

Struga, 24.08.2008

STARACKA

Zažalićete, gospodo draga, napudrana, zbog vaših praznih,
tupih pogleda. (A šta vas više, ovdje i danas, može obradovati,
Razvući usne u smješak, džarnuti davno zaboravljeni plamičak
u utrnulom žišku oka?) Pokajati zbog nepoštovanja sjedina,

sramnog neustajanja trudnici u tramvaju što, pokisla,
u jednoj ruci bepče, a u drugoj mukom sklopljena kolica tegli.
Pokajaćete se, pa i zbog grobljanski praznih -
mada k'o šipak punih! - starackih domova, u koje vaša noga,

uprkos molećivih, žudnih pogleda *pogrbljenih štapova*, tek tu i tamo,
s mijene na uštap, od Božića do Božića, od Nove do Nove,
pa i tada nevoljko, vrhom preskupe cipele kroči. Kajati, gorko,
za pogled u nebo davno zamijenjen zurenjem u *izlog jeftinih slatkiša*,

u tange nabildanih pjevaljki, sjaj i bijedu tuđih vila i jahtica. Jer, jasno:
dok dlanom o dlan, ni okrenuo se nisi, a predstava,
smijeh sa tmurnim završetkom, nepovratno mine. A onda tebi
nema ko da dođe, i donese kaplju zaborava, u prazan i pust hol doma,
staračkog.

II

A dok bio si živ - voda, svugdje: na *nahtkastlu*, u vozu,
u autu, na radnome stolu - propisane *dvije litre*
dugovječja dnevno. A zemlja u koju si, voljom onih o kojima,
katkad, još i sad, umorne žalopojke redaš, i ona,
iz vode nastala, samo što se u nju opet i opet sva nije pretočila.
(Samо, da li je *ovo* more, a rijeka doista rijeka, ako je pogledaš
pređašnjim očima? Gdje ono plavo, pa zeleno, pa tamno i duboko,
do bola privlačno?) I jutrom je, dakako, pišeš, baš kao negda,
u kući roditeljskoj, ranom si zorom kafu i rakiju, uz dim,
bezbrižno žmario - i prije prvog, ma, ikakvog, zalogaja!
Pa kad se dijete ti jutrom, sneno i bunovno, u kuhinju tiho ušulja,
šamar ga gustog oblaka namah uz okvir vrata pribije.

A ovdje ti sve u gram propisano: gram 'ljeba, dva i po voća,
Mesa što manje, pivo i vino - samo kad *veseli petak* dođe!
Vikenda u kome, eto, napeto u staklena vrata staračkog zuriš,
čekajući one kojih nema. A, čak ni čašu mlake vode,
na dohvati ruke, nemaš.

Milorad Pejić
KAD SAM STIGAO U HYPERBOREU

NOVI ZELAND, JUG

Dобра је земља која нema историје, нова земља.
Do Milford Sound sišli smo puzeći niz zamagljene
kanjone ali je krstarenje bilo sunčano. Najduže
pamtiš brзе brodice što na svojim cik-cak putanjama
preskaču s jedne обале на другу као водене стјенице.
У недостатку rušевина pokazivali су нам rijetke
mahovine i provlačili nas ispod vodopada.

Sretna је земља која нema čega da se сjeća, млада
земља. Отвараш је радо и радиознalo као застарјелу
enciklopediju u којој Che још nije pogubljen
i наši gradovi netaknuti.

NOVI ZELAND, SJEVER

Ova земља спава на своме гробу.
Ispod pitomih brežuljaka poprskаних
ovcama krčkaju vulkani као у mulju
pritajeni krokodili. У пitanju su sati,

ne dani ili godine. Koliko dok plima
nadođe i sravni vrele pečate naših stopa
u crnom pijesku duž Muriwai Beach.

Ova zemlja nas upušta u svoje parkove
kao na palube Titanika. U njenoj kratkoj
budućnosti izgledamo nekako anahrono
ti i ja na klipi pod hiljadugodišnjim kauri
stablima. Volimo ovo posljednje putovanje
na kojem nas, prerusene u naša prava lica,
niko ne prepoznaće.

GAUSTAFALLET

Kad smo se vratili iz Srbije nismo se
zaustavili kod kuće čak ni da poštu
pregledamo. Žedni divljine, produžili
smo još dalje na sjever, kao narkoman
ka spasonosnoj dozi poslije vikenda
provedenog na selu kod roditelja.
Vozio sam svunoć kroz šume Štriborove.
Povremeno smo izlazili da dišemo vazduh,
a kad nas je zora iznenada zaustavila
tablom "Gaustafallet" nismo više bili
za velike poduhvate.

Sišli smo besciljno ko mjesecari, strmom
stazom do eksplozije bijele vode koja
nas je probudila. Tebe iz tvojih snova,
a mene iz mojih misli o vinogradu na
Fruškoj Gori u kojem poguren starac
muze čokote vinove loze. Između čari
vodopada Gausta i sasušene padine
u beznadežnom Hopovu on se u mojim
mislima za svoju patnju opredjeljuje.

PLANETA

Ne razumijem svoju djecu, toliko pustošenje.
To što još uvijek odlazim na posao činim za ljubav
posljednje ptice na nebu i zadnje ribe u vodi.
Donedavno vrtila sam se oko svoje osi u zanosu,
ko balerina, danas ne osjećam više radost okretanja.

Profiteri padaju od umora, gubitnici odlaze u muzeje
da vide zalazak sunca u džungli Amazona. Ne pravim
razliku između svoje djece. Kada se izujem i zakoračim
u tamu svemira svi ćete biti na mome pogrebu.

PRIJATELJI U SVEMIRU

Oni koje znam ostarili su, raseljeni prijatelji.
Rđa snijeg u Švedskoj, sa druge strane globusa
sitne elektronske poruke: ili jest požar – il` nije
požar. Ni jedna vijest nije vijest, sve su već čuli
moji umorni prijatelji.

Jedino je uspomena novost za koju još imamo
radoznalosti. Uspomenama prilazimo bez sumnje,
ali pažljivo. Kao kad smo u našoj ulici učili
zalutalu mačku, crnu sa bijelim šapama, da jede
iz ruke. Mada gladna, prvo bi omirisala prstenje.

CITADELA

Na omči polarnog kruga trošim posljednje dana
lanjskog ljeta: boja preplanule kože vraća se
definitivno u boju snijega. Tijelo zaboravlja.

Ali fotoobjektiv pamti. Mjesecima ni kapi kiše
na Paklenim otocima. Starosjedioci sjede među

pivskim flašama i zure na pučinu kroz zavjesu
rododendrona. Više se i ne sjećaju šta im nedostaje.
Ali mi koji smo svagdje stranci nismo izgubili nadu.
Penjemo se usred dana uz leđnu peraju grada,
uskim stepenicama, ko živa u termometru,
na vrh tvrđave. Zatim silazimo u njenu utrobu,
spašeni u grobu.

Male zatvorske celije, konstruisane u obliku
položenih fišeka, sužavaju se u zidini na tačke
svjetlosti, majušne prozore kroz koje zatočenici,
kao kroz špijunku, vire u vasionu. Žude za grozdom
mandarina na pijačnim tezgama, za krikom galeba
između dva plavetnila... Kroz špijunku tamnice,
kao pod mikroskopom, uvećava se višestruko
čežnja za slobodom.

VRŠANI

Doputovao sam izdaleka, na poziv prijatelja,
da gledam i da vidim. Penjali smo se skupa
sa suncem uz samohrane voćnjake, zaraslom
stazom između praistorijskih stogova sijena
nalik oborenim crkvenim zvonima. Sa vrha
piramide dva su razvedena grada na dvije
strane svijeta i dvije stoljetne šume niz
sjevernu padinu i južnu.

Prijatelj me pozvao iz daljine da slušam
i da čujem krv vode na Žmajevoj česmi
i vodu krvi u bunaru Ludog Hašima. Tajnu
neuništivog. Ali dokle god pogled seže i misao
dopire najbliže mi je ono što je propalo:
vršanski prozori. Spolja loza podivljalog grožđa
oko gvozdenih rešetki vuče, poput hobotnice,
svoj plijen ka dnu. Iznutra crne rupe napuštenog
života održavaju svojom masom konstrukciju
u ravnoteži. Dok apokalipsa ne pretegne.

Adin Ljuca
PAMTIM SAMO SLIKE

MLINAR

Ne mogu više
iz sjećanja da prizovem glas Jusufa mlinara
Ne umijem ga odvojiti od žubora vode
i škripe mlinskog kamena.

Pamtim samo slike:
u travi odloženi samar
seljak razvezuje džak
konj iz rijeke pije

Drveni mlin podrhtava, ali slika je jasna:
kroz rupice se probijaju zrake svjetlosti
i zabijaju u bučnu polutamu
u kojoj na mlinarevu kapu i pregaču
sipi meki žitni prah

Zrnevlje samljeveno u prah
I dani
Prah prahu
Čujem očev glas

PIJETAO

Bilo mi je četiri ili pet,
iz neninog krila
krajičkom oka virim:
tetak Salih kolje pijetla.

Drži ga u lijevoj
i jednim udarcem desnice
zabija sjekiru u panj:
glava na jednu tijelo
na drugu stranu.

Mislio sam: to je kraj
ali uzalud krijem lice
u dimijama, pijetlovo tijelo
nastavlja letjeti kao da je tek sad,
nakon smrti, dobilo krila.
Bezglavo joj se otima
u vrtlogu krvavog perja
batrga nožicama
bjesomučno lepećući
po dvorištu.

Kao izvan sebe
kao ja
kao cio grad
koji se pokrenuo
tek kada je pao.

RAZGLEDNICA

Ona je upućena krajem devetnaestog
a ti – iz istog grada – jedno stoljeće za njom.
Putevi će vam se ipak ukrstiti
u tisuću kilometara udaljenoj antikvarnici:

*Dragi prijatelju, u središtu ovog grada najljepši je
vodopad Carstva – napisao je na poleđini
češki turist – Umjesto u London, na Vašem mjestu
išao bih u Bosnu, takva je u njoj priroda.*

Preko careve glave uredno udaren pečat:
K. und K. Militar Post. Datum nečitak.
Ljepši nego na razglednici, vodopad
jedino je još u rukopisu davno umrlih turista.

ŠAPAT DIMIJA

Morao bih braniti svoj zanat, ali kako
kad ovo što radim, osim višeg,
nikakvog smisla nema?

U kući u kojoj sam odrastao nisu se čula
takva pitanja. Čula se kiša kako dobuje po krovu
i sljeva niz oluke, u mrak... i djed, koji je

ustajao teško, kašljao i teturao dok se ne bi razbudio.
Radnim danima raznosio je poštu, od vrata do vrata,
ne sumnjajući u smisao onoga što ljudima donosi.

Vikendom je radio u pekari: „Desetero djece ko ima“,
govorio je, „deset dana u sedmici raditi mora“. Ložio je
krušnu peć, mijesio tijesto, dugom pekarskom lopatom

prevrtao pecivo – kao što ja prevrćem besmisao –
da ne zagori. Nena se nije čula.
Čuo se šapat dimija.

DALEKO, DALEKO NA SJEVERU

Miloradu Pejiću

Tebe, za koga se priča da si slijedio miris sjevernog jelena,
nisam mogao pratiti. Ne zbog toga što su tamo gdje živiš
slike oštare kao žilet, niti zato što svaki ulazak u toplo
zamuti pogled magleći stakalca naočala.

Ne zbog nedostatka snage: niko ne zna odakle mu,
niti šta je to što ga pokreće. Uzalud i najsnažniji zamah krila
ako nema lakoće ptičijih kostiju i šupljikavosti lobanje.

Drugog puta, osim ovog, za mene nije bilo.
Uzdizao sam se teško, naizgled lijeno i lelujavo,
poput naočarke koju budi zvuk fakirove frule.
Ali i to je, priznat čes, čudo: kad običnog gmaza
muzika odlijepi od zemlje. I za tih nekoliko trenutaka
sam zahvalan. Toliko o meni. I toliko o muzici.

Vratimo se k tebi: ako nemaš blizanca, otkud onda dvostruka
sjena na svemu što opisuješ? Na to bih htio odgovor,
prije nego što se na nas sruči bijela lavina ludila
što pritajena vreba tamo gdje i tišina puca od zime. Tamo,
gdje se lice i naličje susreću kao rana i hladna obloga.

Saša Skenderija

ČUDACI

Duboki i nedostupni u svojim mrakovima,
kapriciozno djetinjasti i nježni

kad pišemo jedni drugima,
dok razgovaramo o nekome od nas
ko nije tu.

S nekim sam odrastao,
druge, koje sam upoznao kao odrasle ljude,
nepogrešivo sam prepoznavao u njihovim foto-albumima
na grupnim školskim portretima.

Oduvijek su takvi.

Pamte svaki detalj svega što sam im ikada o sebi rekao,
ponekad i ono što sam prešutio.

Uvijek se tako neko od njih nađe da me podsjeti
na važne stvari o sebi samom
kad potonem ili se vinem previsoko
u svom tričavom egzistencijalnom deliriju.

Neki su već bili skoro digli ruke od sebe samih
i od mene: urušavali smo se i rasli u vlastita ludila
povlačeći i podižući jedan drugog za sobom
kao magnet čeličnu strugotinu,
kao češalj rastrgane papiriće.

Ljudi
koje volim,

raštrkani po meridijanima
i vlastitim ponorima,
među monstrumima normalnosti.

TRAKTAT O NOSTALGIJI

Nostalgija, gorko-sladunjava čežnja za samim sobom, za prohujalim, naslućenim ili propuštenim mjestima, ljudima i događajima koji kao da su stalno tu, oko nas i u nama, a ipak nam uvjek izmigolje u prošlost ili budućnost, čim za njima posegnemo.

Nostalgija se ne iscrpljuje u ljudskom snatrenju i žalu za rajevima, izgubljenim ili nepostojećim - svejedno, već predstavlja prije svega čežnju za punoćom, smislom i gustoćom samog akta življenja, počesto paklenog. Nostalgija je žudnja da se proživljeno i naslućeno prožmu u vječnosti sadašnjeg trenutka i ukorijene u sipkom pijesku budućnosti.

Nostalgija je entropija duše, njena neupotrebljiva esencija. Ostatak duše čine voda, zrak, instinkti i informacije, pohranjene ili zagubljene u spremištima pamćenja.

Često pogrešno poistovjećivana sa melankolijom, nostalgia sadrži jednu posebnu nijansu sjete, onu osobitu melankoličnu *iskru* u očima istinski nostalgičnih ljudi. Jer nostalgia je *žudnja* i, za razliku od melankolije, ne napaja se rezignacijom. Ona je izvorom fatalističke kreativnosti i bezbožničke vjere da se ništa ne događa nepovratno i uzalud.

Za razliku od drugih strasti i čežnji, nostalgia ne stremi ka vlastitom ispunjenju, već ka vlastitom *produženju*. Čulne želje, žudnja za životom vječnim, za moći, slavom, udobnošću, avanturom, sigurnošću; žudnja za srećom, slobodom, pravdom, posjedovanjem, istinom – sve nas one usmjeravaju i pokreću od jedne do druge tačke u prostoru i vremenu. Nostalgija se, naprotiv, neprestano u nama i u sebi samoj regenerira, razmotava i namotava u beskonačno nerazmrsivo klupko života. U mladosti je fokusirana na budućnost, na *naslućeno*, dok se u zrelosti i starosti okreće ka sadašnjosti i prošlosti - ka *propuštenom* i *prohujalom*. Zrelost tako počinje u trenutku kad čežnja za propuštenim prevlada žudnju za naslućenim, a kad nam se čežnja za naslućenim i propuštenim pretvori u žudnju za prohujalim, pouzdan je znamen da smo ostarjeli. Zato se i događa da nam *stvarna* mjesta, likovi i događaji iz mладалаčkih uspomena (od čije smo trivijalnosti nekad bježali u svijet meridijana i mašte) u zreloj dobi izgledaju mnogostruko bajkovitije, *nestvarnije* od naših mладалаčkih maštarija i magičnih svjetova u koje smo odrastanjem dospjeli.

Ovaj *algoritam nostalgiјe* dobro je uočljiv u književnosti, u djelima mladih, zrelih i „ostarjelih“ autora.

Ljubav i umjetnost rađaju se iz nostalgiјe, iz žudnje za punoćom, smisлом i gustoćom življenja na našem putu ka vječnoj ravnodušnosti i zaboravu. Ljubav i umjetnost rađaju se iz čežnje i volje da se proživiljeno, propušteno i naslućeno reinkarniraju i podijele s drugima u vječnosti sadašnjeg trenutka. Nostalgija je zato srž i draž svake istinske ljubavi, svakog istinskog umjetničkog poriva.

Nostalgija je svjedočanstvo o naslućenim, prohujalim i propuštenim ljubavima, utjeha i ohrabrenje nostalgičnim ljubavnicima čija se ljubav nikada nije dogodila ili dovršila u prostoru i vremenu, ali zato nastavlja da se namotava i razmotava, raspetljava i zatpetljava u nerazmrsivom klupku života, u beskonačnosti njihove i naše nade da se ništa, amabaš ništa, ne događa uzalud i nepovratno.

ITAKA, NAKON DESET GODINA

*I na umu uvijek Itaku zadrži.
Stići na nju tvoja je sudbina.*

Konstantin Kavafij: "ITAKA" (1911.)

Osim onih koji su stradali usput
i onih koji je još uvijek traže,
svi smo je, prije ili kasnije, našli.

Neki od nas prevalivši pola svijeta,
drugi su je pronašli usput.
Nekima se, na kraju, ukazala sama
a da nisu ni iskoraciли preko kućnog praga.

I odavno više nije važno
da li nas je dovde doveo slučaj
ili sudbina –
izbaviti nas odavde
može još samo čudo.

(Ithaca, Januar 2010.)

SPASIĆ (VIŠE OD IGRE)

Adinu Ljuci

Dok je zemlja u kojoj sam rođen prinudno prizemljavala,
rasli su nam životni i fudbalski apetiti.
Gluhi i slijepi za pitanja
koja su nam doslovno eksplodirala pred očima,
kontemplirali smo zvjezdanu budućnost
za sebe,
za potomstvo,
za naše prvotimce.

Na pitanje zašto u centru odbrane drži igrača
koji tamo ni po čemu ne pripada,
(pored toliko očigledno boljih)
tadašnji trener reprezentacije
(čovjek inače mudar i šarmantan)
odgovorio je:
“Tako ostali igrači na terenu uvijek znaju
odakle ih vreba opasnost
i tako iz njih izvlačim maksimum.”
Rekao je kako voli imati kontrolu
nad slabim mjestima u timu,
da ih rađe sam kreira
nego da ih otkriva u toku važnih utakmica:
“Svaki pravi šampionski tim mora imati svog Spasića.”

Nisam više siguran da li je to rekao baš tako,
ali tako smo to moji prijatelji i ja zapamtili –
ili domislili, svejedno.

Dok nas je zemlja u kojoj sam rođen
prinudno prizemljavala i razemljavala,
mi smo se uzajamno bodrili
kontemplirajući šampionsku strategiju,
kreirajući i njegujući svoje vlastite spasiće
u vjeri da je to najbolji način
da iz sebe izvučemo maksimum
na svjetskom prvenstvu

koje je u zatišju topovske grmljavine
upravo protjecalo
bez nas.

Potpuno smo smetnuli s uma protivnike na terenu,
zapostavili vlastite jake strane
traćeći ih na mukotrpna drugoligaška preživljavanja
ili ih uzimajući zdravo za gotovo -
sve dok nismo atrofirali od dugog čekanja na šansu
da konačno zaigramo u kakvom finalu.

Još uvijek smo tu.

Ako se malo bolje zagledaš, spazit ćeš nas
kako sjedimo snuždeni na klupama za rezervne igrače
drugih zemalja sa šampionskim aspiracijama,
očiju i usiju širom otvorenih za najmanje naznake
prinudnog slijetanja
u trenerovim mudrim i zavodljivim rijećima.

(Ithaca, 9. marta 2009.)

Samira Begman

ZNAKOVI

*Ti koji odčitaš moj kam možda si hodio do zvezda.
I vratio se jer tami
nema ništa do ponovo ti sam.
Človek mojže vidjeti ono tšto nije vido,
tčuti ono tšto nije tčuo, okusiti ono tšto nije okusio,
biti tami gdi nije bio, al uvijek i svugdi samo sebe
može najti ili ne najti.
I da ostaviš kosti u tujini i tad bih samo Bosnu sanjo.*

Epitaf na stećku kneza Nenca, 1094

To dijete sam zaboravila
negdje, na kamenim putevima
i lutah, zatupljenih čula
bolno čuteći da sam ostavljena.

On je sve to predvidio
i ostavio mi znakove na putu,
oči da širim.

Čitajući znakove te
u prašini, na kamenu vrēlu
pronadoh opet dijete
gluho i slijepo, i s ranama na tijelu.

Stisnuh ga na grudi
i prepoznah tu sudbinu kletu-
u njegovim znacima svoj život hudi
i sebe u djetetu.

Sve je on predvidio,
moja stoljetna pročišćenja
u bolnom plamenu,
i ostavi mi eliksir iscjeljenja
na bogumilskom kamenu.

JELEN

Je li me zaboravi, Oče-Majko?

To mora da je tako, inače si ne bih znao objasniti zašto me ostavi u ovome stranome svijetu. Tumaram tamnim šumama ne znajući šta mi je činiti i kamo hoditi. Udovi mi se oduzimaju od prijetećih zavijanja vukova, a kad se trube lovaca oglase, zaledi se moja krv i ja umirem uvijek iznova. Oni su odvažni i nemilosrdni. Oni love, ali bar znaju što čine i kamo hode. A ja, ne vidim smjer, ni početak ni kraj. Postoji li jedna rijeka, jedan izvor ili ušće prema kojem se mogu orijentirati? Jer, taj kružni tok je tako neutješan. Reci mi bilo što Oče-Majko, jer počinjem sumnjati čak i u to da te je ikad i bilo.

Ja te ne zaboravih, već moradoh hoditi dalje: rijeku vremena održavati u toku. Tvoji rogovi su još slabi, zato moraš kružnim tokovima hoditi i šumama tumarati dok se tvoji rogovi ne upoče u nebo kako se i twoje tijelo priljubljuje zemlji. Tada ćeš i ti u tebi i iz tebe biti Otac i Majka. Ali, prvo prestani osluškivati zavijanje usamljenih vukova; oni zavijaju iz straha, jer znaju da njihovi posljednji dani dolaze. A lovci, eh... ne znaju oni ni što čine ni kud hode. Slute oni da se u twojim rogovima odgovor na njihove najdublje čežnje krije, i žele ih posjedovati. Neznanje je njihova snaga, koja ih čini odvažnim i bez milosti. A ti, učini se nevidljivim pred njima i vrati se opet na mjesto gdje smo se rastali; u svoje srce i svoju bit.

MARIJA MAGDALENA

Gdje još, kao druga tvoja,
s tobom da snivam,

ja, zemlja teška,
ti, vatra živa.
Gdje je za nas
postelja meka,
kad svijet ovaj je ženu
od života odvojio
i samo u odvojenosti
s tobom mogu biti.
Ja, žena prezrena,
vatru ljubeći,
sama ću izgorjeti.

FATIMINA NARICALJKA

Ti si bio moj studenac
i kruh nasušni.
Bio si moje Sunce
zvijezda Vodilja
i mjesec sjajni.
Otkako je zjena moga oka
svjetlost upila,
nisam drugo htjela
već da sjena
moje lice ne dirne.
A sada, gatke crne
dušu mi pokopale
kao da meleki,
najžešće bitke vode
i snaga im nestaje.
Jer dolje, na dnu svijesti
gdje duše srljaju
sljedbenici tvoji
za naslijede se otimaju.
Sad znam,
i za mene je vrijeme,
neka još jedan melek ustane
i pred me.

Hakija Karić

HAIKU

*

Mrak.
U blizini glasovi
umuknuše.

*

Polegle trave.
Jato čvrljaka
u letu.

*

Vjetar.
Ispod stabla
razrušeno gnijezdo.

*

Iznad Majevice
tmurni oblaci
gegaju se.

*

Potok oživio
miluje
vrbove grane.

*

Pored puta jež
čeka
usnulu zoru.

*

Klupa
ispod oraha
pozelenila.

*

Majsko jutro.
Prve zrake sunca
nemirne.

*

Iznad rijeke
magla.
Žabe utihle.

*

Jorgovan procvao.
Mírisi
plove kroz noć.

*

Sunce zalazi.
Oblaci se okitili
dugom.

*

Kroz objektiv
pejsaži.
Ravnica pukla.

*

Bunar na osami.
Dvije vrane
na santraču.

Hanka Hamzagić

TESTIJA

Odavno nisam šetala
sama
sa sobom
do trga gdje se prodaju:
dunje, bundeve i cvijeće...
Ovih dana tražim
(da kupim)
testije...
Samo nju, jednu
što stajala je nekad
za vratima
naše stare kuće...
imali smo i musafirsku sobu
u njoj svega:
minderi, čilimi i drva.

SVJETLO

Na Istoku vjeruju da
dvoje ljudi dijeli
samo Svjetlo
(tebe ponekad sanjam

ne iz obijesti)
Svetlo
(čudna tama)
izranja iz bjelina
(kako je nastao Svijet)
...i bi Svetlo
zagledam trag svog
pripadanja
(u tamnoj purpurnoj mrlji, tajna)
žena
kap
(na plahti bijeloj)
izgaram, šutnjom
..... Zaštitu od Boga tražim
molim za štit od svih zala.

BOŠČA, ZA ŽIVOTA

Dvije bošče
u njima "sprema" - ruho
oprema, majke
birala za sebe - pripremila:
sapun iz Turske
bez hemikalija
da je spreme za
preseljenje
dva lanena čaršafa - bijela
šamija sa agar očima
cvjetnim oivičena
plisani prekrivač - zeleni
mali čilim rukom tkan
da je tu od "dunjaluka"
okrenemo
da je put Kible okrenemo
i ostavimo da spava...
dovom ispratimo na njen put

dušu...
za nas usnulu

Pišu:

ŽIVOT[®]

Antonio Nino Žalica
Faiz Softić
Bekim Serjanović
Enes Topalović
Ševko Kadrić
Ismet Bekrić

Antonije Nino Žalica

SANTA MARIA DEGLI ANGELI

(Knjiga izlaska Grigorija Kolara)

Vazduh iznad Ciglana bio je začuđujuće pročišćen, baš onako kao kada se u zimsko doba veče useljava već u rano popodne ali kada ta osvijetljenost, koja nije više ni vidjelo a ni tama, osvaja prostor na način jedne nove i sasvim drugačije "neskrivenosti" koja oblicima kuća, stepenica, stubova, tim uvijek prisutnim obrisima razbijenih i izobličenih automobila, zaleđene i mrtve uspinjače na Ciglanama, ostaćima posjećenog drveća ili pločnicima izbrazdanim otiscima eksplozija, nesebično poklanja neki privrženiji, istinskiji, način prisutnosti. I to baš zato što već skoro dvije godine nema električne energije i što se, naravno, ni tog dana nisu upalile ulične svjetiljke (a to se u običnim gradovima događa baš u tom i takvom trenutku dana - u početku tek nestvarnom blagoružičastom svjetlošću, koja polako prelazi u blještavu žuto-bijelu). To se tada nije moglo ni zamisliti, takva jedna slika, koja uobičajeno bježi svakom zapažanju: kada u jednom trenutku hiljade svjetiljki oživi u jednoj jedinoj kapi vremena, kada se duž svake ulice otkriva neslućeni red i uvijek zapanjujuće "hvatanje" tog momenta koji je u svakom pojedinom danu u godini ne samo pomaknut u tom vječitom skraćivanju ili duženju dana i noći (gdje se tek tu i tamo može uloviti i zapamtitи poneki solsticij ili ekvinocij) već i uvijek drugačiji jer ipak je (uprkos svoj toj zaleđenosti u kalendarskim brojkama i egzaktnosti geografskih širina) svaki prelaz iz dana u noć ne samo svoj i ne samo jedan, već i uvijek nečiji (i ničiji?) i nikada više ponovljen.

I dok su u hiljadama gradova noćne svjetiljke zavaravale i "pokrivale" primjetnost tog, za svaku dušu značajnog prelaska ili prebjega iz dana u noć, u Grigorijevom gradu bijahu oslobođeni barem od toga. I on je mogao primjetiti kako kuće polako

mijenjaju svoj oblik, kako se lagano brišu tragovi otvorenih rana na njihovim fasadama; kako crnozjapeća rupetina nečijeg bivšeg boravišta (jer i taj stan bijaše jednako bivši kao i oni što ga nastanjivaše), postaje istovjetna s onim prozorima koji su pokriveni plastičnim folijama s otštampanim znakom "UNHCR" i u kojima još i te kako ima ljudskoga postojanja, ali koje se ipak, još ne može zamijetiti jer zbog štednje prve uljanice paliće se tek za sat ili dva.

Taj čudesni momenat ni noći ni dana živi u čovjeku mnogo duže od njegovoga spoljnog trajanja, tek kao da se negdje na samom dnu našeg sopstvenog bitka to vrijeme razvuče do širine nekoga oduhovljenog "sinemaskopa" koji trajanje želi iskazati izvan svih kategorija. Izvan prošlosti i izvan vječnosti.

Tada se misli i pričinjava da nije sve što jeste: da nije ni *rat*, ni *pogrom*, ni *izolacija*, ni *glad*, ni *opsada*, ni *strah*, ni *žed*, ni *bijeg*, ni sve to što bi se moglo još satima nabrajati (jer na papiru se ukazuje tek niz odavno ispranih riječi?) a da se ipak o *tome* ništa ne kaže.

Čak je izgledalo i mirno; tu i tamo poneki svjetleći projektil, tek rijetke tupe detonacije, javio bi se pokoji neravnomjeran rafal u pravcu prvih zvijezda i indigo-plavoga neba, koji se čini da nije od one vrste koja hoće da razvali i ubije, već tek "onako" - kao da neki vojnik (ili tek nepoznat neko zaglibljen u tu neželjenu ulogu) želi i mora da pokaže i dojavi svoj vasioni (svjestan svake privremenosti sopstvenoga *tu-bitka*), da je ipak još prisutan tu unutar sopstvenog i ljudskog tijela kao uostalom i vremena, koje je, da ne komplikujemo previše, izgleda ipak htjelo da boravi negdje drugdje.

Ovako "mirno" uvijek biva nakon gadnijih dana. A tog baš *gadnog* dana išao je da podigne novi pasoš bez kojeg ne bi ni mogao krenuti na put. Na povratku od Mis Irbine sastavilo je sa svih strana. Morao je proći poprijeko kroz čitav centar, pa duž ulice Đure Đakovića, sada potpuno ogoljene i otvorene, jer cijeli drvoređ bijaše posjećen još predhodne zime kao i onaj park oko Austrijske kuće. Provlačio se nekim uličicama do Druge gimnazije, ali poslije nije bilo izbora i krenuo je ravno niz pustu i izloženu ulicu dok su granate krvarele vazduh, uz sve te otužne zvuke rikošeta koji salijevaju stravu u krv i kroz kompletan nervni sistem. Ipak, s nekom čudnom fatalnošću duboko u duši, s nekim već odavno đavolu prodanim osjećanjem koje tupo bubnja u drhtavim rukama: kao već ima zgodan dobitak u džepu a ipak "sve" ponovo stavlja da zaigra na jedan glup i baksuzan broj. Mada, opet, ne bijaše tu baš previše nekakvog "hazarda" jer i ostati negdje u mjestu, čekati u nekom prolazu između zgrada, nije bilo nimalo sigurnije nego proživjeti tek još nekoliko minuta najprostijeg i najbržeg hoda, te konačno biti na sigurnom, ili barem; na mjestu koje se osjeća kao "svoje" i gdje se, ako ništa drugo, barem u prividu osjeća "zaštićenim".

U džepu je nosio pasoš nove države, u novoj boji i s nekom novom-prastarom heraldikom (koju je ruku na srce upoznao tek nekoliko mjeseci prije rata), oskudno i mutno odštampanu faks-poruku - poziv iz Holandije na nekakav filmski festival i još dvije najvažnije stvari - press akreditaciju Unprofora i odobrenje za let koje je stiglo iz Ženeve.

I do tada je često bježao "ispod" granata, i uvijek je po nekom mehanizmu pomiclao ono "ma, neće baš mene" ili nešto slično, ili bi u trenucima apsolutne ispranosti bio barem prividno ravnodušan čak i pred činjenicom da u svakom trenu njegovo tijelo (ruke, noge, mozak, utroba, srce), može biti raskomadano i iskasapljeno ili da mu taj jedan konačni, snajperski, može bljesnuti kroz mozak i pamćenje i označiti granicu onoga svega o čemu ljudi (ma koliko se trudili i rasplivali), ipak blagoga pojma nemaju. Ali do dana današnjeg nikada mu nije izmaklo fatalističko čuđenje (koje, inače mori gotovo svakog Sarajliju) kako to da toga dana ipak nije poginuo sa svim tim papirima u džepu za koje ni danas ne zna šta su to oni u svojoj biti označavali: spasenje ili vječito progonstvo, početak "novog života" ili samo novi oblik iste nesreće, susret s budućim ili vječito neuspjeli bijeg od jedne te iste prošlosti? Ali u momentu dok je pretrčavao pored Druge gimnazije, osjećao sopstveno srce u dnu grla, pratila ga je pomisao na ponovni susret sa suprugom i kćerkom i ta pomisao o susretu, ljubavi i odgovornosti spram sopstvenog poroda (koji tek treba da upozna) činila je stvari mnogo jednostavnijim, prostim i lakim kao što je lak korak impale koja bježi pred naletom gladnoga geparda. Grigorije Kolar osjećao je dah zvijeri za leđima dok se u njemu množio baš taj čudni osjećaj nepravde koja bi mu se morala dogoditi i koja se nekako uvijek ponavljala na neki sebi svojstven način, ta neka čudna "entropija" koja ih je sve pratila posljednjih godina i koja je uvijek kada bi pomislili da nešto "može ipak krenuti na bolje" činila da sve ode tamo; u mnogo, mnogo strašnije i lošije nego se moglo i pomisliti. Sve dok i samo vrijeme nije odlučilo da ih napusti, odlutavši sasvim negdje drugdje, u druge gradove i zemlje.

Već je ostavio iza sebe zgradu nekadašnjeg Centralnog komiteta i već je iscrpljujućim ritmom koračao pribijen što bliže uz ogradu nekadašnjeg Kluba delegata, gdje su isti drugovi iz predhodne zgrade nekada imali svoje okupljalište zatvorenog tipa (a sada ta vila predstavlja rezidenciju glavnokomandujućeg snaga UN, a kasnije će, u lažljivome miru, postati ambasada Sjedinjenih Država) pored njega je iz suprotnog pravca projurio bijeli automobil, "Zastava 101" - tek krajem oka se vidi: otvoren zadnji gepek, iz njega vise i u toj brzini se klate okrvavljeni ljudski udovi.

I odmah se zna: više ih je od jednog.

Grigorije zamiće iza ugla, ulazi u Ciglane i već mu je nekako lakše. (*Impala zastajkuje, zalazi za grmlje, leopardovi očnjaci pronašli su drugi vrat?*) Utrčava niz

stepenice, u podzemnom prolazu je mnogo ljudi, neuobičajeno mnogo ih se baš tu sklonilo, to ga ipak pomalo iznenađuje - znači ozbiljnije je, mnogo ozbiljnije nego je i "pomišljao" dok je jurio niz ogoljenu ulicu Đure Đakovića. Izgleda da je pravidno bježeći od opasnosti jurio pravo u zagrljaj najtežeg bombardovanja.

I u to veče, posljednje u njegovom gradu, u tom već opisivanom momentu "razvučenog" vremena Grigorije bulji u nadvožnjak iznad pijace na Ciglanama, i u crnobijelosti njegove dugačke betonske siluete koja izvire iz tunela na Ciglanama kao iz nekog nama bliskog podzemnog svijeta ponovo se gubi pomisao da je baš danas, i baš tu, ubijeno četvoro za ovu priču anonimnih ljudi.

"Na hiljade drugih i tih četvoro meni nepoznatih ljudi, ali, moram priznati veoma mi bliskih, jer smo (možda?) u toj zakukuljenoj igri koja bi se mogla, onako ovlaš, nazvati i igrom "života i sudbine", "sreće ili baksuzluka", Božje upitnosti ili Đavoljeg pasjaluka, ili kako god još, ali nikada ni približno niti najmanje tačno)... jer smo možda baš ja i taj oku neprijatni sadržaj gepeka bijelog "stojadina" i svi mi, oni preživjeli i koji to nisu, da li smo (ne dotičući naše volje ili namjere) svi mi tog polusnježnog, prohладnog dana, naprosto izmijenjali naše sopstvene smrti (kao nekada djevojčice ispred moga haustora duplikate japanskih salveta) i uvijek bivali pogodađani tek jedni umjesto drugih? Tek pomišljam: ovaj svijet je kao snježna grudva stisnuta od straha. Mala, velika moja..."

(Ovim posljednjim riječima koje su mu same od sebe navrle i dodale se njegovu zapisu odao je Grigorije Kolar počast Izetu Sarajliću čije je stihove - *na zbornom mestu ljubavi sad čekaju kao grobovi, mala velika moja, večeras ćemo za njih voleti* - sa dvostrukim bolom - od tjeskobe u duši i od mamurluka u sljepoočicama - čitao jednom davno u uniformi vojnika Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva, za Svesvete, na groblju u Brežicama)

I za njih je, ali jednako i za "sebe u njima samima" tog prijepodneva 7. decembra 1993, dok je bauljao Rimom u iščekivanju leta za Amsterdam, izbjegavši na tren od samo Italijanima svojstvene saobraćajne panike, zapalio svijeće u kamenom hladu bazilike Svete Marije od Andela na Piaca de la Republica. A onda je, uz gorak espresso, u svoj zaostali "lipa" notes, onako na koljenu, ispisao ovih nekoliko zbrkanih rečenica, koje će zajedno sa notesom nepovratno izgubiti prilikom preseljenja iz sobe u sobu u jednom prenatrpanom izbjegličkom centru u Nizozemskoj.

Preostalo mu je još da pronađe takozvani "zaštitni prsluk", ili kako to popularno zovu "pancir". Pravila UN zahtijevala su da svi putnici u njihovim avionima budu adekvatno zaštićeni. Apsurdno, ali istina je, da je taj čudni i absolutno neudobni, kruti i tvrdi, običnom životu potpuno nepoznati odjevni predmet trebao nataknuti

na sebe tek u momentu svoga odlaska, u posljednjih nekoliko sati i nositi ga od ulaska u zonu UN, zatim u oklopljenom transporteru na putu do aerodroma i tokom leta sve do slijetanja u Ankoni. Dvije godine pod bombardovanjima, izložen okrutnom oku snajpera, u svim tim pretrčavanjima, u redu za vodu ili za humanitarnu pomoć, uvijek na otvorenom prostoru, pa čak i na snimanjima (a znalo se da kamera "pri-vlači" granate) uvijek je bio (kao i svi oko njega) otkriven i izložen, nezaštićen ničim sem one aure koja se i ne može vidjeti neistreniranim ljudskim okom u praznom zraku što okružuje tijelo i koja (pouzdano se zna) ne može ublažiti ni udar olova niti usijane legure. Te prsluke nosili su stranci, uvijek ih vucali tamo negdje po holu Holiday Inn-a gdje bi ih svlačili osjećajući se na sigurnom, oko pres-centra ili u raznoraznim sjedištima svakojakih humanitarnih službi, nosao ih je i pokoji lokalni šupak koji bi se uvalio da radi za međunarodni Crveni krst, nekakvu besmislenu pomoćnu službu Unprofora ili oni koji su naprsto izigravali "aboridžine" među gostujućim javnim ličnostima. Vodali su sve te strance naokolo po razjebanom gradu, prepoznavali i upućivali na krvave tragove ili naprsto služili kao tumači u odnosima sa izmrcvarenim lokalnim stanovništvom. Njima, Grigoriju i njegovima, kao recimo onima što su snimali te filmove, nikada nije padalo na pamet da se ukornače u te metalne ploče i kevlarska platna, nije da nisu mogli, bilo je toga oko njih koliko ti duša hoće, moglo se uvijek barem pozajmiti. Ali, naprsto bio bi to stid, istinski i duboki stid, proći ulicom tobоž zaštićen (pričinjavati se da si od tvrde građe i izvjesnije sudbine?) a biti i živjeti između hiljada ljudi koji uvijek i dalje predstavljaju samo ogoljene, lako ranjive i još lakše uništive mete.

I to baš tvojih ljudi (ma koliko se to činilo relativnim, koliko god ti oni sada postajali sve dalji i drugačiji) ali ipak tih ljudi sa kojima dijeliš svu nesreću ili barem jedan djelić sveprisutnog straha (a strah je, zna se, istinski nedjeljiva stvar). Ali ljudi su uvijek znali podijeliti i ono malo/mnogo lijepog što je uporno preostajalo u njima - dugi razgovor uz svjetlost uljanice, neko sjećanje, poneki gutljaj rijetko nabavljenog alkohola, listić marijuane uzgojene na balkonu, posljednjih pola litra ustajale vode, koricu otvrdlog i zabuđalog kruha, neki zalutao vic iz prošlih vremena, poneku nasilno iscijedjenu rečenicu koja kao treba da ulijeva nadu: "Proći će i ovo i jednog dana pričaćemo isto ovako o svemu kao nekoj dalekoj teško uhvatljivoj prošlosti."

I kada je taj šupački prsluk morao natakariti na sebe, hvalio je Grigorije Boga, jer to bješe samo u posljednjih par sati, daleko od svakih očiju, tamo, u isto tako nevidljivoj, zaštićenoj zoni takozvanih "Ujedinjenih Naroda".

Neonsko svjetlo bolo mu je u nenevnkute oči dok je prolazio hodnicima zgrade nekadašnjeg štaba TO na Ciglanama, gdje su sada smješteni vojnici Unprofora i neke humanitarne organizacije. Na ulasku malo ga je maltretirao stražar, Egipćanin, a i teško su se sporazumijevali jer se Egipćaninov engleski svodio uglavnom na

nekoliko naštrebanih riječi: "ID card", "one moment", "Wait, wait, wait! You wait! OK?". Tek kada je Grigorije pomenuo nekoliko valjda i stražaru poznatih imena i pokazao akreditacije njegove filmske kuće i radija "Zid", vojnik je malo omekšao, ali tek na pomen Sofie Delair, potpuno je opustio i konačno promucao: "OK, OK - not long... you back? OK?" Natzanje s egipatskim unproforcem, njegovo tajanstveno telefoniranje s poljskog telefona koji se nalazio unutar sa svih strana svijeta vrećama zaštićenog stražarskog mesta, ispunjeno nekom čudnom važnošću tonu i naglasku, stalno pokazivanje rukom da sačeka i da se kao "smiri", uzelio je Grigoriju nekih četvrt sata i hajde ne bi to bilo tako čudno da u posljednjih nekoliko mjeseci nije maltene svaki dan imao obavezu da, što zbog Filmskog festivala, što zbog drugih poslova ulazi u tu zgradu, kod humanitaraca, jer tamo su povremeno mogli da koriste njihov telefon i telefaks.

Ali vojska je vojska, shvatio je Grigorije, svaka ista, jednako zatucana i glupa. Egipćanin u plavom prsluku i s plavim šljemom pokušavao mu je objasniti da treba ići na drugi sprat i da se do tamo nužno mora koristiti stepenicama.

Grigorije se kao zahvalio stražaru i konačno je jurio uz te nekada pomoćne, bočne, protupožarne, ali sada zasigurno stepenice "glavnoga" ulaza. Konačno drugi sprat, dugački hodnik, električno svjetlo gotovo nepodnošljivo za nenaviknute oči, u sobi sa strane s kasetofona čuo se glas molitve dok su Egipćani klanjali okupljeni u jednoj većoj sali, tako da se ovaj put nije morao razjašnjavati sa dežurnim na spratu koji bi ponekad pravio veće probleme od stražara na ulazu. Mimošao se s nekoliko oficira, čini se Francuza, ali oni su bili u nekom svom poslu i nisu ni najmanje bili zainteresovani za jednog neuformisanog i neovlaštenog "domorodca" koji se kreće kroz njihove službene prostorije. Na kraju hodnik se širio u četvrtastu prostoriju a okolo su bile prostorije humanitarnih organizacija, tu su ga već "znali" i mogao se ponašati opuštenije. Pregledao je faksove, u za njih određenom rafu, stigao je još jedan iz Amsterdama, na njegovo ime, sa detaljnim opisom puta, gdje u Ankoni može pronaći holandskog konzula, gdje ga čeka avionska karta i slično.

Gledao je u taj komadić papira sa logom "IDFA", s njegovim imenom i s onim "do skorog viđenja" na kraju i sve je to djelovalo kao čudna šala, kao nešto nepojmljivo, što se, ipak tiče nekoga drugoga a nikako Grigorija Kolaru. Nemoguće je i pomisliti na tako dugačko i veliko putovanje nakon dvije godine skućenog prostora, nekoliko ulica kroz koje se prolazilo tamo i nazad, uvijek istih prostorija u koje se ulazilo, tajnih prolaza i stepeništa kroz koje se trapalo u mraku. Nakon toliko skućenosti i straha koji su predstavljali sav mogući svijet i životni prostor, i sama pomisao na putovanje preko cijelog kontinenta bilo je na istoj onoj granici koja se tobož dodiruje kada se čitaju, recimo, Isak Asimov ili Artur Klark.

Sofia mu je obećala posljednji prsluk koji je imala, a i njega je već predugo tražila. Već je predosjetio mogućnost te proklete "entropije": neko je, recimo, odnio zaštitni prsluk, samo do sutra, i donijeće ga već ujutro, ali njega će već vratiti s aerodroma, a aerodrom će se opet zatvoriti, što se uostalom stalno događalo i dok ponovo proradi proći će taj festival u Amsterdamu i svi ovi papiri neće vrijediti ništa i on će ostati još pola godine, još cijelu godinu, možda i zauvijek, možda i u obliku unakaženog trupla položen u mokru, polusmrznutu šljaku pomoćnog fudbalskog terena i nikada neće vidjeti kćerku, a već bi trebalo da je prohodala... Tako se to množilo u Grigorijevoj glavi (u naknadnoj asocijaciji na najčuvenije fatalističke momente kao onaj nedostatak fiksira u svima dobro poznatom filmu "Polja smrti"), njegova svijest bila je u tom ukletom stanju u kome se svaka nuda utapa sama u sebi.

Konačno Sofia Delair pronašla je taj prsluk u ormanu gdje su stajali nekakvi fascikli, registri i papiri. On je buljio u ogromnu kartu svoga grada na kojoj su iscrtane linije planiranog uvođenja zemnog plina. Primjetio je da jedna vodi i do ulice gdje sada, tamo sa one strane, na Ilidži, živi njegova majka. To je nekada bila i njegova kuća. "Dobro bi bilo da dobije plin", pomiclao je. Polusvjesno je prihvatao zaštitni prsluk koji mu je dodavala Sofia. Promrmljao je nešto da će joj ga odmah donijeti, čim se vrati.

Sofia ga je pogledala nekim čudnim pogledom, negdje na rubu samoga plakanja (ali ipak znalo se da sigurno neće zasuziti) punom i sažaljenja i razumijevanja i blagoga prijekora. Ona je dobro poznavaла ljudski čemer, bila je što bi se reklo "profesionalac" i kao svi pravi, iskreni humanitarni zanesenjaci (a vjerovali ili ne ali takva "kasta" zaista ponegdje i postoji), koji uvijek biraju da idu na ona mjesta gdje je ljudima najteže i gdje je najstrašnije, i da tamo žrtvuju čitave godine svoga života. Ona je bila od onih koji zaista i iskreno žele da, ako ništa, barem ublaže bol drugih u tom uvijek polubesmislenom nastojanju. Grigorije je znao da i ova ljepuškasta žena kao i mnogi drugi koji pripadaju toj neimenovanoj ljudskoj grupaciji (jer "humanitarcima" se danas naziva sve i svako), po svim tim ukletim mjestima vucarala i teret neke teške i samo svoje, potpuno lične tragedije, koja se možda lakše podnosila u okruženju opšte nevolje, jada i bijede? Sarajevo kao najveći manastir na svijetu? Sakupljadište svih Ofelija i Hamleta, Karenjina i Karamazova, Antigona i Kandida? Sarajevo, Liberija, Nikaragva, Mozambik, Afganistan, Sri Lanka, Chiapas... tek kao označja odloženih samoubistava, mjesta susreta svih fokusiranih očaja? Tako je uvijek bivalo, znao je to prepoznati Grigorije, jer bez elementa tog ličnog jada, osame i bola ne može da se govori ni o čemu drugom tek o (a takvih je "humanitaraca" uvijek bilo i biće daleko više) priprostom avanturizmu, pokušaju bijega od ispravnosti naše civilizacije i sebe u njoj, o egoističnom građenju nekakve "karijere" ili naprosto o ničem više do veoma dobro plaćenom poslu.

Sofia ga je fiksirala ravno u oči i polutihi, gotovo šapatom prozborila kao da je već napola izdana ljubavnica: "Ja znam, ja zasigurno znam (... now it for sure) da se ti nikada nećeš vratiti."

Da li je Grigorije ubjeđujući druge i sam sebe ubijedio u mogućnost svoga povratka ili je potpuno iskreno mislio da će se ipak vratiti, barem na mjesec ili dva kao što je obećavao, to ni dan danas on sebi ne može da odgovori. Tek mu je te večeri, posljednje u njegovom gradu, jedna australijska humanitarna aktivistkinja (*njen usud sakriven duboko iza tegobne šutnje tek u momentima i kratkim naznakama: tri voljena bića na autoputu, u jednom trenu zagubljena vremena?*), dala do znanja da su takvi odlasci uvijek neminovni i konačni. Ona je znala i poznavala i tu drugu stranu, to "ono" što Grigorije tada nije znao ili nije želio da zna. Gužvao je u ruci tanki bijeli kevlarski prsluk i pomicao samo jedno: da je dobro što je od ove vrste, takozvani "predsjednički", i mislio je o tome kako se može nositi da ga niko ne vidi, sakriven od stida, duboko ispod obične vindjakne.

Ismet, Ljerka, Jasna i Aida pozvali su ga kod njih, rekli su pripremiće nešto "za pozdrav". Ti ljudi bili su njegovi pravi prijatelji, a "pravim prijateljima" možeš komotno nazvati nekoga ko te je barem jedanput, recimo, spasio da ne umreš od gladi. Podijeliti oskudnu koru kruha, malo štedljive vatrice, pokoji litar vode do koje se dolazi uz tešku muku i izlaganje istinskoj životnoj opasnosti, bilo je čista gesta najvišeg oblika duhovnosti, izraz istinskog prijateljstva i privrženosti (prema sebi, prema "čovječanstvu", prema Bogu) i mnogo više od svih mogućih izgovorenih riječi, jer naprosto, živjelo se u gradu gdje riječi nisu baš imale neku pretjeranu vrijednost.

Grigorije i njegov brat prolazili su kroz tunel koji vodi od Ciglana do one druge strane Koševskog brda. Najmračniji tunel u najmračnijem gradu, ali odavno su ga naučili "napamet" i znaju da prate njegovu krivinu, da opipavaju grube zidove, a kada se nasluti svjetlo na kraju (jer noć je ipak manje crna u spoljašnjosti), onda sve ide mnogo lakše. Čudno je to osjećanje hodanja kroz taj tunel koji je nekada predstavljao jednu od važnijih gradskih saobraćajnica, a sada više - manje značajan pješački koridor. Čudno je to osjećanje straha koji se ne samo naziva već istinski i jeste: slijep. Slijepi strah u totalnom mraku. Jedna pomisao ga je uvijek progonila dok bi isšao kroz tu betonsku cijev prokopanu kroz brdo. Jednom mu je neko ispričao kako je granata eksplodirala ispred ulaza i kako su geleri jurili cijelom dužinom odbijajući se od zidova i završavali svoj krvavi put negdje na drugom kraju tunela. Umjesto osjećaja sigurnosti, onoga da si ipak pod zemljom, zaštićen cijelim brdom oko tebe, množio se neki novi strah, neki potmuo osjećaj u kome je ta "izloženost" podignuta na neki viši stepen čak i od onoga koji pruža gadljiva i stravična pomisao na potpuno otvoreni prostor. Kao da si u samoj puščanoj cijevi, ne ispred nišana,

već tamo gdje neminovno metak mora da prođe čak i najuzaludnijem strijelcu. Sjećao se kako je, prije mjesec - dva, prolazio kroz taj tunel a s druge strane kao u mimohodu nailazila je kolona mladića, tek regrutovanih, veoma mlađih, bili su obućeni u nešto što je trebalo predstavljati uniforme, od čohe čudnih boja, nekih pastelnih, ljubičastih, oranž i slično, i to nije ništa čudno za ratnu bijedu opkoljenog Sarajeva, jer su se u fabrici tekstila "Alhos" koja ih je šila naprosto zatekle količine tih materijala a drugih se nije imalo. Nosili su lažne, drvene, puške (slične onima kakve smo pravili kao djeca), hodali su u neredu, ni nalik onom poretku i ritmu u kome se zamišlju nekakve militantne postrojbe, kao grupa turista, kao đaci na ekskurziji, razbacani u dugačkoj koloni, bolnoj i otužnoj, povremeno se rasipajući i skupljajući, zaostajali su u grupama, i dugo su dugo prolazili kroz tunel, pjevali su u sličnom haotičnom i jednako ranjenom pseudozanisu idući ko zna gdje i ko zna zašto, uvježbavani s tim puškama - igračkama koje će se ubrzo zamijeniti onim pravim i ubojitim i to na pravom i smrtonosnom frontu. Kada je Grigorije izlazio iz tunela, oni su još uvijek nailazili uz cestu a njihova pjesma se i dalje lomila, udvostručavala i rezonirala o betonsku oblinu, u tužnom i blago usporenom ritmu i ferceranju refrena u kome su se lomile riječi "barjak" i "islam", "zemlja" i "odbrana".

U stvari, bila su tamo dva tunela, odmah jedan pored drugog, onaj drugi nikada nije stigao da bude otvoren za saobraćaj, a sada se tamo smjestila naša vojska. Čuvali su unutra onaj jedan jedini tenk koji su imali.

Na izlasku iz tunela, Grigorije i njegov brat skrenuli su uz strminu i preko bivših travnjaka, došli su do zgrade na uzvisini, to je, za one koji znaju, odmah do nekadašnje picerije "Papilon". Otškrinuli su razvaljena haustorska vrata i krenuli uz, opet veoma mračne, stepenice pronalazeći pravac pipajući gelendere.

Unutra, oskudno svjetlo male automobilske žarulje priključene na akumulator, gori zardala limena peć, miris dima u prostoriji. Sjedaju, Grigorije im pokazuje prsluk: "Vidi, pravi predsjednički." Kao, zeza se. Natjeruju ga da ga obuće. Šprdaju se sa tim prslukom. Ismo ga opipava, tobož ozbiljno i kao da zna nešto o tome, komentariše da to može, i to možda, naglašavajući sa važnošću to "možda", zaustaviti, eventualno, pištoljski metak. "Ali jebaji ga, ko to danas još puca iz pištoljčića?" Smiju se, a ne znaju zašto. Tu negdje u blizini rokne minobacač, protrese se i zid i utroba ljudi.

Tek onda se shvata smisao šale.

Konačno će se vidjeti sa svojom ženom, sa svojom tek nedavno rođenom kćerkom, govore, iskreno osjećajući radost zbog nečega čega Grigorije još uopšte nije bio svijestan. Nečega, u šta on još nije vjerovao, jer istinitost se shvaćala na onaj isti način kao kada se sanja: može se saživjeti s tim, ali uvijek s onom rezervom da to nije baš sasvim "poprave".

Kao da se glumi pa se "uživljava" u ulogu i kao da taj koji sutra odlazi neće biti baš Grigorije Kolar, već neko sasvim drugi, valjda taj neki što ga svi zajedno, i brkati Ismo, i njegova supruga, obje kćeri i Grigorijev brat hoće zamisliti i "odglumiti".

- Napravili smo picu - kaže Ismo.

- Pa, ja ču već sutra, valjda, biti u Italiji i moći ču da jedem pravu picu - odgovara Grigorije u nelagodi, prateći "uobrazilju" do kraja. U njegovom iskazu naglasak je stajao na onome "pravu" jer i pica bijaše nešto što se već mjesecima samo zamišljalo, a ono zameljano od brašna i vode što se peklo u rerni na vatri od stare Adidas tenisice i nije bilo ništa drugo do manje ili više uspješna "scenska rekvizita".

- Ništa zato, mi smo ovo za tebe.

Ipak, bili su u pravu. Ono što su te večeri tako komotno nazvali "picom", nije imalo mnogo dodirnih tačaka s bilo čim što su ljudi tamo u spoljnem svjetu podrazumijevali kada bi izgovorili ili napisali "pizza". Znao je Grigorije da su za to, te večeri njegovi prijatelji potrošili onaj jedan jedini komadić suhog mesa koji su ko zna kako i gdje uspjeli nabaviti (glupo i nespretno, ali i nedovoljno bi bilo nazvati ga tek "vrijednijim od zlata") i koju kap paradajz pirea (koji je tada inače bio nešto što se čak i zamišlja s poteškoćama), da su za gorivo potrošili posljednju tenu (inače dobro gorivo: od jedne se može ispeči čitav hljeb), ali ipak imali su pravo.i sada kada je Grigorije povratio dvadesetak u ratu izgubljenih kilograma, a biće nabacio još koju, nikada i nigdje nije uspio da najde na ukusniji i ljepši, ljudskiji zalogaj, od onoga sutvrdog komadića beskvasnog kruha što ga tada nazivaše "picom".

I nije to bilo pretjerivanje, nije ni nostalgična patetika za vremenima koja su mu se činila istinska nego ova ovdje i sada. Nije to. Nije ni preuveličavanje primjereno istinskoj ljubavi prema nekim ljudima i njihovom gestu. Nije bilo ništa od toga, već negdje duboko u istini sva ta hrana, sve kuhinje i gastronomije, sva pića koja s tim bolje ili lošije pašu i nisu nikada ni bili ništa drugo nego pokušaj komunikacije među pravim ljudima. Kad to ide - ide, kad ne može, jednostavno - ne može. I valjda zbog toga u silnim pokušajima da najde na to "nešto", zauvijek sahranjeno, taj "okus" koji isplivava direktno iz duše i zamišljanja, valjda je zato Grigorije Kolar, u tim, morao je priznati, uglavnom propalim nastojanjima, evo fino i očajno dobivao ove "nove" i nove, čovjeka nedostojne, naslage sala i sanjivu tromost u pokretima.

Pokušao je (sam sebi i u sebi) opisati nebo i oblake. Kasnije. Ali jedino se sjećao da je bilo prohладno, teško, tmurno, pred kišu koja nije stigla da prokapa, pred snijeg koji je, nakon polijetanja, možda bio i napadao, bijel, papirno čist.

"Ledenice?" prisjećao se Grigorije oštih ledenica što su visile svuda pod krovovima zgrada, drvenog kaveza s "bambijem" i srnama u Velikom parku, sanjki i

sličura, prskalica i Novih godina u ona doba kada se sve činilo novim i netaknutim, sjećao se kako ga je majka upozoravala da se ne zadržava pri rubu zgrade, sjećao se debelih naslaga koje su se zaledjivale u pokušaju okapavanja i prijetile svojim oštricama, sjećao se i toga kako se snijeg poput lavine znao otrgnuti s krova i bubnuti na zemlju.

Ovaj svijet je snježna grudva stisnuta od straha.

Da li je ikada pokušao ponovo zamisliti i ispisati taj opis posljednjeg jutra, tog neba i oblaka? Taj cvrkut ptica koje ipak predosjećaju sunce tik prije izlaska? Opis koji je, izgleda, ipak nastao iz potištenosti vojničke nostalгије, mnogo godina prije njegova istinskog prikazanja. Rukopis je zaostao u njegovom starom domu, u ladici crnoga stola, između zelenog fascikla s diplomama i raznoraznim važnim i nevažnim dokumentima, prozirne folije s bilješkama, otkucanim stranicama neprikazane drame, iskrižanim zgužvarama nedovršenog naučno-fantastičnog romana o planeti 'Sava' i čudnim žiteljima 'Savancima'. Ladice crnog stola bile su ispraznjene kada su novi stanari, barbari, doletjeli na krvavim krilima rata, upali u stan. Njihov sadržaj nije poslužio čak ni za potpalu. Useljenici ne podnose tuđe uspomene, sve odmah prazne i bacaju van, iz svih kuća i svuda, po trotoaru i po travnjacima. Tako su se i Grigorijevi rukopisi mjesecima potucali ulicama, gaženi nogama i bacani vjetrom, zajedno s diplomama, đačkim knjižicama, priznanjima i starim fotografijama:

Vjetar raznosi fotografije razbacane po ilidžanskim ulicama, prvo čega se riješe to su fotografije, nemaju muda da ih spaljuju, ili se kao sazale, pa ih iznesu na smeće koje niko ne kupi; đečak s marinerskom kapom na Porporeli, pored mora u Dubrovniku otac pokazuje na brod u daljini, u donjem dijelu obrisi čamaca - kolor; djevojka u bijeloj vjenčanici, stariji čovjek s flašom, zastava u pozadini, neko potpisuje u veliku knjigu, u donjem lijevom ugлу obris natapirane frizure - kolor; beba u ruci, prvo kupanje, plava kadica, još dvadesetak fotografija iste te bebe, pelene, lice, opet presvlačenje pelena, opet pomalo mutan portret bebinje glavice - kolor; portret vojnika, kapa sa zvijezdom, tek iznikli brkovi, napadan smiješak - crnobijelo; mladić u kupačim gačicama, djevojka jede grožđe, šator - kolor; srednjovječan par pored narandžaste 'Zastave 101', livada, iza mala drvena kućica, borova šuma, kolor - izblijedjeli; mladić s gitarom, lijeva ruka u poziciji otvorenog a-mola, u desnoj bijela trzalica, dotiče najdonju žicu, ispred stol s mnogo flaša, jedno lice iskrivljeno u pjevanju - crnobijelo; đečak na biciklu, poni marke 'Rog', spustio je noge na zemlju, u pozadini ista ulica po kojoj plove fotografije, dvospratna sivoplava zgrada s tupim krovom 'na dvije vode' - kolor; žena s bebom u naručju, polubolan i sretan osmijeh, beba gleda negdje preko svoga čela - crnobijelo...

Grigorije nije ni pomislio na tu hrpu papira formata A4, kucanih kroz pisaču mašinu marke "Biser", koji su trebali predstavljati najbolje i najistinitije što je ikada uradio. Nije naravno ni "patio" za njima, kao što nije patio ni za "samim sobom"

dok ih je napuštao, naravno ne znajući da ih zauvijek ostavlja sahranjene u ladici crno lakiranoga pisaćega stola, možda je tek kasnije, u zabludi mogao pomisliti da ih može ponovo ispisati, po sjećanju, ali ljudsko osjećanje hoće da se opire svakoj memoriji (i opiraće se, zna to Grigorije), jer ono živi tek u trenutku koji istinski postoji i iz koga tek može, tu i tamo, iskrasnuti ponešto što se naknadno naziva ‘umjetnošću’, a najčešće se nikako ni ne naziva. Jer, ‘prave’ stvari se u biti uvijek odvijaju bezimeno i neizrečeno, anonimne i samo-u-sebi dovoljne, neizvještačene i nenapadne, one hoće da žive same od sebe, bez ičije ‘intervencije’ ili namjere, bez plana i koncepta, heretične već u pomisli, savršene tek u svojoj proživljenosti, i sve će se drugo, kasnije ili bilo kad, svoditi na puko simuliranje, na dobar trenutak potaknut dobrom muzikom, dobrim ili manje dobrim alkoholom ili ponekom slatkastom dimu od indijskog bilja.

Zašto uopšte pisati poeziju, mislio je Grigorije Kolar kao Jona u utrobi kita spašavajući se, a ne znajući šta bi to spas uopšte trebao da predstavlja? Od čega i zašto se uopšte izbaviti, kada se i izbavljenje čini kao teško ropstvo? Čemu se nadati u civilizaciji koja još jednom triumfalno proslavlja svoj konačan pad, jer kraja Sviljeta, o kome nam pričaju i plaše nas pred san, nikada u stvari neće ni biti, i što je od svega najgore, on se već odavno odigrao i odigrava se, svaki put iznova i bez prestanka u vječitom mijenjanju tek svojih pukih oblika i formi.

Zašto je u posljednjem času, kada je u utrobi Herkulesa francuskog zrakoplovstva, želio da jednom američkom advokatu, fotografu i spisatelju kako reče “iz strasti” (a po pravoj svrsi biće obavještajcu neke tamo ko zna kakve službe), pokaže kuću u kojoj je nekada stanovaо, i koja se nalazila tačno ispod linije uzleta s piste sarajevskog aerodroma (ali magla je bila toliko nisko da se tlo izgubilo u istom trenu s odcjepljenjem aviona). I zašto mu je u tom posljednjem trenutku svoga bivstva tamo (*kada postojasmo, mada izvan vremena*) kroz komore svijesti proletio šemmat vezan za misao i sliku-uspomenu na Nikolu Prosmjetrija, kao neki otvrdli, gluvi i neubjedljivi resentiment, nikada do kraja prihvaćene ili priznate mržnje, nikada u sebi dorečenog sažaljenja, pa čak ni pseudo-plemenitog poriva da mu posveti neku knjigu, pjesmu ili barem napiše eseј o tom “drugom pjesniku” kojeg su, sem u vrijeme sudova i skandala nakon njegova umorstva, svi tako brzo prestatli da pominju na isti način na koji je i Grigorije pokušao zaboraviti da je htio biti, da jeste i da će po nesreći i dalje biti tek prokleti pjesnik: možda isti, možda bolji, možda lošiji ili drugačiji.

I kada bi ga iko upitao šta je osjećao *tada*, a pitaće ga čak i za vrijeme psihoterapija kada se bude tobož liječio od posljedica uredno dijagnosticiranog posttraumatskog sindroma svih tih padova, blokada i depresija (koje nužno prate takva pseudostanja) odgovorio bi jasno i neskriveno tek blago slegnuvši ramenima: Ništa.

- Ama baš ništa.

Grigorije Kolar u svojoj potpunosti znao je i naučio osjećati Ništa. Ništa u tvrdom granatama izbrazdanom tlu sarajevskog asfalta dok posljednji konvoj odvozi njegovu ženu i plod u njoj u prividni spas. Ništa kao tupi bol u pogibiji ženine sestre tek nekoliko dana kasnije i Ništa u još apsurdijoj samodovzanoj smrti njegovoga punca. Ništa i njihaju gepeka bijele Zastave 101. Ništa je bilo u njemu, ništa iznad njega dok je letio kroz maglu i ništa ispod njega jer mu nalegla vodena para ne dade ni onih nekoliko djelića sekunde pogleda na razvaljeni krov zgrade u kojoj je nekada "postojao" i u kome čami njegova majka. Ništa u osjećanju neznanja o očevoj smrti. I kada bi god pomislio na taj trenutak čak i neupitan, rekao bi i to sasvim pogrešno, suprotno težnji da se stvari govore neskrivene i kakve hoće da budu, rekao bi kako nije osjećao *ništa*. Ne shvatajući u startu zabludu neizlišnosti dvostrukе negacije, tajnim velom skrivenu u izboranoj duši njegovoga maternjeg jezika.

Jer baš to Ništa bijaše duboko u njemu kao majčin kuhinjski nož u leđima pjesnika Prosmetrija.

I sve bi bilo tek zaborav. Jedno vrijeme bez vremena, jedno puko trajanje samo za sebe i za smrt koja ga je tek privremeno mimošla (jer rat nije smrt sama, rat počesto ljudima više o životu izrekne nego hiljade "mirova" razbacanih naokolo). Smrt nije baš uvijek nužno u ratu, ona tek može biti tu iza okuke ili je već odavno nečujna u tkivu, ili običnu nožiću kojim se sjecka luk ili ako ništa drugo polegla kao "snajperista" duboko ukopan u vrijeme (koje se opet začudo ponovo stidljivo pojavilo u životu Grigorija Kolara), jer vrijeme je dobrovoljac koji juriša pravo na rafale, koji svojim tijelom zatvara otvor na bunkeru, koji zubima kida osigurač na ručnoj granati, leže na cestu, pod tenkove, udiše posljednji gutljaj zraka ljubeći stijeg samoga nestanka. U stvari, onaj vojnik što je jednog predratnog aprila meo krug vojne bolnice u Sarajevu, tamo u dubini ispod prozora radne sobe bivšeg atentatora, imao je potpuno pravo: čekanje će kad tad postati (a i jeste) važnije od proživljavanja, to zna dobro Grigorije Kolar dok se kroz desetljeća vraća svojoj izvornoj moći. Sve to i nije toliko važno, tek jedan mali osjećaj u duši Grigorijevoj, za koju još uvijek umišlja da je "kraljevske" prirode i tek toliko da zna i kada je sužanj, kada mora da služi kao rob, kao jeftina posluga za šaku franaka, guldena ili dolara - da čak i oni kojima on usrdno, sa izvježbanim smiješkom poslužuje čašicu martinija ili šampanja, koliko god bili zanaseni činjenicom svoga nepobitnoga sopstva, moraju da osjete tu neku čudnu apsurdnost u zraku, nešto čudno u pogledu toga čovjeka što ih nagoni na neki, ničim izazvani, poluprigušeni stid.

Faiz Softić

NOĆ NAD GRADIĆEM SELIM

Poslije mrazovitog dana, počelo se spuštati još mrazovitije veče. Iznad varošice Selim caklilo se vedro mastiljavo nebo i na njemu stajao zalijepjen mlad mjesec, tanak kao nokat. Rijetki prolaznici žurili su uskim ulicama bježeći od hladnoće kao od kuge.

Ušao sam u toplu zadimljenu krčmu i stao uz visoki drveni šank.

– Vi ste prvi put u ovoj kafani? – reče mi u prolazu konobarica opasana bijelom keceljom, koja se nešto više spuštala na desnu stranu, govoreći tako da ovoj ženi i nije baš toliko stalo do svog izgleda. Okrugle zadnjice, kao dvije životinje, pokušavale su da se otmu iz crne uske sukne. Prišla je do stola po sredini kafane iza kojeg je upravo ustajala grupica ljudi, oblačeći svoje teške kapute i namještajući šalove. Halapljivo pokupi novac sa stola, pa ubi nazad. Jedan od onih iz grupice koja je ustala iza stola i upravo izlazila u mrazovitu sumaglicu, toplo me pogleda pa mi, ko starom poznaniku, kresnu okom i ode. Znao sam da to nešto znači, ali, ko bi se sjetio – šta, sada kada debele ledenice sa streha na sve strane svojim šiljcima skorom diraju od studi ukrućenu zemlju? Žena se vrati popravljujući usput bijele nakrивljene stolnjake a na poslužavniku na njenim rukama, titrale su pivske čaše kao na lađi. Zađe za svoj drveni šank – u svoje carstvo, i vješto stade spirati debele hrapave krigle. Odgovorio bih joj i ranije na ono što me pitala, ali je ona jednostavno projurila zadužujući me pitanjem, a ja sam jedva čekao da joj odgovorim. Bio sam tačno naspram nje i sve da sam htio gledati u bilo šta drugo - nisam mogao. Ono što se širilo lijevo i desno od njene glave, bile su pune flaše raznih boja i veličina. Dok je njihala kukovima Perući stakleno suđe, ispod širokog okovratnika plave bluze razigrano su se sudarale dvije modre mlohave sise kao savehle kruške.

– Da - rekao sam joj - po prvi put sam u ovoj varošici, ali bih se zakleo Svetim Nebom da sam u ovoj kafani bio najmanje sedam puta, a zadnji put – sinoć, kada

ste onoj plavoj djevojci u crnom kaputu kazali da će danas u varoš stići čovjek s posjekotinom ispod lijevog oka i zaprositi je; da će joj kao vjereničku zaruku donijet zakletvu svoje majke, koja ga na noć prije svoje smrti zaklela: rahmeta ti moga – uzmi je!

– Jeste, bio si, to ne mogu poreći, tvoje nevidljive ruke - tvoja sjena, lebdjela je na tom istom mjestu na kojem sjediš, a djevojka očiju boje zrelog kestena sjedila je na onoj istoj stolici na kojoj čuči ona bijela mačka. - Radoznało se okrenem i vidim bijelu mačku koja je lagano ispredala nevidljivu pređu. Kao da je zastidi moj pogled - presta onog trenutka kada su moje oči pale na njeno meko krvno, načulji uši kao dva obarača, pa skoči sa stolice, prođe kafanom i ponovo čučnu blizu vrata, gdje, pogledujući u onu bijelu nakriviljenu kecelju, stade očajnički mjaukati.

Kao da je predosjećala udarac nečije čizme – željela je van, i to po svaku cijenu. Utom se vrata otvorile i unutra uđe grupica mladića, ne starijih od sedamnaest godina, te bijela mačka iskoristi priliku i ode u noć koja je ulice gradića Selim, punila crnim valovima. Na drvenoj dasci ispred sebe žena je namještala veliki paradajz, koji jednim vještim udarcem noža raspolovi tačno po sredini.

Za jednim stolom do prozora, omanji debeljuškast čovjek s velikim bojlerom ispod svog grla, savjetovao je onog do sebe ispijenog lica, razrijeđene kose i pocrvenjelog nosa:

– Uvijek podaj marku za piće, a dvije za meze – i, ne boj se! – blago udari šakom po stolu odajući moć svoga džepa. A onda, onaj rasječeni paradajz na jednoj strani tanjira, a na drugoj kriške žutog sira – stigoše ispred njih i oni istog trenutka uhvatiše male viljuške razmotavajući ih iz bijelih salveta. Bili su pripiti; podebljalim glasom istiskivali su iz grla hrapave riječi koje su, pomiješane sa strukovima sivog dima iznad njihovih glava, nestajale i postajale vazduh.

– Jeste li čuli, ljudi moji? – zakrešta konobarica – Dalim Katran pregrađuje rijeku Ljuticu, hoće ribnjak, a Vehun kaže: kafanu će on, zna on njega – kad je god rekao pravim štalu – ispala je kuća. A rijeka nije njegova nego naša, kao što je naš i vazduh i ne možemo ga dijelit niti prisvajat...

Nije ni izgovorila do kraja svoje riječi a Halitčina ustade, pa se s obje ruke osloni o hastal s kojeg ga je gledala neisprijena loza:

– Počujte me, dobri ljudi – zazveča njegovo grlo – ako ovo izađe na dobro, da lajem ko šarov – a onda savi šake u pesnice i s obje ruke tupnu o stol kao da udari dvije tačke iza kojih je slijedilo nabranjanje neizrecivog. Onaj s bojlerom ispod grla u koji je i dalje prisipao, tih zapjeva: Bosa Mara Bosnu pregazila...., kucnu viljuškom u bijeli porculanski tanjirić i konobarica pohita njegovom stolu:

– Evo me, Mehd-kapetane – veli zaustavljući se iznad njihovih glava.

– Ponovi! – ne pogledajući je, zakrča iz dubine onog bojlera, i konobarica posluša te im donese piće i mezu.

Pred samo zatvaranje kafane, a to je bilo kad je velika kazaljka na okruglom satu koji je visio na zidu uskoro trebala poklopiti onu manju koja je već dodirivala broj dvanaest, konobarica udari lijevim dlanom po dnu plehane tepsije. – Hajmo! – nimalo ljubazno naredi žena, ali je niko ne posluša pa ni ja. Nastavio sam ispijati svoje pivo, što je rasrdi, te ona još jednom šinu po plehanom dnu: – Rekla sam: Hajmo! I ja imam dušu!

Sad su se ljudi počeli pomjerat na svojim stolicama, prikupljajući cigare, upaljače, šalove, kape..., a onda smo se pošli razilazit! Ko je imao kuću krenuo je njoj, a ko nije, kao, recimo, ja – uskim sokakom prema željezničkoj stanici. S prozora kuća, načičkanih uz sokak, pomjerali su se zastori i otud izvirivale glave – pospalim pogledima motrili su ko to u ponoć gazi njihovim sokacima, a onda se uvlačili u nutrine svojih slabo osvijetljenih soba, i šta su tamo polubudni radili do u samu zoru, e to nije lako saznati. Priča se da je cijela varošica Selim tih noći ispredala bijelu i crnu vunu a od te pređe, tek dovedene nevjeste plele čarape i rukavice. Doduše, muške glave su miješale sivi prah i komade eksera i sve to punile u čahure napravljene od vodovodnih cijevi, praveći tako živu vatru koju su krili u posebnim limenim sanducima, koje su napunjene snosili u podrumе svojih kuća i tu ih pokrivali izvezenim čaršafima na kojima su stajale ispisane tople poruke ljubavi, a ispod njih, raznih veličina, crvenim koncem iscrtana srca.

Na peronu željezničke stanice nije bilo nikoga, a samo što sam prislonio uho na hladnu tračnicu da osluhnem kreće li se već, možda, voz, na nekoliko koraka od mene ukaza se ona bijela mačka i stade mjaukat. Bilo je hladno kako se ni zamisliti ne može, i ja sam tražio zavjetranu stranu željezničke zgradice, pošto sam se uvjerio da se negdje daleko, tankim tračnicama, voz ipak kreće; u njeg ču, ne smrznem li se na ovom mašeru, unijeti svoje zaledene obaze. Stojim tako uz žutu željezničku zgradicu ispred koje žmirka slabo svjetlo iz bijelog naprslog lustera koji, kao slabovidno oko, visi na prljavom zidu i razmišljjam o danu koji će svanuti. Razmišljam o sebi i djevojci koju sam morao vidjeti ove noći. – Gdje je ona? I je li sve ovo munafikluk i igra da se namamim i dođem u grad Selim, a onda pokušam svu ovu studen? – pitao sam sebe, pitao sam noć, pitao sam zaledene iskrice magle koje su kao komadi žileta zarezivale po mojim obrazima.

– Ne dođeš li po mene – rekla mi je one večeri kad je kroz snove moje prohodila – uinat ču otići za onog koji bi te radije video na tabutu negoli na bijelom konju. – I došao sam. No, kakva je to sila spriječila njene oči da me vide kada joj je na vrijeme stigao glas o mom dolasku?

Tišinu, u kojoj bi samo ponekad mjauknula bijela mačka, tiho kao kad djevojačke ruke razdvajaju pramenje vune – cijepali su, negdje iz daljine, promukli glasovi lokomotive, koji su jedva dopirali do gradića i tu, udarajući u sive zidove kuća, padali na zemlju ko mrtve zmije.

Bijela se mačka pope na onu, meni udaljeniju šinu, i svojim mekim šapicama okrenu njom kao da je svakim korakom ispitivala njenu sigurnost. Ne ode daleko, pa se zaustavi, pogleda me, prope se na zadnje noge, a prvim stade okretati ukrug kao da namotava nevidljivu sajlu kojom privlači taj toliko željeni voz iz daljine.

Nisam se usuđivao da bilo šta izgovorim što bi bilo upućeno bijeloj mački, kojoj sam, samo za sebe, nadjenuo ime i pohranio ga duboko u spremište svojih tajni, ali danas, kada smo toliko odbjegli od te noći, usuđujem se reći: Bjelica. E, to je ime koje sam joj nadjenuo. Dakle, ono više nije bio privid utjelovljen u bijelu mačku, od kojeg sam strahovo, već meni blisko biće koje sam okitio imenom.

– Bjelica – govorio sam joj svojom maštom i željom da moji ozebli prsti prođu njenim bijelim krznom. Ona je to dočula iz prvog pogleda upućenog njoj, pošto sam joj na plodnoj ravnici svoje mašte posadio ime, a ono bujnulo; skočila je na šinu bližu meni, pa se vratila na onu udaljeniju...

Voz se sve više primicao i huka, koja je u početku izgledala kao lomljava visokih dimnjaka negdje u daljinu, postajala sve jasnija. Bijela mačka dođe do mojih nogu i odozdo, svoja dva sjajna klikera uperi u moje čelo i tad osjetih kako se bezbroj mrava raskrenu ispod moje kože. Samo da ne pusti glas, sve do tad ova noćna igra bit će samo naša. No, ona ipak mjauknu i sa svih strana dozva uspavanu gmizaniju; nedaleko od pruge lanu nekakva skitnica, a onda, onako mršava, presječe prugu, dok joj je zadnji kraj nekako žurio naprijed kao da je htio preteći glavu – siva i izgladnjela, zamače u obližnje grmlje i tamo stade režati.

Kroz ukrućalu noć, koja sva bješe jedna crno-siva ledena lopta u kojoj se nazirahu siluete živilih bića, začu se piska lokomotive za kojom su kao izgladnjeli vuci huktali pretovareni vagoni u kojima su drijemali poluživi ljudi. Ušao sam u prvi vagon do lokomotive koja je šištala ko bijesna kobila; bijele strukove pare izmuzala je u zaledjene pragove. Nikom ništa nisam rekao, osim što sam prema jednim poluotvorenim očima klimnuo glavom i tako kazao da sam tu. Oči su nastavile škiljiti, a moja pratilja Bjelica zade pod sjedište pa, pošto otpuhnu nakupljenu hladnoću – zasta i stade presti.

Vjerovao sam da preda mnom stoji konduktor, ali ne – bio je to oficir i to isto ono lice s kojeg mi je upućen mig dok sam sjedio u onoj kafani i čekao djevojku.

– Da sjednem pored vas – učtivo mi se obrati, i prije negoli i klimnuh glavom, on se spusti kraj mene a miris ustajale rakije krenu iz njegovih usta. Istog trenutka Bjelica skoči ispod sjedišta i sjede s moje lijeve strane. U neopisivom strahu gledao sam kako od bijele mačke postaje djevojka, i to ona radi koje sam došao u gradić Selim. Voz se naglo zaustavi, tako da smo svi pohrlili naprijed, a onda zatutnja ko da smo se našli na nebu po kojem se sudaraju oblaci i trese grmljavina.

– Ništa nije – začu se iz kabine vozovođe – treba nekoliko momaka da sklone sa šina kravlje kosti. Ili su konjske, ko će znati, ali je lokomotiva umalo iskliznula, a ima ih još koliko hoćete uz prugu... – Odmah sam ustao, ali dvije ruke: jedna s lijeve a druga s desne strane padaše na moja ramena i rekoše: Samo ti ne.

Iz voza izadje nekoliko do zuba naoružanih ljudi i dadoše se na posao: daleko od pruge bacali su oglodane kosti kao ledenice, a voz se lagano pomicao naprijed, sve dok šine nisu bile očišćene.

– Pokaži svoje ruke! – veli mi djevojka i nasmija se. Nigdje Bjelice! Nigdje. Ovo je djevojka radi koje sam zaronio u noć. Oficir sjedi mirno kao statua i riječ ne izgovara; gleda me gvozdenim očima a u vučjim zubima drži kraj donje usne, postajući tako još strašniji. Oficirska uniforma, u gluho doba noći, izgleda zastrašujuće; noseći svoju poruku mijenja smisao stvari koje nas okružuju.

– Zaboga - veli djevojka – pa ti si prošao tolike daljine, ne bil' me našao, a sad se skamenio. Pa ko si ti onda, čovječe, odakle toliki strah pod kožom? – Tri puta sam pokušavao da joj odgovorim, ali je bilo uzalud, riječi su polazile i ponovo padale niz grlo – borile su se kao gušteri u boci od zejtina. Ne znam koliko smo se još vozili kada se ponovo zaustavismo. Dva kratka debela roga, koji su štrčali po sredini ogromne gvožđušine ispod mlječno bijelih svjetala, poljubiše gumene jastuke na čeličnoj brani tvrdo ubetoniranoj u zemlju, i voz se konačno zaustavi! S obje strane voza stajali su špaliri naoružanih ljudi, ko da su iz zemlje iznikli. Svi smo izašli van i zagledali se u bezdan koji je, slabo osvijetljen mjesecinom, prijetio dubinom na čijem dnu se jedva caklila voda.

– Tu smo – veli oficir – pljasnu dlanom o dlan i na taj zvuk, nekoliko onih koji su skamenjeno gledali u dubinu, skliznuše preko ograde i, poslije nekoliko potmulih krikova, bućnuše dole u vodu. U tom se odnekud pojavi crna mantija kojoj se naoružani i raskoračeni vojnici oko voza lijepo pokloniše i reče: – Blago onima koji ovaj voz dovedoše na ovu tačku – poljubi se s oficirom, pa nesti! Plava djevojka, držeći me za ozeblju ruku prošapta:

– Udeverala sam ti da lijepo ispratiš sve skokove, a onda ćeš letjeti!

I dalje su zaledjeni pogledi probijali tamu bezdana i zaustavljadi se na ogledalu prije nego bi poletjeli. Jedan od one trojice što su držali u rukama drvene maljeve iskosi se u stranu i lijevom, slobodnom rukom ugrabi svoje nozdrve i puhnu. Kada je ponovo podigo malj, nekoliko sitnih kapljica kao žerovnice pecnuše moj desni

obraz i ja izgubih osjećaj vlastite težine, a onaj bljesak na dnu provalije zasja od crnine te smogoh snage i glavi prinijeh Šehade.

U onom trenutku kad sam se našao oči u oči s drvenim maljem, s čijeg čela je kapala tamnocrvena tekućina, na nebesima zagrmje, jače nego sam ikada čuo. Bljesnu svuda okolo nas, i u tom trenutku grom pogodi po sredini lokomotive koja je dovukla isprepadane ljude. Komadi gvožđa letjeli su na sve strane, a onaj malj i one ruke koje su ga držale vinuše se u nebo. Neko me u zadnjem trenutku povuče za skut, a onda me, vezanih očiju, vodio niz prugu sve dalje i dalje od zgarišta i onog pogibeljnog mjestu. Usput me pitao šta mislim – da li je Raskolnikov iz romana Zločin i kazna bio priseban kada je ubio juvelarke? Pitao me i šta mislim, zašto su Osmanlije u petnaestom stoljeću izgubili bitku pod Bečom i, na kraju, šta bih uradio kada bih imao silu u rukama? Na sva ta pitanja odgovorio sam s dvije riječi: Strijeljaj me! Onda sam čuo žestok prasak i jauk čovjeka koji me vodio. Do mojih povezanih očiju došo je bljesak crvene svjetlosti. Čovjek koji je jaukao pored mene uspio je da mi posljednjim atomima snage odveže ruke, a onda je izdahnuo. Ostatak noći proveo sam u uglu napuštene, prazne i hladne zgradice uz prugu. Kraj mene –mjaukala je Bjelica, ali ja sam se činio nevješt, tim više što sam osjetio kako se topao mlaz krvi sliva niz moju desnu butinu. Bio sam ranjen. Boljelo me. Prije zore dohvatio sam se šume i pridružio ljudima iz gradića Selim. Zajedno s njima, pošto sam prizdravio, bacao sam komade vodovodnih cijevi iz kojih su sijevali smrtonosni komadi eksera; golim rukama sam hvatao bajonete i preskako vatre koje su ložili kako bi nam, na njihovom plamenu, skuhali posljednju čorbu.

Na sve strane razlijegala se paljba – borili smo se protiv hordi koje su navaljivale na varošicu. Za nekoliko dana od gradića Selim ostadoše samo ugarci. I za njih se ginulo, a od nagorjelih tijela na ulicama, i vrane su se uzdizale sve visočije u nebo, za čiju plavetnu kožu je stajao zalijepljen mlad mjesec tanak kao nokat i crven kao fes na glavi Sulejmana France iz Rasova.

Bekim Serjanović
DVIJE PRIČE

MASLINE

1. novembra katolici slave Dan mrtvih ili Sve svete, kako se još kaže. Večer prije ljudi idu na groblje, pale svijeće i treperavom svjetlošću hiljada plamičaka odaju počast svojim najdražim.

Dan je to i kada se u Starom Gradu na otoku Hvaru počinju brati masline.

Stari Grad na Hvaru najstariji je grad u Hrvatskoj. Kako povjesni izvori kažu, osnovali su ga Stari Grci i nazvali ga Faros još 345. godine prije nove ere. Našli su tu sve što im treba: sunce, more, masline i grožđe. Danas je Starogradsko polje pod UNESCO-vom zaštitom kao spomenik kulture nulte kategorije upravo zbog kulture uzgajanja maslina i grožđa. Naime, starogradska vala, ili zaljev, usijeca se u otok čitavih desetak kilometara i podsjeća na norveške fjordove. Na samom kraju zaljeva smjestio se grad, a iza grada sve do Jelse razlilo se plodno polje s maslinicima i vinogradima. Parcele su podijeljene kamenim zidovima, "gomilama" koje su najstariji sačuvani oblik diobe zemljista na svijetu. Drugim riječima, te su "gomile" stare poput egipatskih piramida.

U Stari Grad dolazim često, uglavnom s proljeća ili jeseni, kad nema turista a temperature su idealne za šetanje po brdima i kupanje po skrivenim pustim plažama. Moji prvi susjedi su Marija i Ivo, sredovječni par koji me neodoljivo podsjeća na moju majku (bakу) i djeda iz vremena kad sam bio dijete. Ona je krupna i odlučna, uvijek u pokretu, promuklog glasa i glasnog smijeha, a on je dobrodušnog izgleda, nježnog glasa i zamišljenog pogleda. Čim smo se upoznali, prije desetak godina, osjetio sam kao da sam našao nekog koga sam nekad davno negdje izgubio. A nije

se lako sprijateljiti s nekim na otoku. Možeš ti proživjeti čitav život tamo, ali: "Ako nisi rojen ka domaći, vavik ćeš bit furešt". Ali Mare i Ivo su me prihvatili kao da sam im najrođeniji.

Imaju oni i dvije udate i zaposlene kćerke i zetove i unuke, ali oni nemaju vremena, a ni volje baš, raditi zemlju. Tako da im ja (skoro) svake godine pomažem brati masline.

Početak novembra ove godine zatekao me u Splitu. Pamtit ću ga jer me u predivno, sunčano jutro probudila sms- poruka: "Majka je umrla." Osjetio sam tugu, ali i olakšanje. Tugu zbog moje stare, a olakšanje jer se majka riješila bolova i otišla na ahiret pridružiti se djedu. Razmišljao sam grozničavo što učiniti, jer nisam mogao stići na sahranu. Onda sam se s time pomirio i otišao na Hvar, u Stari Grad, brati masline s Marijom i Ivom.

Branje maslina nije toliko naporan posao, ali zahtjeva strpljenje, upravo onoga što nam u današnje vrijeme ponajviše fali. No, bilo je lijepo zajedno s mojim "novim" majkom i djedom podvlačiti se ispod maslina, ljuštiti ih rukama s grana na ceradu prostrtu ispod, slušati njihove priče o starim vremenima, povremeno popiti čašu vina, za marendu se okrijepiti inčunima u maslinovu ulju, nositi kašete pune masline do puteljka gdje je parkiran Ivin auto s prikolicom.

Iz susjednih maslinikama čuju se glasovi, šuštanje maslinovih grančica, smijeh, ponegdje i pjesma. Vlasnici maslinika dovikuju se, ponekad i zadirkuju jedni druge, ispipavaju kako su kome rodile masline, kukaju i hvale se naizmjene. Ivo mi šapatom otkriva njegove trikove za bolji urod. Zatim se još tiše žali: "Kad ja umren, sve će ovo oni rasprodat. Ka da ja ne znan. Ali ča ćeš?" Ja slušam bez riječi. Sve je to neizbjegni dio rituala koji se ponavlja svake godine.

Navečer smo opet jeli fažol (grah), kobasicice i kiseli kupus, pili vino i probavali Ivinu rakiju koju je upravo tih dana bio ispeka.

Kad me rakija malo uhvatila razmišljao sam o mojima majki i djedu i o starosti općenito i uhvatila me tuga. Pekla me savjest jer nisam otišao na majkinu sahranu, osjećao sam se kao da sam je izdao. Ali zapravo nisam. Pomagao sam dvoje dobrih ljudi i tu ne može biti ničeg loše, govorio sam sebi.

Nakon nekoliko dana otišao sam u Tuzlu i na majkin grob i stavio vjenčić od maslinovih grančica koji sam donio s Hvara.

FASUNG

Bilo je to u ona vremena kad sam bio mali. Rastom. U školu još nisam bio pošao i život je bio jednostavan. Nisam čitao, nisam pisao, ponekad bih gledao slike, crtao i maštao vidjeti golu ženu. Uživo. Granice svijeta bile su skoro istovjetne s ogradom oko naše avlje. A ona je bila velika. Imala je svoj urbani, cementirani dio, zatim ruralni, s travom, cvijećem i povrćem, čak i pokojim kukuruzom, a imala je u džunglu, odnosno stabla raznolikih voćki po kojima bih se ja pentrao. I to je bio cijeli svijet sa svim svojim geografskim i klimatskim varijacijama ovisno o godišnjem dobu i mome raspoloženju.

Ja sam bio kralj tog svijeta. Moćni gospodar travnjaka i vrhova krošnji jabuka i kajsija. Neko vrijeme sam imao i jednog mačka koji mi je bio vjerni pratilac u avanturama. Onda sam ga jednog dana pogodio ogriskom od zelene jabuke posred trbuha iz čista mira. Iz obijesti. Jer sam bio mali rastom. Mačak je otišao, nikad se nije vratio. Ne bih ni ja na njegovom mjestu.

Od svih voćki ja sam najviše volio zelene kajsije. Volio sam ih i kad su bile maaalo, malkice zrele. Verao bih se po krošnjama naših kajsija i tamanio njihove plodove po čitav dan, i mačak se verao sa mnom dok nije dobio otkaz.

Jednom tako, popnem se ja na kajsiju koju smo zvali "rana", jer su njeni plodovi sazrijevali par sedmica prije ovih drugih. Već sam bio potamanio kajsije po nižim granama, pa sam se morao penjati sve više i više, nogama i rukama prošaranim modricama koje sam zaradio u svojim avanturama. I tako sve do samog račvastog vrha gdje sam udobno mogao smjestiti svoju kraljevsku guzicu. Tu je sve bilo puno velikih i sočnih kajsija, maaalo, malkice sazrelih. Najboljih.

Nakon što sam potamanio koliko sam mogao, nakon što mi se trbuh napuhao poput mještine i počeo proizvoditi čudne zvuke, a bogami i vjetrove, shvatio sam da je bolje da siđem na vrijeme. Tek tada shvatim da ne znam kako. Prvi put sam se bio popeo tako visoko. Grane ispod mene bile su tako daleko, a moje noge kratke i trbuh težak. Osjećao sam se potpuno bespomoćno. A kada je kralj bespomoćan jedino što mu preostaje je da se obrati Bogu. I ja odlučim u pomoći pozvati Boga.

- Majka! Maaajka! - počeo sam i ne tako glasno.
- Majka! Maaaajka! - ovaj put glasno i nestrpljivo.

Da bi te Bog čuo očito si morao biti glasan i uporan.

- Pa majka, hoš doć više! Maaaaajka! - ljutito i razmaženo.

U to se pojavi moja majka, na vratima naše kuće. Majka je pravi gospodar

kuće i avlje. Kad ona, recimo, hoće da pomete avliju, ni ja kao kralj, a ni mačak nismo smjeli hodati po njoj sve dok ona ne počisti svaki čošak. Majka sa svojom slannatom metlom. Ona je u stvari bila mama od moje mame, ali ja je zovem majka. Zaključio sam da ako sam ja kralj avlje, onda je ona Bog.

Najprije se pojaviše njene oči, uplašene da se meni nije nešto "nedajmivože" dogodilo.

- Molim! Šta je bilo?- još uvijek uplašeno.

- Ne mogu sić!- odgovaram ljutito. -Pomozi mi da siđem.- već sam prešao u plačljiv ton.

Tad se nešto u toj krupnoj i visokoj ženi pokrenu. Kao u pravih bogova iz njenih očiju sijevnuše munje dok je silazila niz stepenice.

- Polahko sine... de polahko... sad će majka.- govorila je oblačeći papuče na zadnjoj stepenici. Vukući starim papučama po betonu ona napokon dođe ispod stabla i poče me voditi umirujućim glasom:

- De sine, de... Evo stavi nogu ovdje... de. De sad ovdje... Tako... De, de još malo, još malo... Eto...

Nije mi više ni trebala govoriti, ali činilo se poput neke novootkrivene igre. Bilo je zabavno slušati majku i upravljati se po njenom glasu i jedva sam se čekao baciti joj se u naručje. Ali još dok sam bio na stablu, čim sam joj bio na dohvrat ruke, majka me ščepa svojom jakom rukom.

- Jebo te babo babin... - i one munje u njenim očima opet sijevnuše.

- Hoćeš li se ikad više penjat tolko, arsuze jedan!?- i dobih udarac teškim majkinim dlanom po kraljevskoj guzici. Ali to nije bilo sve. Bogovi u našim krajevima su nemilosrdni kad se naljute.

- Sad ćeš mi pravo fasovat! Ne mogu ja tebe svako pola sahata snositi s kajsiye. Neš ti mene više zahandrvat! - odjekivao je majkin promukli sopran preko avlige.

I tako, dok sam ja drečao koliko god je to bilo moguće i zvao djeda u pomoći, majka me je vukla prema dunji. A ja sam znao što to znači. Majka će odlomit štap "tunjovac" i napraviti nekoliko šara po mojoj "kraljevskoj", a ja ću vrištati i preklinjati i obećavati: "neću više nikad, neću više nikad majka....". U to bi se obično pojavio djed, moj dobiti duh spasilac, čija je moć bila daleko ispod majkine, a ponekad čak i moje. Ipak, njegovo molećivo:

- Nemoj ba majka... Pusti dijete... Ih, jesu mi i ti neka...- uglavnom bi pomagalo.

Ona kao i obično popusti djedu i mojoj pretjeranoj vriski. Otišao sam, onako uvrijedjen, u spavaću sobu, pokrio se svojom plavom dekicom na kojoj su bili bijeli psići, kupljenom na dan kad sam rođen i zaspao. Pravo je čudo kako djeca kad fasuju i otplaču slatko i brzo zaspe.

Kad sam se probudio, već se spuštao mrak, a majka i djed su u to vrijeme obavljali svoje rituale. "Drugi dnevnik" u 19:30 da se djed informira o događajima u nas i u svijetu, a uz to je obavezno išla turska kahva i "57" koji se dimio poput svih parnjača svijeta.

Ja izađoh iz spavaće sobe sramežljivo, još natečen od plača i spavanja. Pogledah tada u majku, ona me gledala nekako tugaljivo, kao da moli da joj oprostim. Nakon tog kratkog trenutka, ona poviće nekako nesputano, možda pomalo i trapavo:

- Hodi ti nani svojoj! Ne da njega nana za milijarde!

I ja skoro ponovo zaplakah. Sav naježen bacio sam se majki u krilo, a djed me nespretno, samo njemu svojstvenim načinom, škakljaо po trbuhu. Ja sam onda majku ljubio u obraze, smijao se i grlio je. A djeda sam ljubio po čelavom tjemenu na što se on hihotao, a majka odmahivala rukama i kroz smijeh govorila: Aman, aman...

Enes Topalović
NA KRAJU SVEGA

Nema ništa u ljudskom životu čemu se sa određene vremenske distance ne bi mogli nasmijati, pa makar se radilo i o najvećoj sramoti.

Mogla bi biti svacija (misao a la Kundera)

0. MALI RITUALI

- Jakub nejma jaja, Jakub nejma jaja... – igrali su oko njega dječaci u ritama kao čopor patuljastih svećenika pri ritualnom obredu.
- Imam, imam! – na provaliji plača usprkoski kržljavi, musavi i čupavi dječarac pipajući nesigurno svoje međunožje. Vlažnim pogledom prostrijeli starijeg brata među njima i zamrzi ga.
- Pokaži! – zaustavi vođa male inkvizicije graju.
- Neću! – usprotivi se balavi mališa.
- Jakub nejma muda, Jakub nejma muda... – promijeni vođa tekst obreda, a mali sljedbenici ga iz sveg glasa podržaše. Dječak još jedom opipa međunožje i kad mu se učini da je napipao ono što je tražio, svuče do koljena parhetne gaće.

Hladan planinski vjetar naježi dječiju kožicu. Vođa priđe bliže, sage se i zagleda u kesicu u kojoj muški nose svoje naslijeđe. Poduze je pažljivim pogledom ispitivao njen sadržaj i vrtio glavom. Očito nije vjerovao svojim očima ima li nečeg ispod stisnute kožice te pruži ruku da provjeri svoje sumnje. Mališa naglo ustuknu.

- Ili pipam, il' si lihomud do života!! – priprijeti vođa. Džaba se dječarac osvrtao tražeći pomoć iz gomile. Uživanje u predstavi je još trajalo. Režiser je stajao i čekao. Dječaku se činilo da mora tako golokrak stajati do Sudnjeg dana, sve dok

se sav svijet ne uvjeri da on ima jaja. Nevoljko popusti. Vođa zaškilji i kobajagi gadljivo, kao da uzima šugava miša za rep, sa dva prsta poče opipavati kesicu. To potraja dovoljno dugo da svi osjete nelagodu. Odjednom, sudija se uozbilji, pa se podrugljivo iskezi te pobjedonosno uzviknu: *Ovaj je pravi hadum!!!* Više se nije dalo izdržati.

Džaba je stariji brat skočio na vođu i pretvorio ga u klupko. I džaba i uzalud je mališa pobegao u žbunje, pod svoju lijesku. U zraku, i u vremenu, odjekivala je neizbrisiva presuda – *hadum*¹. Sramnija se teško mogla naći.

U selu su se olahko vješala zvona o nejake vratove. Često se ne bi mogla skinuti sve dok je vrata. Pa i kad bi ga nestalo ona bi i dalje klepetala na zlim jezicima.

*PLETENICA

Petak ko i svaki petak, kod Arapa svetac, a u Norveškoj za vino, rakiju i pivo pazarni dan. U Internacionalnom kulturnom centru, koji smo zvali *klub*, u Bergenu, „mokrom” i kišovitom gradu na zapadnoj obali Norveške, okupilo se, tog petka, neuobičajeno mnogo južnjaka, bivših ravnopravnih građana nekadašnje zajednice Bratstava i Jedinstva. Nisam volio dolaziti u taj klub i silovati svoje osjetljive uši strasnim pričama zemljaka o ludim autima, o bogovski plaćenim poslovima na crno i bijelo, o mučkama u socijali, o povratku u domovinu bez stvarne želje, o djeci koja govore po pet-šest jezika, a ne razumiju sopstvene roditelje, o nanešenoj im nepravdi, o izgubljenim imanjima, zvanjima, braći, sestrama i rođacima, o norveškim nacionalistima sto puta zlobnijim i od balija i ustaša i četnika, o platnim listama i pasošima, o norveškim raspuštenim ženama i muževima papučarima, o kišnom vremenu i visokim porezima, o hladnoći Norvežana i bijelim medvjedima, o moru nafte i polarnim noćima, o zdravlju i bolestima, o životu bez volje i smisla, o neizbjegnoj prolaznosti svega, o smrti, pa i životu poslije nje. Za moj raštimani ukus sve te priče su bile manje ili više napuhane, jadne, očajne, sitničave, pompezne, koristoljubive, i bogapitaj kakve, ali sam ipak redovno navraćao u klub i nervirao se zbog svega toga. Uvjeravao sam sebe da sam iznad tog prenemaganja, ali sam ipak dolazio na ta zasjedanja bez dnevnog reda kad god bih ugrabio od besposlice. Naime ništa pametnije nisam imao ni raditi osim gledanja u televizor čiji jezik ne razumijem. Nešto bi mi nedostajalo ako duže ne bih klimao glavom i odobravao nečiju šuplju ili filovanu klupsku priču, kao što pušaču koji se trudi oslobođiti vraga nedostaje pokret ruke do usta i nazad. Nisam mogao, ma koliko zapinjao, oslobođiti se tih pokreta. Čak sam dотičnom pušaču, pred ogledalom, u oči, skresao definiciju cigare: to ti je, ugledni moj, smotan papirić sa malo suha duhana unutra, na jednom

1 Hadum – (tur.): uškopljjenik.

kraju gori žiška, a na drugom budala. Džaba, ni to nije pomoglo da se oslobođim belaja. Tako je to kad čovjek dođe u fazu da mu svako zadovoljstvo ispuhuje i da mu uvijek nešto fali. Pa ti sad nagađaj šta.

Helem, navika me redovno za rukav vukla na ta okupljenja, među svoje, ali bih brzo odatle i zdjelio. Prebrzo bih se zasitio sitnih i krupnih osjećanja, priča i pričica. Ta ko još voli slušati o stradanju, jadu i čemeru onih koji stalno bježe od sebe i stalno se uzalud traže. Klub je bio pun takvih, koje sam prezirao i volio. Brzo bih izmislio razlog za bijeg od sitničavosti, malograđanštine, gramzivosti, hvalisavosti, i ostalih jadosti, ako bi se pojavile u borbi da se dospije do centra pažnje, a to je onaj centar u kojem se mora paziti na one što dospiju tamo. Poslije bježanje, što dalje od centra, ubrzo bih opet osjetio potrebu za svim tim bučkurišem i šarenilom karaktera i sudbina. Pošto su se moja raspoloženja mijenjala sa vremenom, tako su mi i delegati na zasjedanjima u klubu bili odvratni ili bliski. Kakvi-takvi, bili su mi rođeni i najbliži. I sam sam bio jedan od njih, čangrizavih i dosadnih.

- Ja sam Kasim. – začudo, uljudno sam se predstavio grmalju koga sam prvi put video u klubu. Ljudina oštra, blistava pogleda iz nemirnih žućkastih očiju, malo je zadržala svoj nervozni pogled na mojim ogromnim podočnjacima i umornim, napola sklopljenim očima. Mlohavo je prihvatio moju ruku omalovažavajući, možda namjerno, moj čvrsti seljački stisak. U mom selu, pozdrav je morao biti čvrst, a ruka žuljevita. U mlitavim pozdravima nije bilo karaktera, iskrenosti ni poštenja, bar su u to vjerovali oni sa željeznim šakama. Uporno sam sebi umišljao da sam jedan od tih sujevjernika. Čak sam dozvoljavao sebi da ostanem začuđen, zbumjen i razočaran kada bih u svojoj ruci osjetio spužvaste, mlohave, oprezne, suzdržane, nezainteresovane, nadmoćne, pokondirene, lukave, podmukle, prepredene, hladne, nervozne, znojave, umiljavajuće, poltronske, kukavičke, drhtave, tašte i ljigave ruke, njihove pozdrave i njihove vlasnike. Ovaj ovdje pozdrav bio je mlohavo samouvjeren i nadmoćan.

- Jakub – procijedi ležerno planina od čovjeka ohola pozdrava.

Ime je zvučalo poznato, ali ni nakraj pameti mi nisu bila daleka sjećanja. Nikada u tom nadmenom čuranu ne bih prepoznao svog bivšeg druga iz cmizdravog djetinjstva da nije postavio jedno sasvim uobičajeno, skoro obavezno, pitanje pri upoznavanju. Postavio ga je u svom dobro uvježbanom stilu, ležerno i nadmoćno, ali, ja sam, kobiva, imao istančan instinkt koji je u pitanju prepoznao namjeru da se prozre čovjek i procjeni njegova snaga i položaj. A snagu crpiš iz svoga korijena, tako bar vele nejake metafore. Čovjek, kao i hrast, crpi svoju moć iz tla u koje ga sudbina posije. Ako je tlo pogodno, izrašće jako drvo, tako je bar vjerovao žilavi seljak u meni. Nikada u tom kolosu, balon držanja, ne bih prepoznao svog balidruga iz susjednog sela da nije postavio to pitanje u dalekom, pa još i bijelom, svijetu u koji su nas nemilosrdno bacili vihori vremena. Valjda zbog klimatskih promjena naježda

vjetrova nas je raspuhala svuda po ugroženoj planeti. Nisu nas samo vjetrovi raznosili, i rijekama smo plutali i u njima se gušili. Mnogi se nisu dokopali nikakve slamke, ali dosta nas je mutna voda i ispljuvala po obalama Hladnih, Dalekih, Mračnih, Ledenih, Prijetečih, Uzburkanih, Tihih, Mrtvih, Crnih i kakvih sve nema mora u Božijoj mapi. Nikada ne bih prepoznao sramežljivog slinavka kome su svi dječaci iz sela palili čvoke u tim uskvasalim spletovima bicepsa i tricepsa da njegovo poznato ime nije postavilo to pitanje i progovorilo poznatim, milodragim prizvukom govora moga kraja. Atleta se trudio da bude nadmen, ali ja sam imao čulo, ne znam koje po redu, za drage taktove muzike riječi moga zavičaja. Čak sam i ušima strigao slušajući njegov razgovor sa ljudima u klubu. Slutio sam, ali se nikako nisam usudio vjerovati, odbacivao sam tu misao kao i priče o letećim tanjurima. Sviše daleko smo bili, bar dvije-tri hiljade razloga je postojalo da se to čini nevjerojatnim. Slutnja je najčešće daleko od stvarnosti, a ova je bila toliko daleko da me počela nervirati i žestiti, što i nije tražilo neke posebne napore u vrijeme kada sam bio više živčan nego živ.

- Odakle si ti, Kasime? – s visine, za glavu više, upita naduveno tijelo sa velikom okruglom glavurdom uredno podšišanom i obrijanom. Veličine stvari padaju u oči i nekako duže se pamte. Moja nervozna preuze kontrolu. Šta mi ovaj ima glumiti tu neku izvještačenu prisnost i familijarnost?! Odmjerio sam ga strelovito sa nekom mješavinom srdžbe i prkosa njegovoj veličini. Nisam mu htio odgovoriti. Pustio sam ga da se vrti na čavlima radoznalosti, dijelom da ga kaznim zbog arogancije, a dijelom i da vidim je li mu zaista stalo do mog odgovora. Šutio sam, dovoljno dugo da postane neugodno i napeto, praveći se da ga nisam čuo. Ali, grmalj izgleda nije bio od onih koji ostavljaju stvari nedorečene. Moja čuvena čula registrovaše prelazak sjenke preko njegova lica i kao da mu oči prijeteći sijevnuše. Ja to, onako na svoj način, protumačih kao osobenost nestrpljivog, iskompleksiranog, tvrdokornog čovjeka koji je spreman silom izboriti svoje pravo na odgovor. Pitao sam te kao čovjeka i, ili ćeš odgovoriti, ili ćeš dobiti po labrni kao neposlušno derište, činila mi se jasna prijetnja u caklini njegovih žućkastih, škiljavih očiju. Ali, jarac. I u meni buknu tvrdoglavi seljački prkos. Srećom ne potraja dugo. Dok sam odbobonjaо prstima po stolu neku staru kajdu², neko bi to nazvao i brojenjem do deset, iščeprkah u sebi dovoljno mudrosti i sabura te skontah da je ipak glupo to što se iz neobjasnjava razloga inatim čovjeku. A nije ni bezopasno; ipak sam bio prošao dovoljno svijeta i iskusio da se u vatru ne stavlja dinamit i ne čačka huja međedima. Ko zna kakvo se ludilo u čijoj naravi krije, a od pogleda tog titana kosa se u ježa češljala. S velikom mukom nadoh u sebu dovoljno prisebnosti, i preprednosti, da ipak stupim u razgovor, ali na svoj način, kobiva posprdno, ironično, uz jalovu, silovanu nazovimo šaljivost.

- Ne znam – odgovorio sam konačno, blesavo glumeći nespretnog klovna.

2 Kajda (tur.): melodija.

- Kako, bolan, ne znaš odakle si? Da te ko nije mokrom čarapom, znaš, po glavi? – navalio je napuhani, pušući kao bik na mejdanu, očito zadovoljan što me ipak natjerao da progovorim.

(Nisam umio, ili nisam htio, primjetiti, ni tumačiti, smješak u uglu njegovih usana.)

Hej!!! Ovo se zbilja zaoštrilo, zakuhalo, usijalo. Zujala je moja nervosa. Netrpeljivost zašista kao u pretisu³. Fililji gore! Čiji je kraći? Eksplodiraće, puknuće, razbiće, zviznuće, krv udara u mozak i ubija razum, da l' da pljunem, okrenem se i... (ne bi valjalo, nešto mi je govorilo), ili da ga raspalim u onu zavrnutu donju usnu, pa... (djeca su ti mala, govorio je neki glas). Lomio sam se i lomno smiješio. Taj smješak idiota, kneza Miškina, bio je moja najbolja zaštita i maska; štit pred prijetećom hujom orkanske sile tog dinosaura i maska mom kiptećem, ucvijeljenom, gotovo osramočenom ponosu.

- Udaren, nego šta! I to ne mokrom čarapom nego prljavom čizmom, u glavu. Svi smo mi udareni, rođeni moj! – spašavao sam se trpajući u isti koš i njega i sebe i sve prisutne koji su nas slušali, sve Bosance, Hercegovce, Albance, Crnogorce, Srbe i Hrvate, članove klupske akademije bivših zemljaka.

To ga je malo zbulnilo. Zastao je. Okrenuo se oko sebe kao da traži pomoć. Ovakav obrt nije očekivao. Činilo mu se da se ljudi podsmjehuju, ali mu se samo činilo. Niko se nije usudio nasmiješiti mojoj, kobajagi, dovitljivosti. Isuviše je bio iskričav grmaljev prijeteći pogled. Ali, ja sam bio spašen. Bio sam zadovoljan i zbog same slutnje o mojoj nadmoći nad tom ogromnom barutanom koja je mogla svakog treна eksplodirati. Osjećao sam da imam daljinski u ruci, ili u rukavu, da ja mijenjam kanale i pojačavam ili stišavam tonove. (A vlast je slast, to valjda znaju oni što je imaju.)

- Dobro, udareni. A sad reci odakle si! – povlačio se, ne odustajući, gorostas dok su mu obrazi plamtjeli crvenilom koje se nije dalo ugasiti.

- Rođen sam u Krečama kod džamije, kuća mi je u Hadžićima, žena mi je iz Širokog Brijega, radim u Danskoj, živim u Norveškoj, studiram u Americi. Pa ti sad procijeni odakle sam. – istresao sam kao dijete pjesmicu u prvom razredu škole, ne prekidajući.

- Rođen si u Krečama?! – priupita planina s nevjericom.

- Jesam, ako znaš gdje je to – bocnuo sam ga očekujući da će se opet zapaliti, pa da ga opet gasim makar ga morao politi kantom vode.

Stajao je neko vrijeme ukočen ko Triglav i piljio u mene kao da je sâm Tito iz groba ustao. A onda je hitro prišao i zazidao me u kameni zagrljaj. Niti je vrijedilo

3 Pretis – lonac za kuhanje hrane hermetički zatvoren nazvan Papenov lonac po fr. fizičaru Denisu Papinu koji je izmislio stroj. Kod nas se zvao pretis lonac kao skraćenica od riječi za tvornicu u kojoj je pravljen "Preduzeće Tito – Sarajevo".

bježati, niti se otimati. Učinilo mi se da su mu oči zasuzile, ako je vjerovat mantanju u mom pogledu. A siguran sam da mi je bar jedno rebro od silnog stiska napuklo.

*

Tog petka sam ostao u klubu do kasno u noć. I sljedeće večeri. I one poslije. I još mnogih dana i večeri, pomno slušajući neobičnu životnu priču zaboravljenog druga iz djetinjstva. Potpuno, trodimenzionalno, onako kako samo ja to znam, utapao sam se u slike koje je s neobičnom umješnoću znao opisati i složiti u šok-film o svom životu koji me je skroz ošamutio, valjda zato što je bio sasvim drugačiji od moga. U tom behutu⁴ su me spopadali svakojaki osjećaji i slutnje. Na čudan način, ne onako kako se taj grijeh obično javlja, zavidovali sam toj naizgled sretnoj sirovini na mnogočemu što mi je pričao o sebi. Ne znam da li mu je bila namjera da me šokira, niti sam kada uspio provjeriti istinitost njegovih doživljaja, bar onih naizgled nevjerovatnih koji su djelovali kao čista izmišljotina, kao šuplje priče namjenjene fasciniranju onih od rebara stvorenih, često u zlo zaljubljenih, ali je njegovo ispredanje, istinito ili ne, dalo jednu novu dimenziju mom razmišljanju o životu i rado sam ga slušao. Iako mi je, kako rekoh, mnogo štošta zvučalo čudno, trudio sam se da mu vjerujem. Ponekad nam i same izmišljotine trebaju da kompletiramo labirint svijeta i života, te nije ni čudo što nas one često općinjavaju i na momente se čine gotovo realnije od same realnosti. Ne znam da li je to ljudska potreba da se pobjegne od šture stvarnosti, ili neki drugi nagon dat nam da ga slijedimo, ali ja sam, u zabludi ili ne, bio uvjeren u ono što mi je Jakub pričao iako je ponekad zvučalo bajkovito. (Morao si vjerovati, čoveče, inače ne bi imalo smisla ni pisati o tome.) U tu vjeru me uvjerila i moja tiha ljubomora i opsjednutost pričom o drugačijem, ponekad neoprostivo griješnom, a opet ljudskom životu iz meni nepoznatog i nedostupnog svijeta.

Njegovo pričanje me natjerala da se zamisljam i nad svojom sudbinom, od čega sam obično bježao. To me učinilo još više nervoznim i uznemirenim. Mučila me i teška nesanica. I ono malo vremena što bih zaspao tih dana sanjao bih žeštroke slike njegovih dogodovština u neobično bizarnim snovima. Razmišljajući o našim životima bježao sam od njihovog poređenja, nije ih vrijedilo porediti, tražeći sličnosti došao bih do kontrasta. Prateći tu misao našao sam samo dvije zajedničke tačke, početnu i krajnju, naše selo i naš klub u Skandinaviji. Sve ostalo bila su dva različita svijeta, dvije potpuno suprotne strane na osi zbivanja. Obje priče imale su neku svoju logiku susreta na kraju. Kao dva meridijana, naše putanje su pošle iz iste tačke na jugu, a onda išle svaka svojom stranom svijeta i poimanja da bi se negdje pred raspletom zbivanja ponovo susrele na sjeveru zajedničke planete i zatvorile

4 Behut – (tur.): ovdje – nesvijest; inače može značiti i zanos, opojnost, napitost pa čak i smirenost.

krug. Ali, ko je još uhvatio dva života u dvije linije, dvije putanje, dva dijagrama; oni koji su ih živjeli znaju da je to nemoguće i da tu ima nešto više matematike nego što je prosta geometrija.

Mislio sam da poznajem bar sebe i svoj život u tančine, ali i tu se čovjek vara. Zapravo, čovjekov život nije samo njegov, to je pletenica mnogih niti i sudbina. Natezanje sa Jakubovom i mojom pričom, otkrilo mi je i neke tajne koje nisam vidio jer su mi bile pred nosom, pa sam ih morao percipirati svojim drugim očima. (Kao što je poznato čovjek je kobiva dalekovidan pa ne vidi stvari blizu nosa.) Tih dana, sedmica i mjeseci hodao sam sebi ispod kože, ronio u svoje bunilo, zamišljen, zbumjen, uzneniren, razdražljiv, sve mi je smetalo i stalno mi nešto nedostajalo. Previše je bilo nedorečenosti u mom i u drugim životima, bili oni slični ili različiti. Previše pitanja se nametalo, i po pravilu ostajalo bez odgovora, da bi čovjek mirno stavio tačku na kraju svega.

Helem, riječi su trošne, a zapisi vječni. Da bih bolje sagledao cjeline i rasvijetlio neke nedoumice i zamračene budžake, odlučio sam zapisati, po prhkom sjećanju, ono što nam se dešavalо, ne toliko zbog sebe koliko zbog Jakuba. Njegova priča je tražila više pari ušiju, bar jednu skromnu poštenu porotu, da i drugi donesu sud o njoj. A moja? Možda. Možda neko i u mom životu nađe bar krpicu duše, ako ne i zrnce smisla ovog kratkog doživljaja što ga životom zovu. Uostalom, trebale su mi obje sudbine da pokažem koliko život može biti i lijep i ružan, i pravedan i nepravedan, i uzbudljiv i dosadan, i strastan i ravnodušan, i grub i nježan, i veseo i tužan, i vrijedan i bezvrijedan, i u ljubavi i u mržnji.

Jakub. Zanimanje: bez zanimanja.

Kasim. Zanimanje: učitelj i klupska mudrijaš.

Jakub. Neoženjen. Sedmoro djece (za koju je znao).

Kasim. Oženjen. Dvoje djece, srećom ne liče na njega.

Jakub. Zdrav kao kamen. Ni dlaka mu ne fali.

Kasim. Bolesno tijelo i slomljen duh. Proćelav i napola gluhi.

Jakub. Pun para. U svakoj državi i svakoj valuti.

Kasim. Socijala. Go ko kostur. Pun loto nade, a nema da zaigra.

Jakub. Pun svijet prijatelja (i neprijatelja).

Kasim. Druguje sa klubom koji ne podnosi.

Jakub. Omiljen kod žena. Samo je Džingis Kan imao više uspjeha.

Kasim. Nikad nije prevario onu koja mu je u grahu dodijeljena.

Jakub. Vinopija, pivom mezeti.

Kasim. Trezvenjak, povraća od alkohola.

Jakub. Kockar bez premca, i (u) život ulaže.

Kasim. Nikad ni "pišpila"⁵ da pobjedi.

Jakub. Odrobijao svoje (zasluženo).

Kasim. Ni mrava zgazio nije. A robuje nervozi.

Jakub. Kušao sve, slano i slatko, znane i neznane životne okuse.

Kasim. Gledao filmove i čitao o tome.

E, moj Kasime, pomislio sam kad sam složio ove okvire za naše karikature, e moj jado, jadni jadavi, koji si ti mlakonja, poštenjak, zanesenjak, idealista, naivko i blento. (Bio.) Jesi li ikad uradio nešto, a da ne misliš na poslje? Jesi li ikad uradio nešto zbog čistog Ćeifa i za svoju mlaku dušu? Jesi li ikad prekršio ijedno posrano pravilo, ijednu ustajalu, ubuđalu, moralnu normu da bi zadovoljio sebe i da bi ti bilo ljepše? Ne, nisi nikad. Nisi se usudio. Bojao si se. Čega!? Svega!? Boga? Oca? Zakona? Države? Komšiluka? Žene? Samog sebe? Vidiš li, bolan, u što ti je prošao suhoparni život!? U što si potrošio zdravlje i sve svoje životne sokove!? U robovanje pravilima, normama i zakonima koje ti je nametnula volja drugih. Vidiš li da si glupo protračio dar koji ti je na lutriji zbijanje izvučen na rođendan!? Taj dar je trebalo sisati do daske i do dna, a ti si ga procerdao na dirinčenje u korist i za Ćeif drugih, u čami i dosadi, robujući, a ne živeći. Život je prošao pored tebe, nije te ni očešao, a očerupao te je ko proljeće kokoš. Ugušio si radost u jalovu radu, a sve ti nešto grizlo jetru ko pijancu rakija. (*De, bogati, ohladi! Popusti me, poštedi me tog popovanja, ili ćeš protjerati tvoj glas iz svoje glavuše, ili bar iz ove priče. Drugi put dobro razmisli nego me zajašeš svojim nervnim lomovima! Razumijemo li se!?*)

Uh, ovih pet-šest dana, provedenih sa Jakubom, očito su uticali na mene i više nego što sam mislio. Pomjeren sam iz ustaljene, naučene kolotečine, izbačen iz vjekovne orbite, zijevo sam kao riba iskočila iz vode. Gušio sam se. Previše je uticao na mene. Cijelog života sam se sumnjičavo čuvao uticaja ovakvih tipova, a evo on, moj sapatnik iz djetinjstava, koga sam nekad smatrao i priglupim, prestrojio me na drugi kolosjek razmišljanja za samo pet dana razmjene neke čudne energije među nama. Skroz sam bio odlutao od sebe, a našao negdje u uskuhaloj nutrini neko čangrizalo koje je u mojoj ionako razdjeljenoj sivoj masi dvojilo svaku misao na suprotne polove. Ma, da prolupaš od tog umnožavanja vizija i sljepila. Ali, srećom, nekim dobrim Božijim čudom, na kraju svega nestalo je te šizofrenije. Čijom zaslugom? Odgovor nije tako jednostavan, ali mi se čini da ima neku tajnu vezu sa našim pričama, ili silom koja ih je ustrojila. Na momente sam se čak lovio da razmišljam gotovo kao on, nedefinisani Jakub, ili kao duh sa njegova ramena. E, sad, nije ni lahko naći onu tajnu vezu u svem tom bučkurišu uticaja ljudi, čudi, zvijezda, sudbina, dobrih i loših duhova, i čega sve još samo On zna.

5 Pišpil – (arhaizam): starinska igra kartama.

(Ma, pusti šuplju, daj pravu priču!) Helem, moraću se privići na mijene u mislima koje svako malo, sa promjenom vremena, nadolaze. (Daj, bogati, Kasime, koji je to još hudnjak⁶ kroz život prošao samo sa jednim licem!?)

⁶ Hudnjak – (arhaizam): jado, jadnik, nejak, mrljav čovjek.

Ševko Kadrić
SINIJA*

Sjedim u kafani na Melevongs trgu u Malmeu i pijem prvu jutarnju kafu pokušavajući da pročitam novine. Gledam kako vjetar s prvim pahuljicama razgoni ljude s pijace. *Novine mogu pričekati za kasnije ali prvi snijeg ne može*, pomislih priželjkajući vjesnike zime i Nove godine. U tom iščekivanju krenem pogledom po sali kad mi neko maše iz drugog dijela kafane. Zapazih dvije gospođe u žučnu razgovoru, kod jedne ruka podignuta na pozdrav. Odpozdravih prebirajući po glavi poznate likove, njen nigdje ne nađoh, nastavih se radovati pahuljicama.

- Pardon, vi mene ne poznate, ali ja poznam vas, kaže mi kasnije ispraćajući kolegicu do vrata tražeći da mi se pridruži na trenutak.
- Pitate se kako vas poznam, po pisanju, tačnije po Odiseju s planine. Nisam mogla vjerovati da neko ispriča moju priču a da mu je nisam pričala.
- Interesantno, prepoznali ste se u priči?
- Skoro do sitnih detalja, neželjena trudnoća, bježanje u Švedsku... sve, skoro sve.
- Pisci obično kažu da ni najmaštovitiji među nama ne može ispričati priču koja se već nekad i negdje nije dogodila.
- Da vam ne laskam više, ali moram pitati zašto neki od vas ne bi napisao priču „Sinija“?
- Želite li kafu? – upitah pokazujući stolicu pored a iznenadni susret mi se počeo dopadati.
- Pila sam, ali se ova ne propušta – kaže dok sam ja dizao ruku prema konobaru, zagledajući gospođu srednje visine, uredne kose, poželjna izgleda i naglašeno lijepih očiju.

* Sinija – (u zapadnim dijelovima Bosne i Crnoj Gori je nazivaju sofra) je drveni okrugli stolić kratkih nogu za objedovanje. Na njoj su se i jufke za pitu razvijale, ali i pita savijala. Poslije upotreba se sklanjala negdje ne smeta a prostor dnevne sobe bi se koristio za nešto drugo.

- I baš „Sinija“? – podsjetih je na ideju o neispričanoj priči.

- Sinija kao simbol drugog i drugačijeg vremena, gdje se porodica okupljala oko okrugle i pune sinije, pobožno kleći krenuta siniji i svi gledaju jedni druge. Jeste li vi jeli okupljeni oko sinije?, pita poput učiteljice.

- I jesam i nisam, pamtim i taj dio porodičnog objedovanja za sinijom, ali i za stolom koji više nije bio okrugao – pokušah da se našalim.

- Sinija je za mene svetinja, okrugla poput planete, mi oko nje kao u kolu, u sunčevu sistemu, jedni drugima u oči i dušu zagledani, objašnjava mi dok konobar stavљa kafu na sto. Pogled joj načas odleti nekud preko trga gdje je snijeg počeo u bijelo da oblači visoki spomenik od bronce. Isprepletana golišava ljudska tijela na rukama držala grad, sad i snijegom prekriven. Trže se iz onog pogleda za spomenik zalijepljena i poče da rovi po torbici tražeći olovku. Na salveti nacrtala dvije kružnice. Oko prve je iscrtala nekoliko strijelica okrenutih prema kružnici. Od druge su strijelice bile okrenute vani, gubile se u bijelom prostoru.

- Razumiješ šta je razlika, ovdje su članovi porodice društvo, mali svijet za sebe, na drugoj ih nema, gube se kao kapljice u moru internet, mobil ili TV iluzija – objašnjava mi one kružnice i strijelice oko njih.

- Kad si stigla u Švedsku? Pokušah da joj misli vratim nama.

- Kad, kad? Ovdje sam ostarila, baš kao i tvoja Melli.

- Nisi mi rekala kako se ti zoveš?

- Emira, Emira sam ja, izvini ja počela priču kao da se znamo godinama, a i znamo. Mogla sam danima pitati Švedane ili nekog od ovih naših mlađih, šta je sinija, niko ne bi znao, ti i ja znamo i ona je meni simbol tog vremena i našeg prostora – govori i ponovo odluta pogledom, ovog puta prema šoljici s kafom. Prinese je ustima, ali ne piye, čuti i miriše, trepće krupnim očima kao da putuje mirisom kafe ekspresso.

- Molim te, ko će mi objasniti kuda sve ovo ide, vi pisci vidite dalje od drugih, jer ste uz knjigu a ona je za mene sinija, gdje su ljudi još uvijek okrenuti jedni prema drugima. Ne čekajući da ja šta kažem, nastavi.

- Vikend sam trebala provesti kod kćerke, pozvala me na ručak u subotu. U stanu ih je četvoro, da su živi i zdravi, djeca odrasla studiraju, njih dvoje zaposleni. Obradovala sam se stolu i ručku oko kog smo se svi okupili. Moja sreća nije dugo trajala. Iz unukove sobe se čuo zvuk SMS poruke. Skočio je kao da ga je vruća voda po golim nogama polila. Ukrzo se vratio, uzeo svoj tanjur i krenuo uz stepenice. Majka, vjerovatno zbog mene, pokušala ga je zaustaviti pitajući zar internet ne može čekati.

- Pusti dijete – uzprotivio mu se otac prije nego je dijete išta progovorilo. Kćerka je pogledala jednog pa drugog, ja oborila pogled na tanjur. Poslije kafe i unuka je otišla u svoju sobu, zet sjeo za svoj kompjuter, kćerka se malo vrtila oko

mene a onda i ona stavila u krilo onaj mali prenosni kompjuter i počela s nekim da priča. Čula sam kako poznaniku u Australiji govori da joj je majka u gostima, čak je kameru okrenula i prema meni, ja sam nepoznatom mahnula rukom. Ubrzo sam čula i zeta kako priča na engleskom jeziku i dogovara susret za ljeto. *Organizuj punici vikend u gostima, pusti ljeto zete*, proleće mi kroz glavu ali mu ništa ne rekoh.

Ako sam ja dobro razumjela njih četvoro su „pričali“ svako s nekim svojim po dalekom svijetu, ali nisu znali da pričaju jedno s drugim. Vjerovatno je tako bilo i sa onima što su s njima s druge strane pričali. Ja kao da sam bila komšinica koja je došla da uzme žišku vatre i ode.

- Misliš da sam ostala da noćim? *Moja kućica moja samoćica*, pomislila sam i otišla kući i izmišljala poslove po stanu, rovila po knjigama, zalijevala cvijeće.

- Ali imaš prijateljicu, sreća je da čovjek ima s kim bar kafu popiti? – počeh je tješiti, vidim samoća joj dušu stegla ko ljuta paprika, iz nje izlazio glas dubok i tvrd što je oživljavao tugu zaključanu u njenoj duši.

- Izađemo ponekad, pričamo o onom što nam je zajedničko, požalim joj se ona me tješi i s svoje hvali. Njeni su u Kanadi, valjda ih se uželi pa izmišlja, umalo ne rekog laže. Ja joj dođem kao neko ko joj daje ideju. Ako kažem da moji nemaju vremena za mene, ali ni za sebe, ona me počne uvjeravati da se njeni oko nje satraše. Vode je ovdje, vode je ondje, pričaju, druže se, unučadi joj se ko mačići po krilu motaju. Ko da ja tu sreću nisam svojim očima vidjela, kad su joj ovdje dolazili. Od jutra do mraka su lutali gradom tražeći zabave, kupovali, išli i do Kopenhagena, njoj diktirali šta da im spremi za večeru. Ona starija unuka kod nje ostala sedmicu duže. Po tri puta dnevno je trčala u internet kafić da se nekome javlja a SMS poruke i čučanje pred televizorom da i ne računam. Ispade da sam ja vještica što primijetim i ružim, ona andeo što neće da vjeruje svojim očima.

- Čim si se bavila ovdje, šta si radila, završila?

Malo se zamislila a onda je počela da se naglas smije.

- Šta je? – upitah u čudu.

- Umalo ne rekoh, kad me onaj u Sarajevu s trudnoćom zajebao a znam da vi pisci ne psujete – izgovori u prekidima i podrhtavajući od smjeha, nastavi.

- U Sarajevu sam počela studirati književnost, trudnoća, bježanje, rađanje... Ovdje, u tuđoj zemlji i tuđem jeziku nije bilo ništa od knjižvnosti, sjetila sam se diplome iz srednje škole, išla na neke kurseve i skoro penziju zaradila u obdaništu.

- Imaš samo to jedno dijete što si iz Sarajeva donijela?

- Ovdje sam rodila još jedno, ali mi ga Amerikanka ukrala preko interneta. Samo se pokupio i otišao u bijeli svijet. Prije nego je tamo otišao nije je uživo ni video.

Meni su poslali sliku s vjenčanja, pišu da je i trudna, prošapta i ponovo mislima ode kroz prozor prema bjelini što je pokrila trg ispred kafane a onda nastavi:

- Pišu mi da bi bilo dobro da kupim kompjuter i kameru pa da se gledamo i pričamo. Ona moja prijateljica je kupila i kompjuter i kameru, uši mi je probila govoreći kako će se sa svojima gledati i pričati svako veče i samo se učutala. Jedno vrijeme se vadila da joj je kompjuter pokvaren a onda mi priznala da to nije to, progovore po nekoliko rečenica i gotovo, ponestane im riječi, tema, interesa, šta li?

- Nemoj zaboraviti siniju, rekla mi je odlazeći. Ispratio sam je pogledom dok je iza nje ostajao trag na tek napadalom snijegu Melevongs trga u Malmeu. Onu salvetu sa dvije kružnice i strijelicama sam presavio i stavio u džep za uspomenu na siniju i neobičan susret.

Ismet Bekrić

DRVENI KONJIĆ

Nekada davno, kad su preko morskih prostranstava brodove pokretali samo vjetrovi u jedrima, jednim dalekim kraljevstvom vladao je kralj Radan. Imao je, zapravo, drugo ime, ali su ga svi znali kao vrijednog, radinog vladara koji je volio da od drveta izrađuje razne predmete – tronošce, stoliće, ormariće i ukrasne police. A kad je dobio sina, želio je da ga obraduje, pa je iz bukovog stabla istesao i prekrasnog konjića, šarene grive i pozlaćenih kopita. Drvene konjiće, na kojima su se najmladi mogli i ljudjati, izrađivao je i djeci svojih prijatelja. Znao je obradovati i dječake u gradovima i selima, kada bi kroz njih prolazio sa svojom pratnjom, obilazeći kraljevstvo i trudeći se da bi svi bolje živjeli.

„Ja ne mogu biti nasmijan, ako je tuge na bilo kojem licu!“, znao je govoriti kralj Radan koji je nastojao da i njegov dvor bude skroman, ali prepun cvijeća.

Kralj je posebno bio sretan, kad je gledao kako na drvenim konjiću jašu dječaci i djevojčice, a među njima i njegov nasljednik Radodar. I sina je učio da nije dovoljno samo sjediti na prijestolu i naređivati, treba znati nešto i raditi, ako ništa drugo, a ono bar saditi cvijeće i voće.

„Ništa ljepše od jabuke ili kruške koju sam uzgojiš, a onda uživaš u njenoj slasti, u njenim zlatastim bojama!“, govorio je često kralj Radan.

Vrijeme je odmicalo, kao jedrenjaci koji su hrlili morima i kojima je kralj Radan često putovao, posjećujući i druga kraljevstva. Mladi kraljević je već dorastao do pravog konjića zlataste grive, ali svoga je šarenog drvenka i dalje ljubomorno čuvao u svojim odajama, kao najljepšu uspomenu na svoje djetinjstvo.

„Još koju godinu, pa ćeš početi da me zamjenjuješ, da vladaš zajedno s pametnim i vrijednim ljudima našeg kraljevstva“, rekao je jednog popodneva kralj Radan svome sinu, koji je mladalačke igre sve više zamjenjivao svakodnevnim učenjem i radom.

Idućeg jutra kralj je jedrenjakom ponovo otplovio do susjednih otoka, da se susretne s kraljevima drugih zemalja. Ali, strašna, iznenadna oluja poigrala se brodom kao da je orahova ljska, ljljala ga je i bacala u visine, a zatim prevrnula i potopila. Kralj, njegova pratnja i posada poskakali su u razbešnjelo more, ali su se prije toga opasali tikvama koje su služile za spasavanje. Tako su se nekako držali na valovima koji su ih nosili prema obalama razbacanih otoka.

Kralj je plutao cijele noći i idućeg dana, do sumraka, a onda se našao u plićaku neke uvale. Imao je tek toliko snage da se izvuče na pjeskovitu obalu, gdje je utonuo u san. Ujutro, s prvim sunčevim zracima koji su obasjali sada mirnu površinu mora i palme, podigao je još umorne kapke i nad sobom ugledao začuđeno, bradato lice nekog ribara ili gusara.

„Vode! Vode!“, prosule su se kraljeve riječi.

Nepoznati mu je dao da se napije iz nekakvog mijeha, a onda ga je upitao:

„Ko si ti?! Otkud ovdje? Sam?“

„Ja sam kralj... Doživjeli smo brodolom, i more me je izbacilo na ovu obalu...“, odgovorio je kralj Radan.

Bradonja se počeo cerekati:

„Ha, ha! Kakav kralj?! Prije bih rekao da si neki gusar! Kralj ne može imati tako žuljevite ruke. Dobro sam ih opipao. To su prije ruke nekog gusara. A na tvome prstu našao sam i prsten, koji si sigurno negdje opljačkao! Ha, ha, ha! Kažeš, kralj?! Ha, ha...“

Kralj je tada primijetio da na njegovom prstu nema prstena, s kojim bi mogao dokazati ko je i odakle dolazi.

„Oh, uzeo si moj prsten! S pečatom moje porodice i moga kraljevstva! Vrati mi ga, molim te, pa će te, kad se vratim u svoje kraljevstvo, bogati nagraditi!“, molio je kralj.

„Ha, ha, ko zna gdje je tvoje kraljevstvo? I da li uopšte i postoji?!“ ponovo se kikotao bradonja.

„Ali, mnogi su čuli za kralja Radana...“, ponovo je kralj pokušavao da uvjeri neznanca, koji je samo odmahnuo rukom:

„Bježi, dok te nisu uhvatile straže ovog kraljevstva! One baš ovuda love gusare i lopove. A kako da ti povjeruju, da si kralj, kad imaš tako tvrde ruke. Kraljevske ruke su mehke, njegovane... Ha, ha... A ako bi te još uhvatili s ovim prstenom, brzo bi ostao ne samo bez njega, nego i bez glave. Zato će ga ja uzeti, da te poštедim. Ha, ha...“

Smijući se, bradonja je nestao u gustišu, a kralju nije ništa drugo preostalo, nego da potraži kakvu kućicu i kakvog dobrog čovjeka koji će mu pomoći. Na obližnjem brijezu, što se blago uzdizao iznad šume, naišao je na brvnaru u kojoj je živio usamljeni korpar. Kralj mu nije rekao ko je i odakle je, jer mu možda ne bi ni

vjerovao, već samo da je brodolomac koji traži krov i koji bi mu pomogao u poslu. Korpar je u početku bio nepovjerljiv, ali je kasnije – kad je video da došljak od drveta pravi čudesne klupice i stoliće, pa i konjiće – bio sretan što ima takvog pomagača.

I tako, dok je kralj izrađivao drvene tronošce, stoliće i konjiće, a korpar ih prodavao na sajmovima, dani su se nizali, smjenjivala su se rascvjetana proljeća i vjetrovite zime. U Radanovom kraljevstvu su tugovali ali i vjerovali da je njihov omiljeni kralj ipak našao utočište u nekom kraju odakle će se moći vratiti. Kraljević Radodar već je porastao do krune, ali je želio da to bude privremeno, samo dotle dok se ne vrati njegov otac. A drveni konjić, koga je kao dječak dobio od svoga oca, krasio je i dalje njegovu sobu. Mladi kralj je često sanjao kako je konjić oživio, i kako na njemu jaše zajedno s ocem.

U dalekoj zemlji, na otoku što su ga sa svih strana grlila široka mora, kralj Radan je često dolazio do obale i gledao preko pučine tamo, gdje se nalazilo njegovo kraljevstvo. Jednom je pokušao da dođe i do vladara toga otoka, i da mu ispriča svoju priču, ali su ga čuvari skoro bacili u tamnicu. Jer, ko je on, da tek tako dođe do njihovog vladara.

Ali, ipak nije sve tako crno kao što se čovjeku često čini.

Jednom je, na svome putovanju po morskim zemljama i kraljevstvima, kralj Radodar stigao novim jedrenjakom, nazvanim po njegovom ocu, i na otok na koji su sudbina i oluja doveli kralja Radana. Odmah se raspitivao da tu nisu, prije punih osam godina, valovi izbacili kakav jedrenjak i njegove putnike, među kojima je bio i njegov otac, kralj Radan. Za to je samo znao bradati gusar, ali on je odavno otplovio na nekom brodiću, i za njim se izgubio svaki trag. Kralj Radodar je sa članovima svoje pratnje obilazio mjestošća i naselja rasuta po uvalama, ali нико mu nije znao ništa kazati. A onda, posljednjeg dana svoga boravka, na sajmu što se održavao ispod zidina kraljevskog grada ugledao je drvenog konjića šarene grive i kitnjastog repa. Istog onakvog kakvog je davno dobio na poklon od svoga oca. Srce mu je zatreperilo, kao jedra na maestralu. Prišao je do konjića i pomilovao njegovu grivu. Korpar se uplašio vidjevši takvog uvaženog posjetioca, uz kojega su išli i naoružani stražari.

„Ne boj se, dobri čovječe!“, rekao mu je blago kralj Radodar. „Samo nam reci otkud ti ovaj konjić? Daćemo ti za konjića kesu zlatnika, ali prije toga moramo vidjeti i njegovog tvorca!“

Korpar nije imao kud – poveo je kralja Radodara s cijelom pratnjom u svoju kućicu na briježu. Samo je zamolio uvaženog gosta da sam podje s njim, kako se njegov prijatelj, koji mu je samo rekao da je brodolomac, ne bi uplašio.

Kralj Radodar je pratnji dao znak da zastanu, a onda se sam uputio prema kućici. Tamo, na terasi s koje se preko vrhova drveća vidjela pučina, ugledao je već prosijedog čovjeka, upalih obraza, za kojega mu je srce kazalo da je to njegov otac.

„Oče! Oče!“, povikao je kralj Radodar, i potrčao čovjeku na terasi u zagrljaj.

„Oh! Oh! Da li ja to sanjam?!,“ prosule su se riječi s Radanovih usana.

„Ne, oče! To sam ja, tvoj sin, Radodar! Evo, napokon sam te našao!“, uzviknuo je Radodar, brišući suze radosnice s Radanovih obraza.

Tako je kralj Radan ponovo susreo sina, i s njim se vratio u svoje kraljevstvo. Sa sobom je poveo i dobrog korpara, da zajedno od pruća i drveta izrađuju korpe i konjiće.

Mladi kralj Radodar htio je da se Radan ponovo vrati na prijesto, ali otac je samo odmahnuo rukom:

„Dosta sam ja vladao! Vidim, ti si vrijedan, i omiljen, i vrijeme je da preuzmeš obaveze koje ti je život predao!“

Kažu, da je kralj Radodar vladao dugo i pošteno, i da je dobio sina kojemu je njegov djed, Radan, pravio drvene konjiće.

PRIJEVODNA
KNJIŽEVNOST

ŽIVOT[®]

Pišu:

Arne Johnson
Ulf Eriksson
Magnus William –
Olsson
Kristian Lundberg

ČETIRI
ŠVEDSKA PJESNIKA
Izabrao i preveo: Šefik Ličina

Arne Johnson
FEBRUAR

*

Februar. To je mjesec vodonoša. Ja postajem
dijete. Stojim na mostu
preko rijeke, struja drži male brazde
otvorenim, voda sija kao mrki metal
u sivome svjetlu, tanka
vibrirajuća membrana: pokušavam da je slušam.

Ali to je
kao kad mnogo docnije, u bijeloj sobici,
pokušavam uskladiti viku moje drage da bih
išao opijen i jednim rifom Charlia Parkera. I dijete
više od močila,
zvuči kao ptica, ja
pljujem u vodu, bijela mrlja nestaje
ispod leda. Nebesa mrknju,
vodonoša
spušta svoje kofe, puni ih
i prazni preko svijeta. Pada snijeg,
to liči na zvijezde.

*

tako
ako me trebaš
isij me sa vinom
oliži moju so, šuti
pusti da
 kao životinja
osjetim tvoj jezik tvoju težinu i sjenku i da se izgrebem
kao najslabiji u krdu otvori me

*

egzil
takođe oblak je različit ne
stran ali kao prva
ptica selica viđena s proljeća dok sve
je u popoljku da
ovdje si kući
bez osjećanja radio emituje čežnju
 raspi me
dok spavam
preko ove zemlje
da sačuvaj me dok sam izgubljen brzo će
ozeleneti svako drvo brzo će
ozeleniti svako drvo

*

Suha hladnoća zasipa dane. Ruke krvare,
koža kao papir,
udaljena muzika. Palim vatru
držim puteve otvorenim.

Djeca
spavaju, odišući. Snovi
rasuti po cesti, prah se kovitla u propuhu
pukotina, zijeve.
Podijeljeno. Krhka tijela što prskaju svakog časa
kao staklo pri
dodiru, od vjetra. Ona su posvuda. Tebe čekam

ja, prispeće s plotunom, još nepoznatim, mračno
u mrklini.

*

Sad je zima. Sve skočeno, sve
minulo, slabavljeni svjetlom, zelenilo. Lindesberg,
led naliježe, skupljaju se divlje patke u olujnim brazdama.
Ne plaši se,
moje je čekanje uskladišteno. Voće,
skupljeno u jedenje bašće, mirisno,
sočno, zrelo,
teško.

*

Decembar. Mlak, vjetrovani.
Znam jednu ženu koja živi bez zavjesa.
Ispred njenih prozora stoji jedna jarebica. Zimovke se
ubijaju hrupajući o okna. Brzi let.

Unutra:

trideset metara knjiga, tri metra muzike, jedna plava
i jedna rđavocrvena fotelja, papir sa slikama, sa
tekstom, sukno, drvo, metal. Snovi o životinjama.

*

ali smrt
zaboravi nas takođe
i ovaj put: ljeto blijedi,
djeciji puževi leže
isušeni, jedva čujni
u konzervama i kutijama; spavamo
kao napušteni: jedak ukus
sjemenki, oblaci
od bolova.

*

između nas u sobi kojom ne vladamo gdje
smrt snažno raste držao sam tvoju ruku govorio

sam ti prao sam ti lice da
sve dijelove tvoga tijela kako bih te održao
nisam čekao nikakvu nagradu ništa drugo do to
ništa

evo twoje hrane evo twoje vode tvojih gaćica sve
to i ti si moj dar ja sam ja

*

Samoča je glas, vrh jazika spram kože; ukus pregršti
novog snijega kako bi se osjetilo da kristali se tope i bivaju perle.

Glasovi svih malih zvijezda spram lica, čini mi se da ih čujem
ali koje stižu iz mene samoga.

Napuni šake snijegom: hladnoća postaje oganj, snijeg postaje voda.

*

tako je tiho ljudi idu bez zvuka govore bez
gestova plaču bez pokreta u prozoru pokazuje
neki čovjek svoje spolovilo čujem zveket bankovnih vrata
i okana novčanice jesu kao izrasline na ljudskim
šakama

u tišini između gdje pokreti tišina tijela nagost – nađi bolju

Arne Johnsson (r. 1950.), pjesnik i kritičar. Knjige: *Preobražaj* (Förvandlingar, 1985.), *Raj, proboj* (Ett paradies, trängt, 1988.), *Ognjene glave ptica* (Fåglarnas eldhuvuden, 1994.), *To je sijalo i u snovima* (Marken lyste även i drömmen, 1998.), *Davno smo bili na jednom jezeru* (För länge sedan var vi vid en sjö, 2000.), *Tamo sa češnjom izlivenoj u galami* (Där med längtan spillo ut i larmet, 2004.), *Nošeno bez imena u noć u jutro* (Bäras utan namn till natt till morgon, 2007.)

Ulf Eriksson
FENIX U NESSOSU

Danje se sivilo
primiče jutarnjem prozoru.

Ono slika hladnoću
koja se penje uz naše noge i hvata nas.

Prozor je čuvao od mraza naša tijela koja
prela su se oko svjetla iz djetinjstva.

Sad se tijela rasipaju
poput ptičjeg perja
naspram ko u iznenađenju raširenog horizonta.

Svako od njih samo leti, sa
vlastitom ličinkom u kljunu, i
sužanj u gorućoj odori
što je iluzija
trenutka sa odajom za ponovno rođenje.

Docnije se mažemo iznutra Nessosovom krvlju, i
letimo dalje, svaki sužanj
ka ivici zapaljivog sna o vladavini

Dok jutarnji prozori rastu iz svih kuća
i bivaju svjetlost.

BUDI UVIJEK UDALJENA, EURIDIKE

Ako se to otvori, glasi uslov,
vrijeme biva neiscrpno, jedan
uzdah težak kao tečna kiselina.

I to se otvara:

jedna odaja se otvara
gdje zaštitnička pucketa sjena, i
roj u prirodnoj veličini preostaje. To iskri
u mrazu, uređeno kao magnetno polje oko
pluća koja, naga
u nutarnjem bezgraničju, bivaju
za smrt krila dovoljna.

Ako se to otvori, i kako se
to dešava, i
kad, za čitavog života
buđenje u zelenom treperenju – to ga
pokušaju pitati
u uljudnim pismima sa
drskim kvadratima za opscene poljupce.
Ali cifre postaju pijesak
dok se kuverta pronosi
između decenija.

Rijetko je bio sam, ako se pitaš,
ali skoro nikad s nekim u gomili.
I takođe ako samo, ili zajedničko,
ponekad se može otškrinuti, to
sljepilo uvijek nalazi svoj zid da prosija
zapravo pridaje li on još, ne znajući zašto,
težinu na izvjesni trenutak
kad djeca su počela stariti brže no on sam.

Da osjećanje
za ono što se zove život
otanji iznutra, pokazavši se
u čitavom svom opsegu, tek
kad se okameni u okružje – to
njega bi stravilo ako

preostalo u njemu je žudnje
za šta drugo no za to, nešto da štiti
s jednim kretom zaštićenog
prisustva između svjetla i kamena.

Ko nije sam u trenu odluke? Oni
koji slaze u brijeđ – oni slaze u brijeđ.
Gdje nestaju preci podiže se mrki ulaz.
Ali duha u njihovoј priči
još, vele, postoji! Ona gradi
lokvicu na podu u kojoj
on može naći svoju sliku ako se ne boji.

DUŠA

Jutro je, ovdje
i u antičkom svijetu, gdje
duša se tek spomene
kad napušta tijelo.

Različna mjerila
vladaju čulima. Moja upotreba
riječi duša pozni je i
buntovan znak.

Ponekad je još uvijek jutro
i svjetlo svakodnevne vječnosti preko
gradovima što se gomilaju u crnim redovima
duž granice sa zemljama nerođenih.

PRAONICA

Jednom sam položen na sto, na
ćebetu sa bijelim kunićima, u jednom,
pamtim, lisnom treperenju, i lijepo je bilo.

Drugi put
položio sam te na sto
i tako smo lijepi bili.

Sad liježem na sto
i puštam centrifugi da rotira.
Drijemež se muti
glasom jednim
tvrdoglavim koji želi pojasniti
šta vidi pospani:

Prozirna tjelesa, teža od čelika
što se stropoštava
duboko u travu u jednome krajoliku
gdje svo lišće podrhtava
u neproduhovljenom razmatranju vjetra.

Objasni da je šest minuta
dovoljno da ruho se od vlage izvjetri,
kako bi vidjeli kuda tumaramo
kako takođe kroz dane bez ikakvog traga
prolazimo, kud zapravo,

ka nevidnom mi idemo,
obučeni, nagi.

SVJETLO I TAMA

Preko ruku liježe uranjeno svjetlo,
dnevne vidljive rukavice.

Zatim svjetlo postaje prozračno
tako da noć prilazi do duša
i žive i mrtve
stvari mirno počivaju van naših pogleda.

Tako to biva, i tako
mora biti, jer
noć je naš dom i u nama živi.

Sitna i zgrčena
ili praćasta i divlja
noć živi u tijelu
od prvoga ljeta detinja
koje naše je jedino.

Kad dan postane prozračan, kad
ručerde čula pridrijemaju i
život stvari više nije vidan
to u sebe same mi virimo.

Premda priča o putu od majušnog
do velikog tijela nije neka brojka:
poruka nije nikakava tajna.
Adresant je ustvari nepoznat.

Čitav život tražimo forme
da bi nepoznato probudili.

Pronađene forme brzo se pogube. Bivaju
modrije u tami što
obnoć se kroz svjetlo pokazuje
i kroz svoju prozračnost dopušta nam da vidimio.

INTIMNO RASTOJANJE

Ova misao na prah
u sred prisnosti za stolom kuhinjskim.

Ovaj prah
u prisnoj misli, ova

iskiričava kombinacija pomisli
uznemirenih sa previše kofeina
plavo zimsko svitanje
što kovitla se u svim pravcima kroz

nepomičnu sniježnu sipnju.

Zveckava mekotinja ruke.
Porcelanski bojažljivi znoj. U ovom

prostoru između nas,
prostoru prisnosti

koji izvana nema kraja
i koja iznutra nema sjećanja,

svijetlimo mi.

Ulf Eriksson (r. 1958.), romanopisac, pjesnik, kritičar, prevodilac. Knjige: *U mirnim prijašnjim sobama* (*I förut lugna rum*, 1983.), *Pismo. Jedna pjesma* (*Brevet. En dikt*, 1985.), *Mrak između boja* (*Mörkret bland färgerna*, 1992.), *Plameni trenuci hladni oganj* (*Flamma livesstund kalla eld*, 1998.), *Počinak svemira*, *Rymdens vila*, 2002.) *O prozirnosti dana* (*Om dagars genomskinlighet*, 2006.)

Magnus William-Olsson
IZ ŠEST APOSTROFA

1.

Za tebe, Hermione. Ti moj si pravac.
I sve što sam kazao tebi je kazano. Za
tebe, da te omekša, otvori.
Tako se otvara svijet. Tako tone drveće,

zemlja, more, kamenje i briježje,
u svoja tjelesa. Tako se probija pogled
iza imena svekolikih i pjesme izbjija
iz sveopšte dubine. Tako se sve otvara, Hermione,

kroz tebe, tvoje ime. I ono što bijaše
nedostatak, ono što stiže. Iz vlastite
ozbiljnosti pršte riječi, plavi govor

svijet, ogoljen u svom jedinstvu prvotnom.
Tamo, ze tebe Hermione, za tebe.
Ze tebe, tvoje ime, tvoju prisutnost, njenu formu.

MONOLITHOI

*

Gdje lice se ogleda u
licu. Poljubi. Udari. Smij se. Slučaj
između istinitog i istinitog.

*

O dođi mi mala ptico
što letiš od vraka ovamo, tvoja
Pjesma, tvoje krilato
biće – pjevaj, zbunguj, pjevaj! Divlja
patnja dok leti kući kad
niko – ne pjeva – više.

*

Ne lice, ali pogled.
To infinitivno, skoro. Ja
ljubim to ljubi.

Kao klip, čista tečnost; se-
kret. Ne tajnovit. Mnogo više:
nejedinstven pogled.

*

to lice: poznati se
u onom što se nikad
u tebi ne poznaće.

*

biti *ekstasis*. Znak
za ne-znak. Bez – vrijednost. Ovo
biva Dionysos.

Sudbinska veza *jesam*. Pretpostavi
Sebi kako lasno hmili od da je
ništa do da je Sve.

*

Ne želi slušati
o očevidnom. Sunce
zakopano kao lukovica.

*

Tvoja bolest. Svi te izbegavaju prem
Ti ništa ne vidiš. Kako si smrtno
sebe usamio.

*

Prijateljstvo. Imam li ja kakvog druga. Dia, -
ne thnatatologs. Ne!
ja volim i bježim.

*

Smrtni čas. Očevidan
kao spis. Voda kulja iz dušnika.
kristalana sintaksa.

TELEMAKOS STRANCU

*Negdje je on zarobljen, ali u životu
Na beskrajnom moru*
(Pjevanje I)
Stranče, izvjesni snovi su neobjašnjivi.
Ovaj ne mogu protumačiti prem mi se čini
stvarnijim od drugih: usnih jedno ostrvo,
neslično Ithaci i svim drugim ostrvima
koje sam susreo. Nikakvih brijeđova
ni životinja koliko mogah vidjeti, izuzev
ptica koje su pjevale čudesno
lijepim glasovima. Rastinje bješe zeleno
i gusto, skoro neprohodno.

Ublizu obale ležala je kuća,
prosta građevina bez prozora. Iz kuće
izađe čovjek do tančina meni nalik.
Lagano krenu k meni na obali
otvorivši ranac i pruži mi jednu kopču.
Na kopči se nalazila umjetnički izilivena slika
koja pokazivaše kako oluja uništava lađu
Na pučini. Zatim se okrenu i ode.
Gledao sam začarano u njegovu kopču, kao

da je njena ljepota zavisila od mog pogleda.
Na kraju, kad sam se osvrnuo, more je ležalo
neobično mirno, kao da je bilo
od kamena. Bilo je neshvatljivo veliko tako
da se činilo da horizont leži izvan sebe.
Uhvatio me strah i poželeh odatle pobjeći
ali kad se okrenuh na obali više nije bilo
nikakva ostrva. Stajao sam u moru. Krug čudesan.
U apsolutnom središtu stajao sam ja.

ODISSEUS TELEMAKOSU

Sine, sada si odrastao i već me
u borbi nadmašuješ. Tako si ipak
nešto naučio rastući u sjeni čekanja. Dvadeset godina
čekali smo ti i ja. Sad čeka
Ithaka. I-tha-ka! Isto kamenito,
sirotinjsko ostrvo. Pogledaj okolo, šta vidiš?
Osrednju, propalu, polupraznu
kuću. Dvorište, žrtvenik, krdo

svinja koje po gliblju za hranom riška.
Nekoliko ribara i mornara,
nekoliko robova – ne odveć mršavih-
i brije po kojem bleje stada zdivljalih
ovaca. Voli to, Telemakose,
jer sve je tvoje. Ali čuvaj se brodovlja

i kraljeva. I pita li neko "Ko vlada
našim životima?" Ne nudi
odgovor prebrzo. Razmisli dobro ko pita

i potom odgovori kao vjernik
"Kronion" ili kao ludak "mi
sami", ali ako moraš odgovoriti časno
odgovori "Sjećanje i more" jer
ništa od onoga što odvuče
more ne vraća se kući premda se
čini da more sve nazad ostavlja.
Ali veće od mora sjećanje je, i , pak, još veće
jest samo ponovo rođenje i smrt.

(Delfi)

Šta možemo o smrti kazati? Možemo je uporediti
sa mršavim mačkama u Delfiju što neumorno
slaze il izlaze iz svijeta podzemnog. Mudre
poput Egipćana slučajno se pomaljaju
nalik tvome omiljenom liku – što sjenovit
krije se u zidu i javka se tek
kad hitro obrneš u stranu svoj pogled plašljivi.
Čak ni Sokrates, koji na ovom
mjestu među briježjem – koje o tišini
zna više od nas – sakriva lice
pod pazuhu jednoga mladića, razmišljajući o golubovima.
A ni Herakletios... možemo o njoj govoriti
kao što se o svojoj majci govorи, tako daleko od doma
da ona napokon biva razgovijetna, zapravo lijepa, sliči nalik.

*

U svakom slučaju došao sam, kako sam mogao odustati?

Mirišu lavanda i jasmin. Vjetar – ovdje među
briježjem puha neprestano – dolazi iz

mjesta iza brijege nade gdje sunce upravo zalazi
gdje smrkava naglo. Kao sjenka stižeš iz
sutona
vidim tijelo ti je postalo starije. Šal oko vrata sjaji
blijedoplavo u tek zapaljenom sjaju zvijezda.

Težim da budem sav u tijelu. Masivan. Čvrst

Posmatraš me
ja sam onaj djetinjasti čovjek kojeg si voljela, onaj
sredovječni čovjek kojeg si napustila i
sad takođe ovaj
u kojeg gledaš kao što se gleda nepoznati
tvoje pratile pomjeraju šarene velove u mojim grudima. Okrećem se
bespomoćno za djetetom

potom obuhvataš moju lijevu ruku tvojom desnom rukom i mećeš
desno stopalo na moje lijevo stopalo
ja nisam Joachim i ti nisi Anna, ali tvoja prsa
podižu se kao njena i moja se podižu
kao njegova

potom se okrećeš, zatim ja,
smijući se odlaziš od mene. Tvoja gola stopala
po stijenju. Cikade. Mrklina. Lavande

Idem. Trupam. Vrištim. Smijem se
i tvoje pratile mašu napuštajući moje grudi u svojim krasnim
surovim, pocupkujućim, satirskim, teturavim paradama.

Magnus William-Olsson (r. 1960.). vodeći je pjesnik svoje generacije. Piše takođe prozu i književnu kritiku. Djela su mu prevodena na petnaestak jezika. Važnije zbirke: *I sjenciti* (Och att skugga, 1991.), *Životopis* (Livets skrift, 1992.), *Da iz tvog ognja* (Att det ur din eld, 1995.); *Za Pindarosa je trnutka mala odaja u vremenu* (Ögonblicket är för Pindaros ett litet rum i tiden, 2006.)

Kristian Lundberg

POSVETA

Sjedimo svak u svojoj samoći
u velikoj tami
koja raste u anonimnu kliničku
jutarnju svjetlost.
Pripremam oruđe tuge:
biježnicu i olovke u boji, i pišem
s lila tušem: On koji spava gdje
spava riblje jato, osušiće se
i podići kao zid, ograda
na koje će se ljubavni bodeži učvrstiti.

Bioskopi se za večeras zatvaraju
prigradski bus se okreće i vozi
zamračen nazad ka remizi
prosvećenoj. Sjedim u sofi i
gledam kako zarašćuje rana na novoj tetovaži,
ruža koja niče iz crvenog srca.
Ti sjediš tiho,
u velikoj tami koja se otvara
nalik usminama pred nervoznom
rukom ljubavnika.

*

obnoć su lale raširile
pupoljke u otvorene žedne zdjelice.
Svijetle se u sobi i ispijaju
našu toplinu, našu tišinu.
Jutro je, subotnje jutro.

Dozivaš me
i ja se okrećem,
držiž u naručju naše tek
rođeno dijete, jednu lisicu od snijega.

BIVAŠ ONO ŠTO NAM NEDOSTAJE

Smiluj nam se, Gospode.
Bivaš neko drugi koji me vidi straga.
Kad pokrenem ruku i ne otvorim je na kraju
vidim mjesecar zatvara ogradu iza sebe
i zastaje na pragu između onog
što je bilo i što ja još uvijek ne shvatam
kod tebe. U tebi postoji takođe slika djevojčice/dječaka
što polagano ide kroz visoku travu
Koja opkoljava industrijsku zonu "Petrol Invest".
I ti ćeš biti onaj što je zauvijek na putu
da bi susretao čovjeka koji stoji u travi visokoj.

*

Ovo je pakao.
Pakao je plac
koji dijelimo s drugima.
Treba mnogo vremena
da se naviknemo na ono
što smo postali, i vrijeme
upravo jest ono što nam nedostaje.
Nemamo čak ni jedni druge.

Trebaju godine da se naviknemo
da smo postali nešto drugo.
Jutro je čisto, mirno.
Ima, sad, ptica u drveću.
Dopuštam ruci da polako ide
preko pocijepana tabaka, gdje se
na kraju naziru konture lica.
To je tvoje lice.
I ti si anđelima okružena.
Ti si blistava kao nada.
I nada je to što ovdje upravlja.
Gospode smiluj se nad nama.

*

Po povratku iz Kopenhagena
Uvečer, dječak je spavao sa čelom
oslonjenom o staklo brodskoga prozora, i ja
pokušah da zapišem u sjećanju ono što on reče:
"djeca su kao snijeg", i to je postala slika
koja mi se učinila vidnom, gdje mi
u kovitlacu nestajemo,
bijeli kao signalni užvici.
Polazak! Punom brzinom!
Bićemo sve: zvijezde,
krošnje drveća u tajenju,
ptice u vjetru, lampe koje signaliraju.
"svjetlo, svjetlo pojavi se!"

Još uvijek sanjam da sam u stanju
napisati pjesmu jednostavnu i jasnu
kao prva noć dok smo spavali
u Kopenhagenu, Istedgade.
Ti uz prozor otvoreni
u maju, junu, julu i avgustu,
dok je svjetlost prenosila na sigurno
čudesnu krošnju što je vidik zaklanjala,
vladajući sobom
svjetlucavo zelenilo, oslobađajuće ludilo.

*

Sam sam u kući i pisaću pismo
Pratim linje; govorim o njivi uljane repice,
napušteni kućerak u polju, bolesti što
stizu i odlaze, zakrpe tame što pjevuše
na tren u pogledu, iznutra, i čitam što sam
zapisao u zadnjem danu avgustovskom:
„Sve je promjenljivo, samo je Bog trajan!“
Stražnja su vrata otvorena i vidim
Kao sjenke dječica kućna izbijaju i kao prije
vidim oca koji gdje sam stoji
sa tašnom u ruci, nema ničega razumljivog
Svaki put kad sjednem da pišem
slike se vraćaju i ja više ne mogu
razlikovati dijelove Srebrne niti su uvezane Dječak
Mislim da je moj otac takođe ruža, odbačena
Sve biva beskrajno, otvoreno i zatvoreno
u istom trenutku, poput šake kad se poveže
sa tijelom koje će izvesti Katu* ili po prvi put
obuhvaćeno Hristovom molitvom, kaplja za kapljom,
suza za suzom

*

Kata – zahvat u karateu

Kristian Lundberg (r. 1966.), pjesnik, prozaist, kritičar. Jedan od najproduktivnijih mlađih autora. Knjige: *Drveće oko kuće* (*Träden runt huset*, 1994.), *Jedan toranj visočiji od mene* (*Ett torn högre än jag själv*, 1996.), *Obnoć je ruka lakša od svjetlosoti* (*Om natten blir handen ett skepp av ljus*, 1999.), *Sve i ova sreća od ničega* (*Allt och denna lycka av ingenting*, 2000.), *Pitbullterrier* 2004., *Job* 2005., *Yarden*, 2009. (nagrada Ivan-Lo Johnson)

ŽIVOT[®]

Pišu:

Ferid Muhić
Josip Osti
Merima Omeragić
Bisera Suljkić-Boškailo

Ferid Muhić
ŠTIT OD ZLATA

Riječi, pjesme, knjige, i nisu drugo nego kamenje pretočeno u glas ili u znak, što su ga po nama rasijali oni sa kojima se nikada više nećemo sresti.

Tako nam sve ostaje zauvijek i ništa se ne može izgubiti. Kada odlaze: cvjetovi, ptice, ljudi... šta god bilo, i kada god to bilo, sve i svi prelaze u predmete, u zvuke, u kamen, a predmeti, zvuci, kamen, postepeno pretaču svoje postojanje u sjaj i ljepotu. Na kraju se utkaju u kamen koji ćemo mi nekome, nekada, negdje ostaviti, kada se iz svog rata ne uzmognemo vratiti.

Polazeći u rat, svaki Kelt je po jedan veliki kamen stavljaо na gomilu; na povratku, po jedan kamen je, sa iste gromadne hrpe, skidao i uklanjao. Broj preostalih, neuklonjenih stijena, bio je jednak broju onih koji se, iz rata, nisu vratili! Tako je ta gomila neprestano rasla i vremenom postajala mogila.

U svakom od nas, dani što se ne vraćaju, ljudi koji su nas zauvijek napustili, cvjetovi koje više nećemo ubrati ni pomirisati... sve što je otišlo za vijek vjekov, sve čega smo se dotakli, i što smo upoznali, ostavilo je u nama po jedan kamen, zrno šljunka ili pregršt pijeska, koje više ne možemo ukloniti - jer, šta god neko negdje spusti pa ostavi, niko drugi više nikad neće moći skloniti. Riječi, pjesme, knjige, i nisu drugo nego kamenje pretočeno u glas ili znak, što su ih po nama rasijali oni sa kojima se nikada više nećemo sresti.

Tako nam sve ostaje zauvijek i ništa se ne može izgubiti. Kada odlaze, cvjetovi, ptice, ljudi... šta god bilo i kada god to bilo, sve i svi prelaze u predmete, u zvuke, u kamen, a predmeti, zvuci, kamen, postepeno pretaču svoje postojanje u sjaj i ljepotu. Na kraju se utkaju u kamen koji ćemo mi nekome, nekada, negdje ostaviti, kada se iz svog rata ne uzmognemo vratiti.

Neprestano, danju i noću, kamen je budan i na zadatku. Djela. Sada, nada mnom, kamen sklapa luk drevne konstantinopolske kapije. Nije bio nepromišljen Meister Eckhart kada je ukazao najveće poštovanje nevidljivom radu kojim nam kamenje čini veliku uslugu. I dok upoređujem crvenu vizantijsku ciglu što je upamtila i sačuvala sjaj sunca od prije šest stotina ljeta, sa crvenim granitom kojim su ozidane oble kule, kadrim da se prisjeti sunca kakvo je grijalo prije više stotina miliona godina, samo sam u jednoj stvari spremam da dopunim iskaz velikog mističara: kamen radi uistinu neprestano, pa čak i onda kada ne služi nama! Tajanstven je njegov rad, nepoznati su razlozi zbog kojih je svijetu dodijeljeno da nosi kamen, a svakom kamenu određeno mjesto u svijetu.

Veliki krečnjački stub sa Ovčinec, i mrki bazalt sa Taula, Golem Kamen sred Ljubotenske Livade, Rasangul sa Defova, kao i svaki megalit u zemlju ukopan nebu usmjeren – potvrđuju to jednakoj jasno kao i veličanstveni mlazevi stijena šiknuti iz tamnih htonskih dubina, do samih oblaka, u području Meteora! Iz zidina svih kula, u svakom kamenu ugrađenom u neko zdanje, očuvane, slute se kapljे mlijeka, što su ga kao klokot u membranu sluha, zidari ugradili da tu zauvijek ostane; kroz membranu navire taj žubor, zajedno sa opsjenarski vješto pretočenim snoviđenjem nadošlih ružičastih dojki one najmlađe i najlepše snahe, koju je odvajkada, svako ko je ikad išta kamenom izgradio, da bi mu zdanje opstalo, morao žrtvovati. Jer zidanje i jeste to: da se nešto obzida, zatvori, zagradi, da se očuva i sakrije nešto što se samo kamenu smije povjeriti na čuvanje. Najtvrdje su zato, oduvijek, bile one kule u koje bi neimari uzidali ono što im je bilo najmilije. I piramide bi odavno pale da u njih nisu uzidani faraoni, bogovima sunca i vjetra i zemlje najmiliji među smrtnicima. Piramide i jesu oni isti keltski kamenovi po koje se faraoni više nikada neće vratiti.

Ali stijenama koje su ljudi obradili da bi njima služile, oduzeta je mogućnost da rade samo svoj posao. Mi smo čak i kamen naučili da nam služi, ali, nema sumnje, kakav god bio, postoji i posao čiji smisao zna samo kamen, posao s kojeg ne diže glavu ni trena, ni na sunčevom pripeku, ni u gromovitoj noći, ni ukopan na dnu bistrog brzaka, ni dok cvjeta kukurijek, ni onda kada, sred paprati, kraj vrbe, oko njega igraju vilenjaci, dok posvuda miriše raskovnik.

...A kada je Zapadna Kapija nekadašnjeg Konstantinopola ostala za mnom, da se sklapa nad drugim sudbinama i ljudima, uputih se u Topkapi Muzej. Tu sam, prolazeći pokraj desetina eksponata, kao u blagoj anesteziji, bez ikakve namjere ali i bez dvoumljenja, otišao pravo tamo gdje je, u staklenoj vitrini, stajao - Štit od

Zlata! Sve što je bilo između Zapadne kamene kapije i Štita, to se izgubilo. Jesam li stigao ovim ili onim putem, da li sam nekog sreo, s nekim nešto progovorio, ili me samo šutanje pratilo - ne znam. Samo se očuvao utisak prozračne modrine i nedohvatno svjetlog svoda, iza koga je sve što se moglo vidjeti, bilo jasno i pouzdano kao ulomak Euklidovog sna.

Taj je Štit nekada bio, kažu, poklonjen samom Poslaniku Muhammedu a.s. Podario mu ga je jedan konvertirani pustinjski šeik iz Jemena, onaj isti što je izgradio kulu od dvanaest spratova, a svod posljednje, one najviše sobe, načinio od prozirnog alabastera; tu je, netremice, ležeći nauznak, danju gledao ptice kako prelijeću i ostajao tako nepomičan i zanesen sve dok ih ne bi ugledao kako se, noću, pretvaraju u trepet zvijezda. I niko nije smio da bude ne samo u istoj sobi, nego ni u istoj kuli, dok god je on tako zabluđio u snoviđenja, drugovao sa pticama, odvojen od neba samo alabasterskim svodom...

Kada je bio iskovani, Štit od Zlata je težio punih šesnaest kilograma. Sada ima još jedva četiri. I zaista, tijelo Štita je već skoro prozirno, kao latica ruže u kasnu jesen. Ipak, na njemu nema ničeg svelog; sjaj mu je jasan, a bljesak uzdržano dubok, kao da ne zavisi od količine preostalog zlata i čak, kao da od njega i ne dopire. On jeste list, ali list koji je zauvijek očuvao miris latica persijske ruže, opale u vrijeme nekog davnog majskog sutona. Suton i jeste vrijeme kada se obzorje osipa laticama stišane bjeline i blagim rumenilom tamnog mirisa persijskih ruža.

* * *

...Ne, nisu Vandali sastrugali zlato sa Štita. Kao relikvija najveće vrijednosti, on je čuvan brižljivije od samog života. Štit od Zlata bio je uvijek pod stražom, kao žar ognja od čijeg je održavanja zavisio sav život sadašnje generacije i sudbina budućih naraštaja. Do njega su stizali vjernici koji su preduzimali duga i neizvjesna putovanja, samo da bi Štit vidjeli i takli ga svojim usnama...

...Poslije dugih vijekova neprestanih poljubaca i blagih dodira, Štit od Zlata je naprsto počeo da iščeza, sve dok se nije sveo na sadašnja četiri kilograma. Sada je zatvoren u staklenu vitrinu, obezbjeđenu alarmnim sistemom. Može se još vidjeti, ali više nije dostupan ni milovanjima, ni usnama...!

...I opet se rasuo prozračni sjaj modrine. Otvorio se svod od alabastera, zaigrale su sjenke mladog bukovog lišća nad žuborom. Nauznak, netremice zagledan u ptice i zvijezde, Šeik je možda usnio, a možda tek slutio da će tri četvrtine njegovog Štita od Zlata, njegovog poklona Poslaniku Muhamedu a.s., jednom biti sažeženo u ništa, vjekovima luhkih dodira i mehkih poljubaca.

Šta bi se desilo da Štit od Zlata nije uklonjen? Da su poljupci i milovanja potrajali? Dok bi se Štit topio - na tri, na dva, na jedan kilogram? Na pola kilograma, na stotinu grama! Kako bi se užurbano, strastveno gurali redovi, strijepeći hoće li stići do makar neke čestice Štita od Zlata!? Kako bi gledali u one preostale gramove, u one posljednje dijeliće posljednjeg grama, u ono još jedva vidljivo zrnce sjaja, zgusnuto utočište sjećanja na duge vijekove Štita i beskrajne milenijume koje je upamtilo zlato prije nego je iskovano u Štit! Koliko bi se potresao, šta bi osjetio posljednji hodočasnik gledajući za poslednji put Štit, tren prije posljednjeg poljupca, treptaj prije prelaska u Ništa!

Da li bi onaj šeik iz dalekog Jemena, smogao snage dopustiti da njegov poklon iščezne pod poljupcima?

* * *

...Kasnije, kada bi preostalo još samo sjećanje na Štit od Zlata, možda bi ono mjesto na kome je stoljećima počivao, postalo novo središte za obnovljeni zanos hodočasnika!? Možda se onaj sjaj, koji se nekada tu tako dugo nastanio, više nikada ne bi ni izgubio!? Umnožavan opisima onih koji su ga nekada vidjeli, i, još više, strastvenom imaginacijom onih što ga nisu vidjeli, možda bi, na mjestu na kome je boravio, zauvijek ostala da lebdi neka ozarenost, kao stišan žar pod paperjem pepela i vijekova...!?

Ispružen nauznak, netremice zagledan u beskraj kroz svoj alabasterski filter, jemenski šeik je, možda i čak znao, a ne samo snatrio o onome što će se dogoditi sa njegovim darom - Štitom od Zlata. Možda je upravo to htio - da se Štitu dogodi ono što se čovjeku ne može desiti, a što je jedino vrijedno da mu se desi: da proživi cijeli život, ne štedeći zlato svog tijela i svojih misli, svojih osjećaja i doživljaja, ne čuvajući ni dijelić onog što je u nama najbolje, što je i tako, propasti nedostupno! Ništa ne sakriti od osmjeha, od želje, ništa od sebe, ne lišiti poljubaca i milovanja. Uistinu se nepovratno gubi samo ono što nije potrošeno – ono što je pošteđeno; tako, sasušeni ili presovani cvjetovi! Oni su, od cjelokupnog bilja, od svojih redova, otrgnuti i, umjesto da budu sačuvani, zauvijek izgubljeni. Iz njih nikad, nikad više neće nešto niknuti. Njihovo prisustvo u ikebani, ili herbarijumu, samo je oblik dokaza da su zauvijek istrgnuti iz velikog lanca postojanja, dokaz njihovog odsustva iz bilo kakve realnosti! Oni nisu! A sačuva se samo ono što se utroši jednom, zauvijek i bez ostatka. Tako se očuva, i kroz nas prenese ono najbolje u nama: dobrota, strast, poljupci. Um i znanje.

Nadarenost.

(Suha, šuštava koža, osuta staračkim pečatima, žuta kao smilje; u nju potrpane spore, lomne kosti. Oči zamućene, pod čeonim lukom; iza njega, stišane

u potmolum užasu, čelije iznurenog mozga. Salvador Dali koji još slika! Posljednje kapi guste i slatke ljepote mučno se cijede iz nekih dubina svijesti i slutnje bliskoga, neumitnog odmora. Tamne i teške, kao kapi sušenog meda, padaju smokve kroz oktobarsku prozračnost).

Onaj koji je na dobroti, snazi, na darovitosti i ljubavi štedio, ko ih je naumio sačuvati tako što ih nije trošio, samo je gomilao svoj gubitak. Sve ono dobro i lijepo što je mogao pokloniti, a nije; sve čega se lišio svjesno, doprinosi veličini tog gubitka. A pošto nema čovjeka koji nije nešto uštudio, koji, dakle, nije sebi nešto uskratio, nadajući se da će tako sačuvati dio sebe i svojih znanja, moći, osjećaja - to onda nema ni čovjeka koji nije nešto izgubio. I nema onoga koji nešto neće izgubiti. Svako se, ponekad, zatvori u svoju staklenu vitrinu i uključi alarmne uređaje, e da bi se od drugih spasio da ga ne razgrabe. Ali ako se i ne može izbjegići, takvo se izolovanje, takva pogrešna štednja, može skratiti i prorijediti. Dovoljno je da se čovjek sjeti Štita od Zlata pa da uvidi kako je otkidanje od usta, ostavljanje "na stranu", "za crne dane" – od svoje dobrote, svoje osjećajnosti, od svoje darovitosti i snage - (onako kako se ostavlja u banku, u čup, u čemer, u čarape, u dušek, pod jastuk...) - da je to uvijek najveća greška koju čovjek može počiniti. Jer ne samo da na tako ostavljeno zlato našeg bića nema kamata; nego, što je mnogo gore i nepopravljivije, nikada se više ništa od ostavljenog ne može podići, ni ponovo uzeti! Ni ono mjesto, gdje je to nekada bilo ostavljeno, nikada više se može pronaći, a sve i kada bi moglo, tamo se ništa ne bi našlo. To je zlato iščezlo, ali bez poljubaca. U ništa. Neupotrebljena, dobrota ili ljubav, bačena je u raspuklino bez dna. Nije svaki čovjek na gubitku. Onaj koji o gubitku ne brine, već vedro daruje, taj ne gubi, nego dobija. Na gubitku je samo onaj koji bi da izbjegne gubitak! Ono što daš, samo to je tvoje.

Ko neće kad može, kad htjedne - neće moći.

...Biti odnijet na poljupcima, razdati se kroz milovanja! Iščezavati, čiliti, sloj po sloj, utoliko sjajniji ukoliko je podloga, ukoliko je temelj sjaja tanji! Ako bi i bilo tačno da je "svaki čovjek uvijek na gubitku", opet bi se kroz sudbinu Štita od Zlata, kad bi je čovjek samo mogao do kraja proživiti, mogao dostići makar minimum dobitka u onom krajnjem, jedino važnom bilansu, koji mjeri jesmo li više dali drugima, nego što smo im uskratili, nego što smo, gonjeni sebičnošću, za sebe zadržali!

Ni čara, ni zijana; ni bin duga, ni bin gotovine; i baš zato što je takav život sav razdan, kao naš kurban! - za radost i ljepotu, za ljubav i vedrinu, - zar nije i sav sačuvan!? Zar bi moglo imati većeg dobitka od takvog gubitka sebe sama!?

I ako i nije moguć takav život, nije li samo uviđanje da ga je moguće zamisliti, u neku ruku odgonetka!? Da nije uklonjen iza neprobojnog stakla, Štit od Zlata sigurno bi nam i pokazao šta znači - život bez gubitka. Ili, još tačnije, šta znači - očuvanost kroz gubitak; potpuna očuvanost, kroz potpun gubitak.

Pratiti kako se smanjuje supstancija, kako se gubi tijelo, dok odmiče vrijeme, i kako neprestano raste, kako nadolazi sjaj; Koliko je manje bilo ono što su oni, više je bilo čistog sjaja! Mnogi ljudi iskusili su tu tajnu Štita od Zlata. Dok su im presušivali sokovi i tanjila im se snaga, dok su bivali manji, dok je manje od njih preostajalo, oko njih se, sve ugodniji i jasniji, širio blagi sjaj. Drugi su zarana iščezavali bez ostatka, i bez ikakvog sjaja.

(Kao mađarski kralj Sigismund, koji je predvodio bitku kod Mohača 1526., protiv Sulejmana Veličanstvenog. Rođen prerano - sa sedam mjeseci – krunisan prerano - sa deset godina - oženjen prerano, sa petnaest, i prerano poginuo, ostavivši sebe u zlatnom oklopu, pritisnutog licem u mulj mohačke ravnice natopljene dugim kišama, nikome nije ništa stigao od sebe dati i tako, - i zato! – izgubio priliku za ono najbolje).

Neki su otišli ne dozrijevši do pomisli o davanju; nisu stigli da utroše, ni usne na poljupce; ni dlanove na milovanja, ni dobre želje za sreću onih koje vole. A suze se i tako ne mogu utrošiti. čovjek ih ima više nego što život ima razloga za njih.

Svaki pojedini čovjek mogao bi oplakati čitav svijet. Ipak, i za onima koji svoje suze nisu štedili, prolivajući ih za drugog, ostajao je silan, jarki bljesak, koji je dokazivao da je razmjena bila pravična: postojanje, za sjećanje! Koliko su svog zlata odnjeli, toliko su suza ostavili kao mjeru svoje nježnosti, i toliko je naraslo vrijednost onoga što nisu uskratili.

...Oni kojima je dato da opstanu duže, mogu najbolje naučiti lekciju Štita od Zlata; prepustiti sebe onima koji nas hoće i vole, znači očuvati i opravdati značaj ptica i jaglika, jagoda i vukova, zvijezda i ljudi. Više od toga ne može se ni naučiti...

* * *

Jer, koliko bi suma doživljaja, ekstaza, drhtave radosti i zanosne posvećenosti bila manja, koliko mnogo bi ljudi izgubili na količini realizovane osjećajnosti, da je Štit od Zlata odmah, s početka, bio uklonjen i stavljen van domaćaja vrelih usana i drhtavih dlanova!? Koliko poljubaca, koliko radosti, skrušenosti i zanosa hiljada ljudi čini pravu mjeru za iščeznuće jednog jedinog grama zlata!? Koja bi to bila

mjera za ljubav i strast? Recimo, ako bi prosječan poljubac bio dovoljan za brisanje jednog miligrama zlata, kakav bi poljubac mogao stopiti čitav gram?

(Kao što je Helena Trojanska svojom ljepotom pomjerila hiljadu brodova, pa je poslije nje ustanovljena mjera za vrhunsku ljepotu – jedan “mili-Helen” - ljepota dovoljna da pokrene jedan brod! Ko to može? I opet: ko to ne može, ako je na brodu posada koja je zaljubljena, ili, čak, samo jedan jedini zaljubljeni mornar!?)

...Zato i jeste jedini pravi gubitak kada neki čovjek ode mlad: to je s njim otišao jedan Štit od Zlata, još težak i jedar, to su otišle bezbrojne čestice što su, kroz radost, kroz dodire sa svijetom, mogle preći u sjaj. A kada ode neko u dubokoj starosti, spečen, umanjen, neko ko je, na kraju krajeva, koliko god živio, štedro bio na dohvatu svim usnama što su žudjele da ga ljube, uvijek nas obuzme neka smirena, skoro vedra zamišljenost; to smo baš vidjeli posljednji poljubac kojim se rastočilo, posljednje što je preostalo od lijepog i slavnog Štita od Zlata...

* * *

I očaj, a ne samo ljubav, i grčevit stisak, a ne samo meka opna usana, često su uspijevali da stope metal, mermer, granit. U koncentracionim logorima, u kazamatima čitavog svijeta, gdje god su zatvorenici žudni slobode mogli dohvatiti rešetke - desilo se isto. Stanjene, zaobljene željezne šipke bivale bi potpunije prekinute dlanovima kroz koje struji svijest o slobodi, nego bilo kakvom turpijom. Ne bi ostalo ni metalne piljevine, ni iskrivljenih, raščerečenih, ali očuvanih, i dalje stvarnih šipki! Gvozdene prečage naprsto bi iščilile u prazninu, negirajući onu čuvenu “formulu rešetke na nebu”.

I stepenice kojima hiljade ljudi neprekidno prolaze, moraju se povremeno obnoviti, jer se izližu, stanje, počnu ugibati iako se mermer ne može ugnuti. Šta bi se desilo da ih ostave do kraja? Srušile bi se? Ljudi koji bi se zatekli, popadali bi? A ko je to probao? Ko se osmjelio da ih ostavi do kraja? Možda ljudi nemaju smjelosti da to okušaju prosto zato što slute šta bi se uistinu desilo: stepenice bi iščezele i ljudi bi se penjali bez njih, gore, u visine, potvrđujući onu sholastičku istinu shvaćenu u svetom nadahnuću, da čovjek i jeste biće koje se uzdiže, koje visinama stremi!

Kakav bi to bio prizor i kakav šok za sve koji hoće da čovjeka ostave dolje, pritisnutog? Za sve koji bi da budu nesavladiva smetnja ljudskog uspinjanja, tjerajući ljude da kleče, umjesto da ih ohrabre da se uzdginu, da polete!? Jer, dok god postoje, stepenice garantuju apsolutnu važnost, neophodnost onoga ko ih je odobrio, onoga koje predvidio ko će se, kada, koliko visoko, i kojim stepenicama uspinjati! Ali, kada bi samo jedne jedine mermerne stepenice bile ostavljene do kraja, do iščeznuća i anihilacije, smjesta bi iščezele sve stepenice, i svako, ko ushtjedne, mogao bi se popeti u koje god hoće visine! Čitav sistem vidljivog i otud dozvoljenog i zabranjenog

penjanja i spuštanja, iščezao bi i propao! Jer da bi se uzvisio, čovjeku nisu potrebne stepenice. Do onog vrha u sebi, ne stiže se basamacima.

I kada bi tamničari ostavili samo jedne rešetke na jednom jedinom prozoru, na stalnom dohvatu utamničenih sužnjeva, u jednom trenutku vidjeli bi kako se od stiska njihovih dlanova debele željezne rešetke tanje i ispredaju u paučinu, kako nestaju i čile, kako prelaze iz bića u ne-biće, iz nečega u ništa, iz prepreke – u slobodu!

Ko bi, poslije takvog čuda još smogao snage da više ikada nekoga zatvori!? Ko bi zaboravio prizor trenutka u kom je, u ćeliju samoće istrgnutu iz cjeline, nahrupio veliki val slobode? Ko bi se osmijelio da izgradi makar jedan jedini zatvor, ćeliju, samicu, za makar jednog jedinog čovjeka!?

I ako je Štit od Zlata priča o tome kako se trošenjem svojih vrijednosti uspostavlja i utemeljuje vrijednost života, rešetke su priča o tome kako žudnja za vrijednostima ukida svoju suprotnost čak i ako je ova iskovana u kaljeno gvožđe i ugrađena u debele zidove moćnog zatvora.

Kamenje obavlja posao, neprestano. Dopushta pljusku poljubaca i vjetru milovanja da ga rastoči, sve dok ga, na kraju ne raspe, do zadnje truni praha. Odlazi u ništa, ne ostavljući od sebe - ništa. I tako se ugrađuje u ono zdanje svijeta jedino dostoјno da bude ljudski dom; zdanje koje još нико ne može vidjeti, ali bez kog sva ostala zdanja nisu vrijedna ni jednog jedinog pogleda.

U svakom od nas, dani što se ne vraćaju, ljudi koji su nas zauvijek napustili, cvjetovi koje više nećemo ubrati ni pomirisati... sve što je otislo za vjekи vjekov, sve je ostavilo u nama kamen, zrno šljunka ili pregrst pjeska, koje više ne možemo ukloniti.

Svakim pravim korakom uklonimo po jednu vidljivu stepenicu i izgradimo jednu nevidljivu, koja više ne može propasti ni srušiti se; svakim lijepim doživljajem (Ovdje smo - zbog ljepote!) skinemo po jedan beskrajno tanak premaz zlata sa svoga Štita od Zlata i pretočimo ga u neugasiv sjaj kojem je zlato nepotrebno; svakim vrelim stiskom na rešetke kojima smo utamničili svoju dušu, uklonimo po jedan sloj željeza sa rešetki razapetih preko našeg neba i zamjenjujemo ga onim dijelićem alabastera kroz koji se vidi kako hitro prelijeću divlji golubovi.

Josip Osti
MOJA PO-ETIKA

Nepotrebno je, bar ovog puta, gubiti vrijeme govoreći o smislu i značenju, odnosno višezačju poezije uopće, jer ona, od svog postanka, zalaganjem za lijepo i dobro, očovječeće čovjeka. I mene je načinila takvim kakav sam.

Moju po-etiku, odnosno poetiku i etiku koje se u mojim pjesmama ne mogu razdvajati, jer sam od onih pjesnika koji nastoje pisati kao što žive kao što pišu, najpotpunije predočava i raskriva moj opus. Zato ju je teško izreći u nekoliko rečenica. Na nju ukazuju i naslovi mojih knjiga. Da pomenem samo neke od *Snokradice* (1971) do *Na križu ljubavi* (2008): *Grom iz vedra neba*, *Umiru i zmije koje su nas ujedale*, *Zmijski pastir*, *Plamen žar pepeo i obratno*, *Rana u srcu – slavuj u rani*, *Vječnost trenutka*, *Rosa mystica*, *Drvo koje hoda*, *Sve ljubavi su neobične*, *Kuća od jezika*, *Samo je smrt je zimzelena...* A naslov izbora koji će, kažu, izaći u Sarajevu sljedeće godine bit će *Svuda tražim pjesmu*. Slično je i sa naslovima mojih pjesama. Jedan od njih je: *Ljubav me je načinila pjesnikom*, u kojoj kažem: „... Ljubav, koja mi je dala snagu da ne spavam iz noći / u noć i u dnevnik nesanice zapišem tisuće žalosnih / pjesama o životu i, nadam se, bar jednu veselu / pjesmu o smrti.“ Kako da bude drugačije kada većina mojih pjesama govori o ljubavi, za koju sam u mladosti napisao da *ligeći i nove rane zadaje i smrti*, koje smatram središnjim temama cjelokupne umjetnosti. Ja i svoju *Sarajevsku knjigu mrtvih* (1993) smatram ljubavnom poezijom, jer je to knjiga ljubavi prema rodnom gradu i ljudima u njemu, s kojima je moja majka dijelila neimaštinu i patnju četiri godine opkoljnih, koji su danonoćno živjeli u strahu za goli život. Na koncu, ljubav je jedino što, bar na trenutke, osmišljava naš život od rođenja do smrti absurdno raspet između te dvije još uvijek nam neodgonetljive zagonetke. A jedna od mojih najvećih ljubavi je bio i ostao jezik, kojim se, kao što to čini Šeherezada u *Tisuću i jednoj noći*, moj prvoj

pročitanoj knjizi, brani život od smrti. Njime, odnosno artikuliranjem pjesme, koja je artikulacija mene, mojih vjerovanja i sumnji, pokušavam harmonizirati kaos u sebi i oko sebe.

U ranom djetinjstvu sam iz realnosti životne svakodnevice nepovratno emigrirao u imaginarni svijet književnosti. Kada me je posljednji rat u Bosni (ako je vjerovati da je posljednji!) zatekao u Sloveniji, zaljubljenog u slovensku književnost i tadašnju izabranicu mog srca, to moje emigrantstvo se samo podvojilo. Meni, kao i svima onima koji su izabrali književnost za domovinu, ona je tamo gdje mi je radni stol. Taj mi je danas u Tomaju, kraškom seocetu nedaleko od Trsta, u kojem je grob prerano umrlog slovenskog pjesnika Srećka Kosovela. Mada dugo živeći u Ljubljani, u njemu sam napisao sve pjesme, koje od 1997. godine pišem na slovenskom jeziku, vjerujući, dotad, da mi se ne može dogoditi da i jedan jedini stih napišem na bilo kojem drugom jeziku, izuzev maternjem, koji otad zovem jezikom svojih uspomena. Nekada sam vjerovao da je maternji „jezik kuća bitka“, kako je govorio Heidegger, a potom se uvjeroio da je to jezik kojim pisac piše. Tomaj je mjesto mog drugog pjesničkog rođenja, u kojem ponovno živim djetinjstvo jezika i osjećam se, usprkos godinama i broju dotad napisanih knjiga, mladim slovenskim pjesnikom. I dobro znam kako je, kao što je rekao Tin Ujević, „teško biti ... star, a biti mlad“, jer je time uvišestručena moja muka s jezikom. Ali i radost igre s njim. Kao pjesnik sam, i ne tražeći je, našao svoju Itaku. Po svojevrsnom izgonu iz bosansko-hercegovačke poezije, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća (i tisućljeća), u kojoj, otad razdijeljenoj na nacionalne književnosti, za mene, koji se smatram četvrtom stranom njenog trokuta, odnosno za moju poeziju nije bilo više mjesta, živim u kući od slovenskog jezika. To je, dakako, kao i sve što mi se u životu događalo, utjecalo i na moju po-etiku. Novinu u nju posljednjih godina unijele su haiku pjesme koje sam napisao na slovenskom jeziku u njihovom klasičnom japanskem obliku od tri stiha i sedamnaest slogova (5+7+5). Namjera mi je bila ukrotiti pokrenutu lavinu novog jezika, uz to je haiku od svih strogih pjesničkih oblika najviše odgovarao mom neposrednom kontaktu s prirodom u Tomaju, u kojem imam i veliki vrt. U njima pokušavam sa što manje riječi reći što je moguće više o vlastitom viđenju svijeta i života. Naravo – i unutarnjim okom. Bez kojeg, kao bez duše i srca, vjerujem, usprkos svom majstorstvu, nema tzv. istinske ili velike poezije. U jednoj od haiku pjesama, a napisao sam ih oko tisuću, obraćajući se Tagori, kažem, da je svijet i moj dom, odnosno da je moj dom svijet. A u jednoj od ranijih pjesama napisao sam da je „svako drvo, kao i svaki čovjek, ma gdje bili, nasred svijeta“. Mada je haiku najreprezentativniji pjesnički plod zen budizma, taj me nije privukao kao egzotičnost Dalekog istoka, nego kao dio duhovnog blaga cjelokupnog čovječanstva. U haiku pjesme, koje su za mene mikrokozmosi od riječi u kojima se zrcali makrokozmos, nastojim, poštujući njihovu klasičnu formu, a

inovirajući i osavremenjujući njihovu sadržinu, utisnuti što je moguće dublji pečat vlastite osobnosti i pjesničke posebnosti, kao onaj koji se ne odriče svog zapadnjačkog kulturnog nasljeđa, a prihvata sve ono što je blisko njegovom duhovnom habitusu i izvan njega.

U Tomaju, na Cvjetnu nedjelju, 28.3.2010.

Merima Omeragić

TRANSKULTURNA IZMJEŠTENOST - METAFORA MODERNOG ČOVJEKA

Sažetak: Postmoderna umjetnost, kojoj pripada i Hemonov roman *Čovjek bez prošlosti* je hibridni kulturološki roman. Centralni problem ovog romana je pitanje transkulturnog identiteta modernog čovjeka, koji postaje pluralno određen. Čovjekov nomadizam određen je sudarom kultura, problemom etnosa, identiteta, seksualnosti, odnosa prema vlastitoj povijesti i historiji, ali tako i drugima. Komunikacija među kulturama se odvija putem jezika. Naime, Hemon je dvojezični pisac, engleski-globalni jezik je jezik njegove književnosti, ali i njegovg lika Jozefa Proneka. Kroz rekonstrukciju Pronekove prošlosti, konstruiše se i priča o jugoslavenskoj kulturi iz doba komunizma, ali i američkoj kulturi zadnjeg desetljeća dvadesetog stoljeća.

Ključne riječi: transkulturna izmještenost, postmoderno stanje, sudsar kultura, kulturološki roman, transkulturni identitet, subjektivizacija, metajezik, pluralizam, seksualnosti

Kada je riječ o modernom čovjeku neminovno je zaći na područje (sub) kultura koje su postale fenomeni i kultovi. Umjetnost i književnost više nego ikada prije postaju izraz univerzalnosti, pluralizma, ali su ujedno projekti za široke narodne mase. Pojam elitne kulture je u nestajanju. Šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća javlja se pop muzika kao mješavina bluesa, rocka i pjesme, koje ujedinjuju cijeli svijet. Oktobra 1965. godine tekstopisac John Lennon, član legendarnih *The Beatles*-a je napisao pjesmu o sebi i svome privatnom životu. Poigravanje s ritmovima

britanskoga folka, riječima i rezigniranim stanjem koje vodi u lijenos razultira pjesmom simboličkog naslova *Nowhere Man*. Polifonijski razglas i dijalog različitih vrsta umjetnosti karakterističan za postmoderno stanje koristi i perspektivni pri povjedač Aleksandar Hemon. Njegov roman *Nowhere Man* prvobitno objavljen septembra 2002. godine na engleskom jeziku na naše prostore donesen je između ostalog u prijevodu *Čovjek bez prošlosti*. Bez obzira koliko sveobuhvatna bila upotrijebljena sintagma koja se odnosi na cijelokupnu povijest čovjeka, pojedinca, njen glavni nedostatak je zapravo stavljanje u neki sasvim drugi plan one prostorne dimenzije koja se globalizira i od izuzetnog je značaja za shvatanje konteksta romana. Sam autor napominje da je njegov opsessivni motiv upravo *transkulturna izmještenost*⁷ koja varira u njegovim djelima, od pri povijetki, preko romana, smještena i dramatizirana na različitim scenama s mnogobrojnim karakterima ovičenim različitim historijskim trenucima. Druga zamjerka prijevodu naslova romana bi bila logična, ako se pozabavimo fabulativnim tokom romana dolazimo do zaključka kako je čovjek bez prošlosti zapravo čovjek čija se prošlost rekonstruiše i dobija okvire u samom tekstu, pri čemu se sukobljava sa problemom sadašnjice i pokušaja osmišljavanja novog (američkog) načina života. U skladu s prostornim problematiziranjem kulture, propitivanjem njenog centra, periferija i granica, Hemon dovodi modernog čovjeka u poziciju da bude svjedok, ali i objekt, dakako i subjekt sudara kultura. Brutalnim sveopćim hibridiziranjem kulturnih stilova života, roman prelazi s lokalnog na globalni plan. Hemonov roman, pored toga što zasigurno predstavlja tvorevinu na globalnom planu, *Čovjek niotkud* je kulturološki roman. Nije riječ samo o globalnom svijetu, u kojem se oslobođamo prostornih zadatosti i jezičkih barijera, nowhere man je metafora modernog čovjeka. Pri tome mislim na neraskidivu povezanost i skopčanost prostornog konstantnog nomadizma, pitanja poimanja čovjeka kao Drugoga, ispitivanja čovjekovog etnosa, identiteta, seksualnosti, odnos prema povijesti i historiji, pripadnosti kulturi. Bipolarna kultura⁸ postaje obuhvatan pojam svih problematskih pitanja romana, utemeljena na strogo određenim i suprotstavljenim polovima: agresivna američka kultura i kultura Drugih shvaćena kao barbarska. Ideal koji nude Sjedinjene Američke Države su paradoksalna sinteza multikulturalnosti i jednojezičnosti. Hemon može

7 Krijževnost se zasniva na suverenosti pojedinca, Dijalog: Boro Kontić i Aleksandar Hemon, Sarajevske sveske, 2008, br. 19 -20, str. 25 -53.

8 Andrew B. Wachtel iscrpno pišući o rasapu Jugoslavije prije svega sa aspekta kulturne politike zaključuje poređenjem Amerike i Jugoslavije sljedeće: da uspjeh Amerike leži u *kombinaciji individualističkog nacionalizma i fleksibilne multikulturalističke kulture*. Ta činjenica se objašnjava gradnjom američke multikulturalnosti povezivanjem različitih subkultura i njihovom interakcijom. Međutim, Wachtel mogući kraj društva i kulture potkrepljuje argumentom o nepostojanju američke kulture jer se sistematski marginaliziraju svi glasovi koji ne spadaju u glavni tok kulture, dok je na drugoj strani riječ da se na nju uticaj može ostvariti isključivo samo preko imigrantskih grupa koje su dovoljno velike.

govoriti iz pozicije pisca koji je iskusio migraciju, promjenu jezika, prelazak iz kulture/a u kulture. Razlozi prelaska o kojima autor često govori su s jedne strane njegov život u Americi, dok je s druge strane riječ o veličini, muzikalnosti i harmoniji engleskog jezika, ali i možda najbitnija činjenica premošćavanje i prelazak iz malih nacionalnih kultura u transnacionalne kulture, pri čemu je njegova riječ *most između kultura, što nije prazan prostor, nego prostor preklapanja, gdje se dešavaju čudesne i nepredvidive stvari, gdje se miješaju udaljena iskustva i stvaraju novi fluidniji identiteti*.⁹ Ipak, Hemon je dvojezični pisac jer piše i na maternjem jeziku, prvenstveno pišući novinske kolumnе. Vlastito iskustvo autor pretače u priče o životu doseljenika u Ameriku i njihovom učenju američkog načina života, ali takva poređenja i potraga za biografskim elementima u djelima iziskuju veću posvećenost, uprkos činjenici da sam autor često sebe razotkriva i imenuje, ali to bi bila tema nekog drugog teksta. Ideničan status ima i Jozef Pronek, lik romana *Čovjek niotkud*, čitaocima poznat odranije iz pripovjedne zbirke *Pitanje Bruna*¹⁰. Baš kao i u priči Pronek koji je stigao u Ameriku početkom 1992. uoči samog rata u Bosni nalazi se na razmeđu kultura. Naime, u pitanju je suprotstavljanje dva različita kulturna modela, pri čemu se putem Pronekovog odnosa prema njima oblikuje slika zapadne, ali i balkanske kulture. *Kako svijet postaje globalizovan širenje komunikacije među kulturama pokazuje da smo blizu da izgubimo vlastite identitete te se nećemo više osjećati bezmjestno u svijetu. Sve dok ne postanemo globalna zajednica, mi ćemo se nastaviti osjećati bezmjestno kada se nađemo izvan originalnih kultura.*¹¹ Problem čovjeka nitkud jeste nemogućnost pomirenja različitih kultura, njihovo usaglašavanje i koegzistiranje, njegova bezmjestnost. Pozicija margine sa koje on djeluje i odakle se njegov glas čuje isključivo u/kroz roman(u) biva omeđena lotmanovskom granicom individualnosti i podjele kulture na unutrašnji (svoj) i vanjski (tuđi) prostor. Status Jozefa Proneka nije samo pitanje istrgnutosti iz vlastitog prostora domovine (koja najednom postaje nesigurno mjesto), ali i paradigma kulture, već i izoliranost od sigurnosti vlastitog jezika u kojem bi trebalo da se samoostvaruje. Kroz rekonstrukciju Pronekove prošlosti, konstruiše se i priča o jugoslavenskoj kulturi iz

9 Hemon, Aleksandar: *Kako sam postao profesionalni pisac*, u: *Pitanje Bruna*, Sarajevo, 2004, str. 209.

10 Aleksandar Hemon u priči *Slijepi Jozef Pronek i mrtve duše* na područje sudara kultura i jezika stavљa čovjeka koji je produž hibrida, koji je marginaliziran, ne samo dolaskom i prodorom u američku kulturu, već i pripadnik manjinske kulture (kontrakulture, alternativne kulture) u svojoj odveć maloj jugoslovenskoj kulturi. Njegov bend *Slijepi Jozef Pronek i mrtve duše*, (u romanu Bube, kao jugoslovenski pandan Beatlesima) je priča o razočarenju u kulturu i kraju jedne idealizovane jugoslovenske mladosti. U romanu Pronek je na studiju komparativne književnosti, piše kritike, a životnu filozofiju mu oblikuje *Idiot F.M. Dostojevskog*. Upravo njegova pozicija margine omogućava propitivanje centara kultura. Priča *Slijepi Jozef Pronek i mrtve duše* postaje predložak, obrazac za roman *Čovjek niotkud*.

11 Lubin, Matthew: *Culture Clash and Language Barriers in „Circle K Cycles“ and „Nowhere Man“*, 2006, p.1.

doba komunizma, ali i neumoljiva priča o Drugosti i potresenom identitetu. Na područjima kulturnog fronta može se raditi o uspostavljanju nekog novog pluralnog identiteta po formuli očuvanja već postojećeg i njegovom nadgradnjom. Hemon izvrsno zapaža da se ljudsko biće sastoji od identitarnih slojeva i njihove neponovljive kombinacije što čovjeka konstituiše kao pojedinca. U pitanju je *multiplicitet identiteta*.¹² Svojevrstan uticaj kultura ostvaruje putem organizacije društvenog identiteta pojedinca i njegovom identifikacijom u društvu. Pronek se osjeća *strancem*, *Drugim* u američkom društvu. On ne pripada društvu. Jedini način na koji on može gledati na stranu kulturu jeste iz pozicije Drugog, marginaliziranog. Njegov doživljaj američke kulture prikazuje se negativnim. Bolne promjene i uticaji na njegov identitet (ponovno oblikovanje pri čemu se podrazumijeva da se promjenom segmenta identiteta mora se desiti i redefinicija identiteta u cjelini) ubrzo se pretvaraju u potragu za izgubljenim identitetom. Ključna postaje ideja, da prafraziram Rikera, osmišljavanja preživljavanja u smislu trajanja u budućnosti, nakon što smo pretrpjeli radikalnu promjenu ličnog identiteta. Pokušaj oblikovanja identiteta se odvija kroz optiku kritičke refleksije nove/strane kulture, njenim upoznavanjem. Prvo poglavlje romana *Pasha* Hemon uobičava (samo)poimanje Jozefa Proneka. Već od prve rečenice romana shvatamo da je moderni čovjek, čovjek niotkud potresen životom u *Novom svijetu*. Obavljanje normalnih životnih aktivnosti poput spavanja, kupanja, kuhanja i jela su u slučaju Jozefa Proneka pitanja ne samo o vlastitom opstanku već i pitanja vlastitog identiteta. *Da sam sanjao, sanjao bih da sam netko drugi, u čijem se tijelu ugnijezdilo neko maleno stvorenje koje iznutra pandžama grebe zidove prsa – bio bi to košmar koji se ponavlja. (...) Sanjario (sam) o tome kako se istapam pod tušem i nestajem u slivniku.*¹³ Kafkijanski motiv čovjeka koji se pretvara u kukca i prolazi kroz mlin društvenog sistema, pronalazi mjesto i u sistemu Hemonove simbolike. Jedan je žohar sitnim koracima jurio preko daske za rezanje, nastojeći se domoći sigurnosti iza pećnice. (...) Zamislio sam kako pristizem tamo, još uvijek čvrsto držeći mrvicu ljuske, nakon što se nešto ogromno ustremilo na mene i gotovo me prerezalo na pola. Čovjekova težnja da sebe situira u neki globalni okvir stavlja u međuzavisan odnos personalni i kolektivni identitet. Zapravo oba identiteta su procesi humanizacije čovjeka. Jozef Pronek postaje, kao što bi rekao Tap, *ontološki nesigurni identitet* na personalnoj razini, jer njegovo (ne)pripadanje „zajednici“ odlučuje o pitanju sigurnosti i kompletnosti individue koja se ne može ostvariti bez pripadnosti kolektivu. Izgradnjom personalnog identiteta čovjek ne samo da usaglašava se s vanjskim svijetom, već i živi priču o samom sebi. Najočitiji primjer jeste Pronekov osjećaj usamljenosti s kojim je suočen kada ugleda oglas za

12 Književnost se zasniva na suverenosti pojedinca, Dijalog: Boro Kontić i Aleksandar Hemon, Sarajevske sveske, 2008, br. 19 -20, str. 25 -53.

13 Hemon Aleksandar: Čovjek bez prošlosti, str. 7 -8.

izgubljenog psa, a svjestan je činjenice da on nikome ne fali, da nikome nije značajan. S obzirom da se izvan kulture ljudsko biće ne može prilagoditi svijetu u kojem živi, kultura omogućuje smještanje individua u određeni socijalni kontekst. Identitet koji je Jozef Pronek izgubio jeste prvobitni identitet maternje kulture do kojeg je došao socijalizacijom. Liotarovski rečeno od iskustava iz djetinjstva zavisno je njegovo integriranje u kulturu. Za formiranje njegovog identiteta su ključni događaji iz adolescencije, njegovo buntovničko ponašanje, seksualni život, doživljaji, o kojim doznajemo kroz priču o rekonstrukciji Pronekove prošlosti. Iako Pronekovu prošlost prijavljaju različiti naratori: Bosanac na seminaru engleskog jezika u Americi, Viktor Plevchuk, neimenovani narator; ona se reflektuje kao prošlost koja teži da postane historija samim time što se povećava broj ljudi koji imaju uvid u Pronekovu prošlost. Osrt na prošlost pomaže izgradnji puteva *traganja za kolektivnim identitetom* o kojem govori Davor Begović, analizirajući problem Hemonijade u priči *Razmjena lijepih riječi* (Hemon: *Pitanje Bruna*, 2004.) sa stajališta i odnosa naratora prema dešavanjima, što je moguće primjeniti i na Pronekovu želju za pripadanjem i potragu za kolektivnim identitetom tj. usaglašavanjem personalnog i kolektivnog identiteta. *Sapričadanje je sinonim za očuvanje životnih šansi*¹⁴. *Kulturalni identitet* utiče na sve sfere života. Kulturalni identitet (koji uključuje i postojanje bikulturalnog identiteta) je *svrstavanje individua različitim kulturama*¹⁵. Pronekov identitet koji je sinteza, hibrid višestrukosti, jer se oblikuje na polju različitosti ukazuje na nužnost oformljivanja fleksibilnijeg identiteta koji će u sebi nositi pluralitet kulturnih vrijednosti. Pojedinac s takvim identitetom koji je integriran u društvo može da rješava egzistencijalne probleme. Slučajni prodor i zadržavanje u novoj kulturi čini od Jozefa Proneka stranca, uljeza, nužno Drugog, lakanovski otuđenog, koji kartu za ulazak u američko društvo dobija za najniže slojeve istoga društva. Njegova borba za goli opstanak s niskom nadnicom, postaje kritika kapitalističkog društva i nehumanog tržišta rada. Pronek u potrazi za poslom nailazi i na predrasude. *Divim se ljudima poput tebe, pa to je smisao ove zemlje: najgore smeće može doći ovamo i postati Amerikanac.* (...) Ali te neću zaposliti samo zato što mi se sviđaš.¹⁶ S očeve strane porijeklom Ukrajinc, rođen u Sarajevu, zatečen u Americi on je suočen s objašnjavanjima vlastitog identiteta ali i senzacije rata u svojoj domovini. „Što si ti?“, pitao je Owen. „Tamo se Srbi bore protiv Muslimana jel?“ „Jesi li ti Srbin ili Musliman?“ „Ja sam komplikiran“, rekao je Pronek. Smučilo mu se na povraćanje. Auto je bio nalik plinskoj komori, i Pronek je osjetio poriv da se podigne i udahne džep zraka tik pod krovom. „Moglo bi se reći, da sam Bosanac“.

14 Sloterdijk, Peter: *U istom čamcu*, Beograd, 2001, str. 49.

15 Brizt, Gabriele: *Kulturelle Rechte und Verfassung. Über den rechtlichen Umgang mit kultureller Differenz*, Tübingen, 2000, s. 62.

16 Hemon Aleksandar: nav. djelo, str. 134.

„Boli mene briga za to, sve dok svi govorite jedan te isti jezik, ne? Jugoslavenski ili tako nešto?“ Tako nešto“ rekao je Pronek.¹⁷ Nadomjestak objašnjavanja ratne situacije¹⁸ se nastavlja na slijedećih par strana romana. Temelj kulture leži u jeziku. Kada se kultura samoopisuje dolazi do toga da se *metajezik jedne sredine nameće ostalima, te potiskuje njihove sekundarne jezike* (Davor Beganović). Čovjek nitokud je suočen s premošćivanjem granica jezika. Njegov ulazak u drugi jezik postaje pitanje njegove subjektivizacije. Lacan kaže, kada ljudi govore oni postaju subjekti komunikacije. Engleski jezik, jezik globalizacije treba Proneku da omogući samostvarenje putem *sporazumijevanja* na način kako ga tumači Rorty¹⁹. Prinuđeno odricanje od maternjeg jezika koji je paradigma sigurnosti kod Proneka nužno izaziva zatočenost u svoje misli. Način na koji pokušava da se izrazi u engleskom jeziku odvode Jozefa Proneka putem razapetosti između tzv. stiliziranog i „slomljjenog“ engleskog jezika. Pronek se s druge stane suočava s ispravkama. Njegov dolazak u organizaciju Greenpeace-a pokazuje da u kontaktu s brojnim ljudima, susreće se neminovno i sa stereotipima i nadmenom superiorošću ljudi. Isto ili slično iskustvo imaju i drugi migranti u SAD. I otac Victora Plevchuka je bio *neprilagođeni stranac* u Americi. S druge strane Pronek upoznaje Rachelinog djeda koji je preživio Auschwitz. Jozef Pronek je *ostrvo*. On se jedino može pouzdati u snagu svoje *imaginacije* koja je pitanje intersubjektivnog sporazumijevanja. Hijat koji se javlja u samopoimanju sebe i svoga identiteta obilježen je Pronekovom tjelesnošću i seksualnošću. Aleksandar Hemon u romanu Čovjek niotkud tretira pitanje pluralnosti seksualnosti. Naime, riječ je o njegovoj komičnoj upornosti pri pokušaju gubitka nevinosti, s djevojčicom po imenu Aida. Ili jedna od njegovih erotskih maštarija povezana sa svežnjem časopisa pronađenih ispod kauča Mirzinih roditelja. Međutim, Hemon uopće ne teži uljepšavanju datih činjenica, često ih oblikuje humoristično ili s druge strane na njih gleda izuzetno ironično ili insitira na ljudskoj nesavršenosti kao kada

17 Hemon, Aleksandar: *Čovjek bez prošlosti*, Sarajevo ,2005, str. 138.

18 U razgovoru Pronek Owenu objašnjava da su mu roditelji još uvijek u Sarajevu, te da nisu Muslimani. „Neki Srbi pokušavaju ubiti Muslimane u Sarajevu i Bosni, kao i ljudi koji ne žele ubiti Muslimane.“ (A. B. Wachtel, 2001: *Kao što smo videli, početkom devedesetih godina Srbi nisu počeli da ubijaju svoje susede zato što su ih oduvek mrzeli. Oni su to učinili jer su kulturne veze koje su imali sa svojim susedima bile potkopane jednim dugotrajnim procesom pobune protiv federalne politike, koji je predvodila elita. U toj novoj kulturnoj klimi, postalo je razložno, pa čak i moralno opravdano, načiniti korak od neprihvatanja različitosti do aktivnih pokušaja da se ono što ja različito uništi. Onu relativno malobrojnu manjinu koja je oduvek želela da ubija svoje susede na takav postupak su obrabrivale demagoške vode, koje su stekle moć na talasu antagonizma koji je podstican u popularnoj i elitnoj kulturi, ali te vođe nisu stvorile i same uslove za etničke sukobe, niti su to mogle učiniti.* str. 300.)

19 Centralni pojam filozofije Richarda Rortya jeste ideja *sporazumijevanja* na kojoj treba da se utemelji svijet, pri čemu bi sve jedinke samim činom sporazumijevanja bile jednake u posjedovanjima kulturnih predstava i mogućnosti samooblikovanja, te doprinosa zajednici nove punije humanističke kulture.

govori o anonimnoj ženi koja je imala mladež u obliku polumjeseca i koja je nastradala ratne 1993. godine ili drugi slučaj kada Pronek vodeći ljubav s Vivijan vodi računa o bogatom assortimanu tjelesnih nedostataka: *usamljene crvene bubuljice koja mi se rađala na prsim; njezinih asimetričnih grudi koji su gledale u križ; dlaka u mojem nosu; ugljene, paperjaste dlake na rubovima njenih obraza.*²⁰ Treće poglavlje romana u kojem Victor Plevchuk pri povijeda o Pronekovom boravku u Kijevu donosi zanimljiv osvrt na pitanje seksualnosti. Victor Plevchuk se zaljubljuje u Jozefa Proneka, uz raskošan dijapazon maštarija popraćenih citatima Shakespeareovih najvećih tragedija (Kralj Lir, Otelo i Hamlet). Čitav seminar o Willam Shakespeareu dat je pod nazivom *Queer Lear* pri čemu jezička igra radi u cilju potvrđivanja pluraliteta ljudske seksualne orientacije i u literarnom smislu. Ovoj ideji slobode seksualnosti suprotstavljen je u romanu ideja *kako postati muškarac* uz metodu *neprestanog ponižavanja* služeći vojsku JNA. Vrhunac Pronekovog mladičkog shvatanja spolnosti i odnosa biva okrunjen čuđenjem nad željom njegovih roditelja za odnosom u vrijeme godišnjeg odmora. Roman možemo podijeliti u dva dijela. Prvi dio obuhvata prva tri poglavљa u kojima se rekonstruiše prošlost Jozefa Proneka. Drugi dio počinje od trenutka kada Pronek dobije pismo iz ratnog Sarajeva od prijatelja Mirze. Rastrzanost rečenica, misli povezana je sa sadržajem pisma: gledanje smrti u oči, suočavanje sa smrti bliskih osoba, samoubistvo konja. Jozef Pronek prati rat preko medija. Vrhunac unutrašnjeg bola, bijesa zbog nemogućnosti da promjeni situaciju doživljava sam Pronek kada razara čitav stan. Slika očajnog čovjeka, na koljenima među krhotinama svog života, koji počinje plakati predstavlja uvertiru za poslednje poglavlje *Nowhere Man* u kojem se objašnjava preko sudbine tajnog agenta šta je *čovjek niotkud*. U efektnom kraju koji je još jedna karika koja se nadovezuje na onu prvu rečenicu romana Hemon zaokružuje priču o težini života. Evgenij Pick, špijun u prvoj polovici dvadesetog stoljeća pokazuje kako otuđenost i bezmjestnost proizvodi brojne traume. Cijela Hemonova priča o bezmjestnosti čovjeka, o pitanju njegovog mjesta u svijetu, njegovog identiteta prikazana Jozefom Pronekom, postaje univerzalni iskaz o životu kao *imitaciji života* u kojem pojedinac ne može dokučiti budućnost, ali može živjeti koprcajući se u sadašnjosti, usaglašavajući se sa životnom pričom. *Ja sam ja – sve je ostalo priča.*

LITERATURA

1. Brizt, Gabriele: *Kulturelle Rechte und Verfassung. Über den rechtlichen Umgang mit kultureller Differenz*, Tübingen, 2000.
2. Hemon, Aleksandar: *Čovjek bez prošlosti*, Sarajevo, 2005.
3. Hemon, Aleksandar: *Kako sam postao profesionalni pisac*, u: *Pitanje Bruna*, Sarajevo, 2004.
4. Hemon, Aleksandar: *Pitanje Bruna*, Sarajevo, 2004.

20 Hemon, Aleksandar: *Čovjek bez prošlosti*, str. 112.

5. *Književnost se zasniva na suverenosti pojedinca*, Dijalog: Boro Kontić i Aleksandar Hemon, Sarajevske sveske, 2008, br. 19 -20, str. 25 -53.
6. Lubin, Matthew: *Culture Clash and Language Barriers in „Circle K Cycles“ and „Nowhere Man“*, 2006.
7. Sloterdijk, Peter: *U istom čamcu*, Beograd, 2001.
8. Wachtel, A. Baruch: *Stvaranje nacije, razaranje nacije*, Beograd, 2001.

Bisera Sulkić Boškailo

TOMAS MAN I PROCES STVARANJA JEDNOG NJEGOVOG DJELA

Proces stvaranja jednog djela kod Tomasa Mana tekao je u suštini gotovo po istom principu. Poslije godina tihe koncepcije u kojoj se građa nagomilavala i motivski u mislima sređivala, kada bi pronašao pogodan pripovjedački ton i boju, pisac bi započinjalo obradivanje sakupljenog materijala. Prije nego bi započeo sa pisanjem Tomas Man je već imao na stolu pripremljeno sve ono što mu je moglo biti od koristi za djelo. Iz raznih, kako naučnih tako i umjetničkih knjiga on bi izvlačio dijelove i rečenice bitne za svoje djelo, ekscerptirajući u svojim zabilješkama vrijedne informacije. Man bi prelistavo mnoga ilustrovana djela, isijecao iz novina i časopisa sve što bi mu bilo od koristi, od vizuelnih materijala do intervjuja ili samo informativnih tekstova. Ovu fazu svog rada Man je nazvao "Kontaktnahme". A ta riječ je značila puno više nego mehaničko pripremanje detalja.

Tomas Man ovako opisuje pripremu za pisanje svojih djela:

„Jedno djelo mora imati duboko korijenje u mom životu, te tajne veze moraju teći od njega do najranijih dječijih snova, ako hoću sebi da dam za pravo da vjerujem u legitimnost moga stvaranja. Svojevoljno pružanje za materijalom, na koji se nema uobičajenog ljubavnog-znanstvenog prava, izgleda mi besmisleno i diletantski.“²¹

Znači, proces stvaranja podrazumijeva jedan dugi period nošenja i rađanja djela. Tomas Man u datom citatu pominje čak i najranije dječije snove, gdje jedno djelo mora da svojim dubokim korijenjima dopre. I tek kada dođe momenat da to što je pisac tako dugo kao u snu nosio u sebi, kada dođe vrijeme da ta ideja treba da počne da se rađa na papiru, Man je već sve spremio za početak. Na stolu su mu, kako on kaže, kratki opis tog što namjerava napisati, razne studije gdje će

21 Die Entstehung, s. 661.

naći ono naučno ili informativno, s čime će studirati materiju koja ga interesira, kao što je slučaj kod Čarobnog briješa kada iznosi i opisuje medicinske i biološke, fiziološke fenomene. Tu ispred njega su i njegove zabilješke i ekscerpti s motivima i poentama, skice, pisma, kao i razna druga literatura koju je on odredio, znači sve je već sistematski isplanirano i razrađeno za početak stvaranja:

„Prije početka jednog velikog manuskripta prethodi po običaju period pismenih priprema za rad. To su kratki projekti i studije, psihološke poente i motivi, skice predmeta, dijelovi iz knjiga i pisama i tako dalje preko cijelog papira prožete linije koje ih dijele. Ovo se umnožava u toku rada i stoji pored mene kao sistematski nasloženi papiri.“²²

Uopšteno, Man se najviše oslanja na svoju biblioteku. Ako se radi o nečem naučnom čemu on nije baš vičan on se informiše kod stručnjaka. Uzmimo, naprimjer, kod *Izabranika* kad ima problema sa srednjovjekovnim jezikom, on traži i dobija pomoć od stručnjaka S. Singera. Ili kada ima pitanja iz muzike on traži pomoć od Adorna, koji mu osvjetjava teoriju muzike. Kod dr. Rozentala nalazi stručnjaka koji mu razjašnjava bolest raka materice. I tek onda kada je pisac siguran da mu je stečeno znanje dovoljno, on traži po bibliotekama preporučenu literaturu iz te oblasti. Često mu uz tu lektiru, slučajno, i naleti lijepa literatura, koju, ako mu je potrebna za djelo, također iskoristi.

Njemu su informacije u fusnotama ili drugim komentarima isto tako važne. Sekundarna literatura mu je gotovo isto tako dobar izvor kao i sama književna djela dotičnog pisca. Tomas Manu su izvori potrebnii za detaljno upoznavanje neke stvari, dok mu njihova umjetnička vrijednost nije tako bitna. Zato se u kutijama s materijalom za pojedina djela nalaze isječci iz novina ili reprodukcije slika svih vrsta.

Sva ta lektira koja je pripremljena čita se sa olovkom, što znači on potcrava, bilježi, komentariše, označava ono što će iskoristiti i obraditi. Nekada bi to isčitavanje trajalo duže, nekada kraće. Za *Izabranika* je, naprimjer, isčitavanje lektire trajalo mjesec dana, dok je za *Doktora Faustusa* trajalo dva mjeseca. Iako Manova lektira prati cjeokupni proces pisanja, ona nikada nije mogla utjecati da on promijeni svoje namjere koje je imao na početku. Svi ti izvori nisu pročitani radi njih, već radi njegovih djela. On se nikada nije gubio u njima, mislio je uvijek i samo na svoje djelo.

Od samog početka kada bi započeo djelo, ovaj pisac je znao kako će ga započeti i kako završiti djelo i te rečenice bi bile još u startu određene, i tu nije bilo odstupanja. Najbolji primjer je roman *Budenbrokovi*, koji je Man i započeo i završio rečenicama koje je odmah na početku pisanja odredio.

Kako smo gore već kratko napomenuli, pisac sa pisanjem započinje onda kada nađe, kako kaže, određeni ton i kada su motivi i radnja nekog dijela već sređeni u njegovoj glavi. Tada se vraća izvorima i čita budno, uzimajući ono što mu je potrebno,

22 *Ibidem*, s. 779.

ono što osjeća da je njegovo, šta njemu, odnosno njegovoj stvari pripada, kako kaže u djelu *Nastanak doktora Faustusa*.²³ Naklonost realistici mu je ishod toga što je on prividno želi da prizemlji, i materijal sastavljen od zabilješki u suštini je kutija napunjena stvarnošću. Ton, karakter djela, glavne scene i lajtmotivi dolaze poslije ekscerpata, piščevog računanja vremena i godina trajanja nečega, nakon liste imena i drugih važnih detalja.

Proces stvaranja kompozicije dešava se u tajnosti. Materijal od zabilješki služi piscu za konzerviranje pojedinih dijelova, kao potpomaganje sjećanja, i on nikada nijednu zabilješku nije ispustio neiskorišćenu. On svaki put iznova prelazi materijal, podvlači ili ocrtava neiskorišteno ili ga pak prepisuje na drugi papir. S tim stvarima veoma pažljivo ekonomiše.²⁴

Da se zaključiti da Tomas Man nije posjedovao samo moć discipline čitanja s „olovkom“, nego i moć brzog zaboravljanja stvari koje je „posudio“ za svoje djelo. Njemački naučnici poput genijalnog konzervatora H. Vislinga, smatraju da to nije bilo zato što je htio biti originalan i sakriti svoje izvore, to je bilo više, kako i sam Man kaže u pismu od 11. 05. 1937. godine J. Angelu, osobnost njegovog duha:

„Osobina mog duha je da pomoćna sredstva, pa i sama saznanja, koja mi se pružaju neobično brzo zaboravljam“²⁵

Man kaže da on taj fenomen zaborava izvora, znači potpuno brisanje sjećanja na izvore kada mu ispune zahtjeve, jednostavno prirodom nosi u sebi. Iskorišćenom izvoru, znači, nestaje smisao i on se posve gubi iz njegova vidika, kao da on ne želi ništa više o njemu znati i čuti i kao da ga želi izbaciti iz svog sjećanja:

„U djelo uvučeno i unutar otvoreno i obrađeno, ubrzo mi se gubi iz svijesti, da, pa i iz vida, i skoro pa da kao ništa ne želim o tome da znam, kao da svijest to potiskuje“²⁶

I u pismu H. Hajmanu od 18. 7. 1941. godine pisac govori o tom zaboravu uzornih izvora ili vizuelnih detalja koji su mu koristili kod pisanja i on pored svoje najbolje volje ne može da o tome da nikakvu informaciju više:

„Uzore izvora i vizuelni detalji, koji mi koriste za moj rad, zaboravljam ili potiskujem neobično brzo, tako da i uz najveću volju ne mogu dati o tome nikakvu informaciju.“²⁷

23 Die Entstehung Doktor Faustus, s. 174.

24 T-M-S I, s. 271-272

25 Pismo od 11.5.1937. godine Josefu Angelu. – U: Thomas Mann: Briefe 1937-1947. Hrsg. von Erika Mann, Frankfurt am Main, 1975. s. 23-24.

26 Ibidem.

27 Vidi pismo H. Hajmanu od 18. 07. 1941. godine. - U: Thomas Mann: Briefe 1937-1947. Hrsg. von Erika Mann, Frankfurt am Main, 1975. s. 113.

ZAVRŠENI RUKOPIS

Manovi rukopisi koji su išli u štampariju bili su ručno ispisani. Većinom su pišćeve stranice odgovarale stranicama u knjizi. Ako je na napisanoj stranici bilo korekture on bi stranicu ponovo ispisivao lijepim rukopisom. Pisac te rukopise priprema tako da odražava lice odštampanog djela. Korekture se sa svom preciznošću i jasnoćom poduzimaju.

Man je korigirao napisane stranice najčešće narednog dana, prije započinjanja novih stranica.²⁸ Ta navika ga je pratila i kasnije, vjerovatno kako bi olakšao rad na tiposkriptima. Da se zaključiti da je Man svoje sjećanje osvježavao i potpomagao zabilješkama i da su strpljenje i izdržljivost pratili sav njegov rad.

Ako bi se desilo da je pisac kasnije šta mijenjao u završenom rukopisu, onda je to najčešće bilo da bi tekst stilski popravio.

Uzmimo za primjer kraći tekst koji Visling pišući o Manovom radu na *Izabraniku* ovako objašnjava: „Man piše prvo „Gräfin von Cleva“, zatim „eine Gräfin von Cleve“, da bi na kraju „Von Cleve eine Gräfin“ odabrao.“ Ovo mijenjanje redoslijeda riječi „grofica od Kleve“, „jedna grofica od Kleve“ i na kraju „od Kleve jedna grofica“, pravi samo kako bi uhvatio pseudosrednjovjekovni stilski ton.²⁹

Da se zaključiti da Tomas Man najprije iz rudnika lijepe književnosti, epova, enciklopedija, historije književnosti, naučne literature, časopisa, novina, vadi materijal koji je potreban za njegovo djelo, da bi sav taj sakupljeni materijal, u suštini leksikografske prirode, prerađivao i pravio nešto svoje.³⁰ Sve ono što je posebno, ili karakteristično, ekskluzivno, praznično ili svakodnevno, nalazilo se u tom materijalu. U Manovim zapisima izvučenim iz tih izvora morala se naći i zadržati autentična stvarnost jednog već nestalog svijeta koji on sada pokušava da oživi. Onda kada dotakne taj stari svijet prošlosti, njegov stvaralački duh započinje igru i u govoru pretvara materiju u duh koji kao čarobnim štapićem stvara neki realno-prividni svijet, gdje iz fikcije i prividnosti izniče nešto kao stvarnost. To je Manov zadatak, zadatak pri povjedača da se faktima igra kako bi ih u umjetnost, znači u moć duha pretvorio. Zato njega kritičari često nazivaju i čarobnjakom.

28 *Bild und Text bei Thomas Mann. Eine Dokumentation*. Hrsg. Von Hans Wysling unter Mitarbeit von Yvone Schmidlin. Francke 1975, s. 276.

29 Thomas-Mann-Studien I, s. 279.

30 Ibid., s. 281.

VIZUELNI IZVORI

Da se Man za razne opise najradije koristio vizuelnim materijalom kao što su slike, nije za ne primijetiti. Ustvari, to je za njegova djela jedan veoma važan izvor, iako Manu najčešće nije bila važna umjetnička vrijednost nekog vizuelnog izvora. On se prema slici isjećenoj iz novina ophodio isto kao i prema umjetničkom djelu. Nije birao po umjetničkom kanonu, nije izuzimao tehnike ili stilove. Ni kvalitet jedne reprodukcije mu nije bitan. Njega je vizuelni izvor interesirao onoliko koliko mu je mogao pružiti neku informaciju koja mu je bila potrebna.

Iako se često izjašnjavao kako mu ti vizuelni izvori ne znače puno, jer on nije „čovjek od oka“, te kako vizuelni svijet nije njegov svijet, u Manovoј zaostavštini postoji brdo slika isjećenih iz novina, revija, monografija, koje je dobro znao iskoristiti, najčešće za opise likova, predjela, predmeta.³¹ Da li je razlog njegovom izjašnjavanju da mu vizuelni izvori nisu bitni, bio potajni strah genija od podsmijeha ljudi zbog njegove jake želje za deskripcijom? To se ne zna. Ali se da iz Manove zaostavštine zaključiti zadatak koji su ovo izvori obavljali kao i to da postoji sličnost u tom zadatku između vizuelnih, ili nazovimo slikovnih izvora, i tekstualnih izvora, jer oba vida su Manu služila kao stimulacija, supsidij, sredstvo za proniknuti u mudrost i nauku i druge svjetove njegovog produktivnog cilja. Razlika između ovo dvoje ležala je u tome što je, slike morao pretvarati u riječi. Tomas Man je bio veliki umjetnik deskripcije, koji je koristio slikovni ili drugi materijal uvijek drugaćije, zavisno od slučaja do slučaja.³²

No, često je čarobnjak pera umjesto neke fotografije koristio i žive modele. Oni, naravno, nisu ni slutili da ih upravo u mislima portretira i daje njihove osobine likovima svojih romana. Mnogi su se kasnije, prepoznavši se u njegovom djelu, osjećali povrijeđeno. Ali Man nije vidio razliku između stvarnih osoba i slika isjećenih iz novina. Znao će često citirati Getea: „*Izmišljati iz vazduha nikad nije bila moja stvar.*“³³ Posmatranjem i opisivanjem živih likova ili fotografija iz novina pisac je davao svojim djelima realističan karakter. Istančano zapažanje i detaljno prenošenje viđenog u svoje djelo bila mu je jedna od jačih strana. Zato je težio parodiji. I kao što je bio slučaj s Frojdом i Nićeom, tako je i on mislio da korijeni sve umjetničke vrijednosti i vječitosti leže u parodijsko-imitatorskom karakteru.

Kombinacijsko bogatstvo i spajanje karakterističnih, jedinstvenih detalja iz različitih izvora bez prepoznavanja granica tih izvora, odnosno pravljenje kolaža, to je bila njegova stvar.³⁴

31 *Bild und Text bei Thomas Mann. Eine Dokumentation*, 1975, s. 19.

32 Ibidem. cit.

33 Ibidem, s. 12.

34 Ibidem, s. 13.

Pisac je nerijetko detalje slika tako utkivao u svoje djelo da ih je čitalac, makar jednim dijelom, mogao kao „citate slike“ prepoznati.

U suštini se kod Mana razlikuju dvije funkcije vizuelnih izvora u razvojnoj fazi stvaranja djela: prvo, kad mu vizuelni materijal služi za realizaciju umjetničkog djela, drugo, kad mu služi za kompoziciju djela. Deskriptivno mu je često moglo poslužiti za kompoziciju djela³⁵, dok je vizuelnu mustru koristio kao moć jasnoće kompozicije.

„Realisation“ umjetničkog djela znači, kao prvo, da se iluzijskom umjetničkom djelu posudi prividnost koja je bliska stvarnosti ili istinitosti. Niče je umjetničko djelo smatrao „Olimpom prividnosti“, što znači da sređenim prividnim svijetom treba prekriti „horor kaosa“. A kako se ne bi bježalo samo u čistu prividnost, mora se snimiti „prava“ ili čista realnost, stvoriti karakter autentičnosti kroz veliki broj istinitih detalja. Man je autentičnost postizao raskošnim sipanjem „istinitih detalja“, kroz mudri mikroskopski rad detalja koji su vodili k jednom gigantskom minijatuarizmu koji gradi jedno jedinstvo. Stvarnost se treba pretvoriti u fikciju, a fikcija treba stvarnost apsorbirati, tako da se stvori mješavina sanjalačke i dražesne atmosfere realnosti. Taj prelaz iz prividnosti u realitet i stvarnu prividnost pripada osnovi Manovog iskustva života i umjetnosti. Za starijeg Mana, „realizacija“ je značila i „ostvarenje mitosa“³⁶: „Čitalac ima iluziju da posve tačno sazna, kako je uistinu bilo i vjeruje uz to da je i sam tu“, piše Tomas Man svom bratu Hajnrihu 03. 03. 1940. godine, povodom romana *Lota u Vajmajeru*. Pod riječju „realizacija“ Man podrazumijeva ništa drugo do oživjeti ono prastaro i smjestiti u novi prostor i u vrijeme sadašnjosti.³⁷

35 Thomas Mann: *Briefe (1889-1955) und Nachlese*. Hg. von Erika Mann. 3 Bnd. Frankfurt am Main, s. 471.

36 Ibidem, s. 194.

37 *Bild und Text bei Thomas Mann. Eine Dokumentation*, 1975, s. 19.

RECEPCIJA

ŽIVOT[®]

Piše:

Džemaluddin Sejjid
Muhammed

Džemaluddin Sejjid Muhammed
(Gamal al-Din Sayyed Muhammad)

KNJIŽEVNO DJELO NEDŽADA IBRIŠIMOVIĆA

Kulturna baština i višestoljetna povijest Bosne i Hercegovine dale su različite i raznovrsne ideje i teme za nastanak jedne bogate i plodne književnosti u toj zemlji u kojoj su se susrele, proširile i međusobno ispreplele i utisnule se u njeno tkivo kulture i civilizacije Istoka i Zapada. Uz to, u toj zemlji su brojni narodi ostavili svoje spomenike i različite dokaze svoga postojanja i djelovanja. Nema nimalo sumnje da pisani spomenici kulture nisu predstavljali strani elemenat u toj ogromnoj duhovno-materijalnoj ostavštini.

Svemu tome dodajmo i to da su u toj dobroj zemlji cvjetali i mnogi oblici, forme i rodovi usmene narodne književnosti, čije bogate i brojne niti su se prele uz ugodnu vatrnu zapaljenu u pećima i furunama na sijelima i prelima. Tu predu pothranjivala je i podupirala slobodna i žedna mašta narodnih pripovjedača, koji su imali vrlo važnu, vodeću ulogu u nastanku istinskih početaka pripovijetke. Taj konstruktivni, kreatorski ambijent je, svakako, uveliko išao naruku umjetnicima ove zemlje da se pozabave brojnim svjetskim pitanjima, problemima i izazovima vezanim za čovjekovo bitisanje u prostoru i vremenu.

U ovoj zemlji ljudi od pera i kulture bilježili su sve ono što bi čovjeku moglo naumpasti kao: prepiske, glose, historijske tekstove, dokumente, traktate, vjerske spise i gravure na nadgrobnim spomenicima. Tome treba dodati i zbirke zakona, legendi, biografija, porodičnih loza, zapisa, bajalica, drama i više vrsta alhamijado književnosti.¹

Bosanskohercegovački pripovjedači u srednjem vijeku nastojali su da njihova djela prije svega budu svjedočanstvo, koje će biti poštivano i imati svoju svetost.

1 Alhamijado književnost su djela pisana bosanskim jezikom, arapskim pismom. Podrazumijeva određenu ideju i priču, a formom i stilom predstavlja oblik naracije.

Tako su tome pristupali bilo da su time željeli otrgnuti od zaborava neki stvarni događaj ili dati svoj komentar na njega. To su poduzimali i onda kada su legendama željeli izvršiti stanovit utjecaj na svijest čovjeka, i kad su zapisima i bajalicama htjeli odbiti urok zavidljivih i zlobnih ljudi, ili kad su htjeli darovati vladare navođenjem porodične loze, kad su htjeli dati historijski prikaz određenog vremena ili pak napisati set zakona ili autobiografiju.

Tako je, protokom vremena i sa smjenama vladara, nastala velika količina knjiga i rukopisa koji su podsticajno djelovali na druge umjetnike i pisce u smislu podsjećanja na neki prošli događaj, što je otvorilo prostor mitologiskom pristupu historiji, a što je u suštini bio pripovjedački, narativni pristup. S pojmom štamparstva i izdavaštva književnost je u Bosni i Hercegovini dobila svoje upotpunjene, pa time i pripovijetka, i svoj prirodan razvoj i procvat.

Potkraj devetnaestog stoljeća javljaju se prvi pisci pripovijetke u Bosni i Hercegovini. Oni svoja raznovrsna književna djela objavljaju na stranicama dnevnih i sedmičnih listova, te književnih časopisa koji su u to vrijeme doživljavali svoj procvat. Ta pripovjedačka djelatnost bila je pod očvidnim utjecajem narodnih priča i istočnjačkih uzusa, te pod utjecajem normi koje su bile prisutne kod susjednih naroda. Potom je nastupilo dvadeseto stoljeće, sa svojim burnim događanjima, a s njim se javljaju i stvarni počeci moderne pripovijetke u Bosni i Hercegovini.

Bosanski književnik Nedžad Ibrišimović je, bez sumnje, jedan od najistaknutijih pripovjedača u Bosni i Hercegovini. Rođen je u Sarajevu, 20. oktobra 1940. Osnovnu školu završio je u gradiću Žepče, a srednju školu – školu primijenjenih umjetnosti, odsjek vajarstvo – u Sarajevu. Kratko vrijeme radio je kao nastavnik likovnog u gradiću Žepče, da bi se 1962., upisao na redovni studij na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, koji je završio 1977. godine. Jedno vrijeme je, također, radio i kao nastavnik historije umjetnosti u Goraždu, a neko vrijeme proveo je i u Parizu. Član je Udruženja književnika Bosne i Hercegovine od 1964. godine. Od 1993. postaje predsjednik Udruženja književnika BiH. Na toj funkciji je bio sve do 2002. Od 1995. do 1998. radi kao urednik časopisa „Život“, jednog od najznačajnijih književnih časopisa u zemlji.

Piše pripovijetke, romane i pozorišne komade, a bavi se i poezijom. Uz pisanje i književni rad nastavio je i rad u crtjanju, vajanju i likovnim umjetnostima. Tako je on i član Udruženja likovnih umjetnika još od 1982. godine. On je do 2004. imao više od jedanaest samostalnih izložbi na kojima je izlagao svoje ploče (?), crteže, skulpture i raznovrsne likovne radove.

Ako bismo poželjeli iznijeti samo osnovne podatke o književniku Nedžadu Ibrišimoviću, mogli bismo kazati da je on svoju priču objavio u listu „Oslobodenje“ 1958. godine. Iste godine emitirane su mu i tri radio-drame, koje su potom objavljene u časopisu „Život“. Nakon toga uslijedila je njegova saradnja s više

listova i književnih časopisa i jedna za drugim su se počela nizati djela, od kojih su najznačajnija slijedeća:

1. Kuća zatvorenih vrata, zbirka pripovjedaka, 1964.
2. Ugursuz, roman, 1968.
3. Karabeg, roman, 1971.
4. Živo i mrtvo, zbirka pripovijedaka, 1978.
5. Zmaj od Bosne, roman, 1980.
6. Bog si ove hefte, autobiografija, 1980.
7. Nakaza i vila, zbirka pripovijedaka, 1986.
8. Drame, 1988.
9. Braća i veziri, roman, 1989.
10. Dva dana u Al-Akaru, pripovijest, 1991.
11. Knjiga Adema Kahrimana napisana Nedžadom Ibršimovićem, roman, 1992.
12. Zambaci moje duše, zbirka pjesama, 1994.
13. Šejtani i ruhani inspiracija, zbirka članaka i novinskih intervjua, 1996.
14. Bosna je čilimom prostrta, zbirka pjesama, 1996.
15. Doland u Sarajevu, pozorišni komad, 2000.
16. Vječnik, roman, 2005.

Pored onih pozorišnih komada koje je sam napisao i mnoga druga njegova djela su dramatizirana i izvođena kao predstave u brojnim pozorištima. Djela su mu prevođena na češki, turski, albanski, engleski, njemački, francuski, italijanski, arapski i dr. i dobitnik je velikog broja prestižnih književnih nagrada.

U pokušaju da predstavimo i istaknemo širok spektar književnog rada bosanskog književnika Nedžada Ibršimovića, na početku možemo ukazati na nešto što snažno privlači pažnju u ukupnosti njegove autobiografije – naime na njegovo bavljenje književnim radom u njegovim različitim vrstama, paralelno sa bavljenjem likovnim umjetnostima u njihovim raznovrsnim oblicima, osobito u crtežu i kiparstvu. Naime, govoreći o svom književnom radu i kiparstvu Nedžad će kazati da on nije imao namjeru biti književnik i da on nije književnik zato što piše, te da nije sve ono što napiše njegovo vlasništvo, ni njegova svojina, već da je književnost njega izabrala da se njome bavi. Što se njega tiče, kaže on, on se opredijelio da se bavi kiparstvom.

Književnim radom započeo se baviti već u sedmoj godini svoga života, a već u trinaestoj godini odlučio je i objaviti svoje književne radove, dok se kiparstvom počeo baviti kada je napunio osamnaest godina.

Nedžad je odlučio napisati svoju prvu zbirku pripovijedaka nakon završetka srednje škole – škole primijenjenih umjetnosti. Ustvari, to je je bila i prijelomna

tačka u njegovom književnom djelovanju – nadareni likovni umjetnik je tada sasvim jasno otkrio svoju veliku sklonost ka književnosti. Moglo bi se, preciznije, kazati da je otkrio svoju izraženu tendenciju ka razmišljanju, promišljanju i razviđanju nastojeći i nadajući se da će doći do konačnog životnog zaključka.

Ta važna odluka odvest će ga upisivanju Filozofskog fakulteta. Nedžad će u svojoj knjizi „Bog si ove hefte“ detaljno opisati svoj susret s filozofskim znanostima – susret koji, kako se čini, nije bio nimalo prijatan ni hvalevrijedan. Ta obrazovna ustanova, koja odgaja i priprema, prije svega, profesore za predmet filozofije, a ne i filozofe i mislioce koji će znati kako da se u cijelosti može izići iz okvira postojanih formi i ramova, neminovno je u duši književnika Nedžada morala izazvati razočarenje i tjeskobnost. Stoga će je, nakon dugog vremena, i napustiti, ponijevši sobom druge i drugičje poticaje. Fakultet koji je pohađao nije mu bio od velike pomoći u oblikovanju i oslikavanju njegovih jadnih, nestvarnih junaka, članova Šamilove porodice (u zbirci pripovijedaka „Kuća zatvorenih vrata“), kao ni u predviđanju njihovih sudbina i skončavanja. Međutim, studiranje filozofskih znanosti će se, nesumnjivo, jasno odraziti općenito u svim njegovim književnim djelima.

Isto tako, može se zapaziti i da se naš bosanski književnik formirao i spisateljski stasavao paralelno s dolaskom novoga doba u njegovoј zemlji, s nastupanjem korijenitih promjena u regionu, što je imalo mnogostrukih implikacija i raznih odražaja na književnost. Bosanski istraživači i kritičari ukazali su na činjenicu da desetljeće između 1960. i 1970. godine predstavlja zlatan period za književnost općenito, a napose za pripovijetku u Bosni i Hercegovini. Tada su bljesnula mnoga imena i pojavila se raznovrsna i brojna propovjedačka djela, a scenom je dominiralo mnoštvo književnih orijentacija i tokova. U tako konstruktivnom ambijentu i u okrilju tog kreativnog pluraliteta pojavio se Nedžad kao osoben i snažan književnik.

Stvarnost je, međutim, brzo otkrila svoje lice i pojavila se pred čitaocima i kritičarima kazujući da je književnik Nedžad Ibršimović okrenuo leđa svome vremenu i svojim pripovijetkama i romanima zaronio u prošlost, listajući njene stranice i crpeći iz njenih izvora. Oslanjanje samo na tu činjenicu može nas lahko navesti na pogrešan zaključak – da je književnik Nedžad suprotno od mnogih svojih savremenika, koji su se sadržajem i formom svojih književnih radova vezivali za svoje vrijeme, sazrijevao kao književnik izvan svoga vremena. Preciznije rečeno, da se udaljio od sadržaja tada prevladavajućih tema, da je izlazio iz okvira savremenih književnih formi, da je ostao na temama tradicionalne bosanske pripovjedačke književnosti i njezinih formi, književnosti koja se obraćala prošlosti držeći je osnovom nacionalnog i kulturnog egzistiranja i svakog drugog oblika bitisanja čovjeka koji živi pod ovim nebom i udiše zrak ove zemlje.

U tom smislu kritičari će zapaziti da je književnik Nedžad u svojim djelima snažno potrgao veze i relacije između protekle historije i stvarne biti i vanjskog okvira događaja tako što je historijski okvir koristio kao opći elastičan poligon koji svojim rastegljivim mjerilima dopušta komotniji hod za stvaralački zamah. Nedžad naime objektivno prošlo vrijeme nije učinio samo vremenom odvijanja radnje u svojim djelima, već ga je snagom objektivnog vremena presjekao i raspolutio da bi se na njegovom mjestu pojavilo novo vrijeme – vrijeme književnog djela koje postavlja granice, a bitno ne utječe na samo djelo.

Kod Nedžada Ibršimovića između vremena književnog djela i vremena povjesnog slijeda nema ničeg zajedničkog; ono je u određenom obliku prisutno tek na krajnjoj granici okvira, budući da se ne definira vremenom već stanjem. Objektivno vrijeme se u književnom djelu uvodi kao okvirno vrijeme materijom izloženih pojedinosti tako da varka može biti sigurno uspješna u smislu uljepšavanja objektivnog vremena književnim djelom. Tako se prošlost, s obzirom na svoju privlačnost, stavlja u prvi plan dok je ona u stvarnosti mrtvo vrijeme grubo ograničeno i sadržajem i smislom, pomoću kojih se, u formi pučkog izlaganja, vrijeme priče određuje sintagmom: Bio jednom jedan...

I u jednom i u drugom slučaju – u narodnoj priči i u djelima Nedžada Ibršimovića – objektivno vrijeme se usmrćuje tako što se radnja smješta u neko daleko vrijeme koje je teško precizno odrediti, što služi kao uvod kojim se omogućava neobavezujući sloboden istup književnom radu. Istovremeno služi i kao stvarna odrednica da se događaj doista i zbio što u krajnjem – kako autoru, tako i čitaocu – stvara dojam da se događaj, i pored toga, stvarno desio, da je mogućnost veoma velika pa ga mašta može zamisliti kao nekadašnju stvarnost. To je igranje sa sobom i sa čitaocem i u toj igri dolazi do prihvatanja realnosti priče: realna je jer se i odigrala na nekom mjestu u stvarnosti.

S obzirom na to, prošlost je blago koje obiluje ljudskim tragovima koji, budući veoma udaljenim od našeg sadašnjeg trenutka, poprimaju univerzalni karakter. Oni – tj. ti ljudski tragovi – u djelima Nedžada Ibršimovića u funkciji su te univerzalnosti, nisu tu zbog svoje objektivnosti koja je dovoljna sama sebi. Tako su događaji sa svojim historijskim izazovima u romanima Nedžada Ibršimovića samo maska i mrtvo vrijeme u kojem je od mjesta i vremena ispredena jedinstvena pređa.

Neophodno je, u kontekstu ovog letimičnog predstavljanja širokog dijapazona književnog djela bosanskog književnika Nedžada Ibršimovića, ukazati i na jednu zanimljivu značajku: naime, da priča kod njega predstavlja i temeljnu potku i vrsnu jedinicu, te književni rod s kojega književnik dalje razvija svoju raskošnu poetsku darovitost. Tako pisac Nedžad u početku samo bilježi svoje misli i razmišljanja u jednoj sažetoj, kratkoj, književnoj formi – tj. priči – i nakon što se uvjeri u

povezanost svojih misli, u to da obrada teme ide lahko preko stilski markiranih, kratkih rečenica koje je upotrijebio u priči, on pristupa njihovom ponovnom oblikovanju i detaljnijem obrađivanju u formi romana ili pozorišnog komada. Tako kod Nedžada nalazimo pripovijetke poput Kara-bega, Husejn-bega, Ugursuza i dr., koje se kasnije transformiraju u romane, a potom i u pozorišne komade, pod istim ili drugim naslovima.

Pored razvijanja ideje ili teme od jedne do druge književne vrste, književna senzibilnost se kod Ibrišimovića odlikuje i jednom drugom, osobenom crtom: on neprestano nastoji dotjerati napisani književni tekst, usavršiti ga i u nj unijeti dodatne elemente i intervencije. Za ilustraciju tog njegovog karakterističnog, kvalitativnog uplitanja mogu poslužiti nadodaci romanu „Ugursuz“, koji se pojavljuju u drugom izdanju tog romana, godine 1982., gdje je Nedžad pridodao novih oko šezdeset i šest stranica!

Nadovezujući se na Nedžadovo grozničavo traganje da se dođe do što savršenije književne forme, do one forme koja će na sugestivan i idealan način izraziti njegovo kompleksno umjetničko viđenje, potrebno je, također, sažeti i provjeriti filozofsku osovinu književnog djela, te postojane biti koja prožima njegov cjelokupan književni rad – od pripovijetke i romana, preko pozorišnog komada i autobiografskih priznanja, do književnih legendi. Tu filozofsku osovinu možemo objasniti i definirati kao književnikovo nastojanje da preko različitih književnih sadržaja prevaziđe smrt i primakne se vječnosti.

Godine 1964. objavljena je prva zbirka pripovijedaka književnika Nedžada Ibrišimovića pod naslovom „Kuća zatvorenih vrata“. Zanimljivo je da to nije bio pravi naslov koji je Nedžad htio da nosi njegova zbirka, a koji je glasio: „Kuća bez vrata“. Čini se da je izvorni naslov zbirke za tadašnjeg izdavača bio nesretno odabran i neprikladan s ideološkog stanovišta, zbog čega je urednik te serije izdanja mladom književniku uspio iznijeti neke razloge i opravdanja, čiju suštinu i stvarnost нико ni do danas nije saznao, tako da je pristao na to da svojoj zbirci dadne drugi naslov. Zatvorena vrata se, na ovaj ili onaj način, mogu otvoriti – za njih samo treba pronaći odgovarajući ključ.

I pored toga što je autor veći broj pripovijedaka iz te zbirke objavio i u drugim izdanjima, on više nije koristio njen prvobitni naslov, kao ni onaj izvorni - morao je čekati dvadeset i pet godina da bi (1989.) je objavio pod njenim pravim naslovom: „Kuća bez vrata“. Kako god bilo ta promjena bez premca u književnosti nije došla niotkuda. Njeni uzročnici, stvarni poticaji, nalaze se u samom književniku, koji sve do ovoga trenutka ne želi govoriti o njima.

Nedžad Ibrišimović je ovom zbirkom pripovijedaka odškrinuo vrata, da bi ih u slijedećoj fazi širom i otvorio, pred novim književnim svijetom, dotad nepoznatim, zaokruženim svijetom koji obuhvata mnoge elemente mašte i ima

novi pogled na svijet, utemeljen na mnoštvu iskustava i eksperimenata. To je svijet članova porodice Šamilove, porodice koja je nekada bila ugledna i vrlo utjecajna, no koja je u vrijeme kad se književnik Nedžad počeo baviti njome bila izgubila svoje bogatstvo, ostala bez utjecaja, zapala u krajnje tešku situaciju i suočila se sa snažnim urušavanjem, izgubivši tako svoj upliv i sjaj. U slijedećoj fazi svog književnog rada književnik prodire dublje u taj svijet i zahvaća ga šire, unoseći u nj promjene i izmjene, potvrđujući time i temeljno načelo svog prozognog i dramskog senzibiliteta u književnom pisanju – naime permanentan i mukotrpan rad.

U pripovijetkama ove zbirke pisac se svojim perom okreće ne onim najboljim članovima Šamilove porodice, već onima od njih koji su tjelesno i moralno najgori. On ih tu prikazuje i na njih baca dodatnoga svjetla nakog mnogih godina koje su protekle od konačnoga pada porodice; tj. svaki strmoglavlji i potonuće koji su mogli zadesiti članove ove porodice stvarno su ih i zadesili, a sve što je izgubljeno otišlo je u nepovrat. Pisac ne oslikava vanjske obrise tog potonuća, njegove formalne izražaje, već njegove posljedice i pažnju posvećuje njegovim konačnostima.

Zapazit ćemo da se ova zbirka pripovijedaka značajno približila romanu u smislu jedinstvenosti ideja, homogeniziranosti sadržaja i uređenosti izlaganja i pređenja niti. S druge strane, pisac prati historijske korijene nastanka članova Šamilove porodice, te njihov uspon, pad i propadanje. On te etape ispituje temeljito i nastoji ih pojmiti dokraja. To ispitivanje prošlosti od strane "obaviještenog" pisca naspram čitaocевог nepoznavanja njezinih pojedinosti i detalja čini da priče iz ove zbirke – na prvi pogled – ostavljaju utisak kao da su produkt obavljen tajnama, okružen maštom. Čini se pak da je to, prije svega, mašta stvarnosti, a potom i realnost maštice. Taj metod se, u svoje vrijeme, smatrao novinom u pripovijedačkoj književnosti u Bosni i Hercegovini i može se uzeti kao jedna od glavnih odlika književnog djela Nedžada Ibrićomovića.

U pričama ove zbirke ističe se kreativni odnos autora prema vremenu i prostoru. On priču gradi na samom vremenu određenog događaja, bez postojanja objektivnog vremena i prostora. A događaj, čije se vrijeme i mjesto dešavanja ne znaju, ustvari je odnos koji se predstavlja i prezentira analitičkim načinom. Ovdje pisac ne napreduje sa događajima, već on ih, svakog trena, predstavlja u različitom svjetlosnom snopu. Autor tka živi niz onog što se kod ljudi događa u nazužem prostoru između dvije tačke, to je niz koji se nikad, jedan za drugim, ne uradi do kraja. To je živa tečnost koja varira između ljudi i prolazi, u jednom i jedinom trenutku, kroz sve psihičke igrarije, od zavisti, ljubavi, stida i neinteresiranja, u zburujuću cjelovitu zbirku mogućih odnosa. Autor se ne odlučuje za samo jednu zbirku, nego hoće da se dotakne svih odnosa, pa odatle proizilazi ova kontinuirana promjena koja u svakom trenutku daruje različitu boju i ton.

U pričama ove zbirke književnik Ibrišimović nam nudi svoj osebujni karakteristični književni stil, kojim je, s nekolicinom njegovih savremenika, uspio skrenuti osnovni tok književne djelatnosti, potom je uspio zasnovati vlastitu putanju književno-umjetničkog razvoja. Nijedan kritičar tada nije mogao naslutiti kuda bi mogao voditi taj mali rukavac odbijen od osnovne matične rijeke.

Strukturno priče donose epske situacije koje su neuhvatljive, sa likovima čije je ponašanje nepredvidivo, dok je jezik pripovijedne sintakse lišen opisa, protkan rijetkim metaforama i poređenjima, tako da to omogućuje pojavu živog tijela jezika bez suvišne i nepotrebne retoričke odjeće, a uz to, ne komunicira se samo i isključivo jezikom, već često, nekad i pretežno gestama, pokretima, grimasama, uzvicima, čime se proširuje, ali i podriva jezičko-kulturna realnost teksta. Zbog toga što se osnovne narativne situacije mijenjaju brzo, neočekivano i na neuobičajen način, radnje likova su nemotivirane, često su neuhvatljive i bez izravnog oslonca s osnovnom narativnom situacijom: tok radnje je zgusnut, promjene i obrti se dešavaju ne samo unutar rečenica koje slijede jedna za drugom, nego u svakoj rečenici ponaosob.

Pored ovih stilsko-struktturnih odlika osebujnosti Ibrišimovićevog pripovijednog postupka pridonosi i posebna koncepcija lika, što se manifestira kao uspostavljanje skupnog subjekta, obično porodičnog, i od situacije do situacije iz njega se izdvaja pojedinac, koji se ističe nekom svojom neobičnošću, pa se tako u svakoj priči uvodi novi lik koji, ili odudara od okruženja ili se ovom prilagođava – takvi su likovi Gospođe, Čočera, učenog Šamila, Selme, Lude.

Jedna od posebnih odlika romana Nedžada Ibrišimovića je da ih je gradio unutar jednog tematsko-idejnog okvira, ograničenog povijesnim vremenom. To je većini situacija vrijeme osmanske vladavine u BiH, i period okupacije od strane Austro-Ugarske carevine. U tim romanima autor oslikava svijet porodica bosanskih plemića u devetnaestom stoljeću, i to kroz pojedine teške i odsudne historijske trenutke. Nije slučajno što se Ibrišimović odlučio da govori o plemičkim porodicama, da opiše njihovo stanje, jer su se one smatrale predstavicima postojećeg sistema i stanja vlasti u to vrijeme, koje postepeno kreću prema sopstvenom neminovnom nestanku. Premda svaki njegov roman ima svoj historijski karakter, u najširijem značenju ovog izraza, svaki roman sadrži i druge znakove i odlike, zbog kojih se njegovi romani prema sadržaju mogu razvrstati na socijalne, psihološke ili romane toka svijesti. Ali, klasificirati neki roman na jednu kategoriju bila bi velika grješka.

Treba napomenuti da je za Bosnu i Hercegovinu 19. stoljeće bilo stoljeće ogromnih promjena i velikih lomova. U tom stoljeću, nakon više stoljeća osmanske vladavine, Bosna i Hercegovina doživljava brojne i različite društvene promjene. Nema sumnje da takvo stoljeće, za jednog književnika i historičara, predstavlja stoljeće koje obiluje dubokim nemirima i društvenim potresima sa krvavim ishodom. To stoljeće je, svojim kontradiktornim očekivanjima, nadama i naporima,

samo po sebi i u velikoj mjeri dramatično za sudbinu svakog čovjeka, ali i tmurno i nestabilno za sve društvene klase u Bosni i Hercegovini. Žestoki potresi kojima je bilo izloženo Osmansko carstvo, ponovljeni ustanci i ratovi na njegovoj teritoriji i ogromne i dalekosežne promjene koje su se desile na Zapadu, sve to bilo je dovoljno da, u ono doba, izazove kod stanovnika Bosne i Hercegovine nevjeru i strahovanja, i da ih natjera, na ponekad, neracionalne postupke, i probudi u njima nejasne osjećaje i zbumujuće slutnje.

Godine 1968. Nedžad je objavio prvu verziju svog prvog romana «Ugursuz», drugu verziju romana, koja je bila proširena velikim brojem dopuna, objavio je 1982. godine. Ovaj roman, sa svoje dvije verzije, je izazvao neviđeno interesiranja kritičara i čitalaca. Roman je osvojio nekoliko književnih nagrada, i prema njemu je snimljen film, te je adaptiran za pozorište i televiziju, i predstavljen je preko radija. Ovaj roman je preveden na više stranih jezika.

Uprkos činjenici da je roman „Ugursuz“ stavljen u okvir određenih historijskih događaja iz prve polovine 19. stoljeća, koji su bili povezani sa propašću aristokratskih bosanskih porodica, on u sebi nosi sve jasne odlike savremenog romana. Prema kritičarima, savremenost se ogleda u njegovom životu jeziku, tretiranju tema, kostrukciji i predstavljanju događaja, crtajući i oslikavanju raznih likova i u pshiloškom zaranjanju u dubine unutrašnjih svjetova junaka.

Pisac je u ovom romanu pratio sudbinu glavnog junaka, nesretnika Muzafera Abazovića. To je nijemi čovjek, ružnog izgleda i poremećne svijesti, koji je zbog toga bio izložen ponižavanju i izrugivanju, ali je bio i čovjek koji je posjedovao izuzetne talente i moći za shvatanje i razumijevanje, pa je stavio masku ludila koja mu je služila kao barijera između njega i ljudi koji su mu osporavali talente i moći i prepustili ga njegovoj izolaciji i snovima, i tako je ostao čist. Nisu ga opterećivale slutnje koje su proganjale članove njegove porodice i uništavale ih jednog po jednog, od najstarijeg do najmlađeg.

Autor nam prikazuje moć sudbine koja uništava članove porodice Abazović i tjera ih da se između sebe poubijaju. On također prikazuje njihovu međusobnu borbu za vlast, i njihovu pohlepu za novcem, i jurnjavu u potrazi za porijekлом i stablom njihove porodice. Potraga za vlastitim identitetom nije nova tema, ali vještina pisca leži u njegovom uspjehu da ovu temu tretira na zanimljiv način i u modernoj formi, i prikazuje rušenje zatvorene i kompaktne porodice koja je živjela u stanju odvojenosti od njenog okruženja.

Međutim, članovi porodice Abazović nisu mogli izbjegći svoje sudbine i kraj. Porodicu je zadesio konačni krah, kojeg je ona od početka naslućivala, i koji ju je pratio kao dio njenog bića i svakodnevног života. Nesretniku – Ugursuzu vratila se svijest i odriješio se jezik, i dobio je novac, moć i vlast, ali je pokleknuo pod teretom slutnji, ne mogavši ih se oslobođiti. Njegova sudbina ga odvela u smrt utapanjem u

rijeci, nakon neuspjeha u suprostavljanju tim slutnjama, razočarenju u život i ljudi. U ovom romanu, utapanje Muzafera predstavlja bježanje od zala, jer on, dok se stapa sa vodom u rijeci, može sačuvati svoju svijest koju su ljudi poljuljali.

Nema sumnje da je pisac u ovom romanu ostvario ogromni uspjeh u jačanju veza između prošlosti i sadašnjosti. Rječitost i jasnoća jezika pomogle su mu da prošlosti daruje krv i da je okiti mesom, te da je opskrbi vitalnošću i životom, tako da iz nje izlaze razumne pouke i iskreni savjeti, prigodni za savremeni život i savremene ljudе. Pisac je uspio suhe i mrtve likove prošlosti transformirati u zanimljive i jake savremene likove. Nakon iščitanja, čitalac shvata da je roman nabijen reakcijama, osjećajima, likovima i događajima do te mjere da će eksplodirati i raspršiti se na stotine priča, od kojih svaka može opstati svojom ljepotom i posebnom vrijednošću.

I brišimović je 1971. god. objavio svoj drugi roman, „Karabeg“, kojim također obuhvata historijsko-vremenski okvir označen početkom austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. god. Pisac u ovom romanu nastavlja istraživačke funkcije koje je započeo u domenu odnosa između svijesti i podsvijesti, te forme i sadržine. On se upušta u suštinsku i jaku polemiku o više pitanja univerzalnog karaktera, kao što su pogrešni postupci čovjeka, stupanj moralne ispravnosti njegovih odluka donešenih u politički i historijski veoma teškim trenucima. Iako ovaj roman obiluje historijskim događajima i činjenicama, on na prvom mjestu govori o psihičkim aspektima likova.

Junak romana je mladi Dželaludin Tajib Karabeg, muftija mostarski. To je istiniti lik, koji se slučajno našao usred odsudnih historijskih trenutaka koji su ga primorali da se ponaša suprotno svojoj prirodi pobožanog, obrazovanog i razumnog čovjeka. U to doba bio je okružen sitnim i krupnim oportunistima, ulizicama, smutljivcima i džahilima, s kojim će se, prije ili kasnije, neminovno sukobljavati. Trenutak za taj sukob je nastao ulaskom austro-ugarskih snaga i okupacijom bosanske teritorije.

Pisac opisuje te teške augustovske dane 1878. god. u Mostaru, kada je zavladalo jedinstveno stanje iščekivanja, čekanja, nereda i anarhije. Stanovnike je obuzela neodlučnost da li, uprkos sultanskom fermanu da se ne pruži otpor stranoj vojsci, uzeti oružje u ruke i braniti svoj grad, ili se predati i povinovati odlukama jakih i imućnih vlastodržaca i ponizno dočekati okupacionu vojsku.

Bogataši i uglednici grada su u tome vidjeli gubitak svojih privilegija koje su stoljećima uživali, pa su podržali borbu protiv dolazećih snaga, dok su siromasi i bijednici grada u tome vidjeli novi oblik okupacije i tlačenja stranog vladara. Muftija Karabeg bio je protiv pružanja otpora okupatorskim snagama, što je doprinijelo da vojska s lakoćom uđe u grad. Zbog toga je Karabeg postao žrtva svog stava. On je ubijen, a njegova kuća je opljačkana.

Autor je ovaj roman dramaturški priredio za pozorište, a ta predstava je prvi put prikazana 1983. god. u Narodnom pozorištu u Zenici, a štampana je kao dramski tekst 1985. god.

1980. god. objavljen je roman „Zmaj od Bosne“. Neki kritičari ga zbog relativno malog obima, nazivaju pričom. Ovaj roman prešao je isti put koji je prošla većina Ibrišimovićevih prethodnih djela. Prvo je to bila pričica, potom je autor razvio u roman, zatim transformirao u dramski tekst.

Ovo je roman o Husein-begu Gradaščeviću koji je vodio ustank u periodu 1831.-1832. za autonomiju Bosne. Bosanci su porazili osmansku vojsku blizu Sarajeva, a Husein-bega, zbog hrabrosti i herojstva, jednoglasno izabrali za vladara Bosne. To je bio prvi put da su stanovnici Bosne pokušali sami odlučivati o svojoj sudbini. Međutim, zahvaljujući sukobima između uglednika Bosne, pokret je ugušen i uništen. Narod Bosne je cijenio napore Husein-bega, pa mu je dao nadimak „Zmaj od Bosne“.

Zanimljivo je da Ibrišimović nije bio prvi književnik koji je tretirao ovu temu. Ovaj pokret, njegove vođe i popratne okolnosti, bili su tema nekolice bosanskih književnih djela. Jasno je da ovaj pokret zauzima posebno mjesto u historiji Bosne i Hercegovine, i ima duboku refleksiju u svijesti naroda, te je zato i naišao na svu tu pažnju bosanskohercegovačkih književnika.

Ne zadržavajući se kod historijskih događaja koji su prethodili posljednjoj bitki Husein-bega, pisac u romanu opisuje zadnje trenutke Zmaja od Bosne, u kojima, sam, daleko od svoje domovine i porodice, sviđa račune sa sobom i sa svojim životom, i čeka smrt, svjestan da će jedino pisane riječi nadvladati smrt i vječno ostati žive.

U tim zadnjim trenucima Husein-beg pregledava traku svojih uspomena, od djetinjstva, u kome je imao brigu i zaštitu oca i neizmjernu ljubav majke, preko godina mladosti i prvih susreta sa voljenom suprugom koja je, svojom nježnošću i osjetljivošću, ostala nerješiva tajna u njegovom životu, pa do pobune protiv sultana, za veliku ljubav prema domovini. Analizirajući životne događaje on prolazi kroz zbivanja historije svoje domovine, prikazujući u kratkim crtama najistaknutije sentimentalne i psihološke odlike svojih sunarodnjaka. Pisac se, također, dotiče i odnosa između pojedinca i vlasti, slobode i neslobode i prava čovjeka na mišljenje i postupke, a koje je drugačije od misli i postupaka vlastodržaca.

Prema svjedočanstvu samog pisca on je počeo svoj književni projekat „Zmaj od Bosne“ sa silnim elanom, jakim zamahom i velikim ambicijama, međutim on je iz njega izašao sa očajnom rezignacijom. Jer, želivši da izbací sve što nije imalo suštinsku važnost za glavnu temu, on je izbacio toliko mnogo detalja koji su mu izgledali nevažni, pa je glavni lik izgubio svoje posebne odlike, a roman se sveo na nevelik broj stranica.

Ibrišimović je za književna takmičenja koja je raspisala izdavačka kuća Svjetlost u Sarajevu za najbolji prozni rad o Sarajevu, prijavio knjigu „Bog si ove hefte“, objavljenu 1980. god. Forma i sadržaj ove knjige izazivaju zbumjenost. Umjesto predstavljanja romana o Sarajevu, pisac je ponudio autobiografiju, u kojoj govorи o sebi, priateljima i neprijateljima, kao i o svojim romansama i izolacijama. To je, istovremeno, i roman o duhovnom životu grada Sarajeva u toku dvije decenije koje su prethodile pisanju knjige, pa obiluje lijepim pohvalama i oštrim kritikama upućenim Gradu.

Mnogo kritičara je bilo suzdržano u nazivanju ove knjige romanom, i tvrdili su da pisac to čini bez zadovoljstva i ubijedjenosti. U svakom slučaju, pisac je govorio iskreno i otvoreno, skinuo sa svog lica masku licemjerstva, sujetе i uzvišenosti, govorio svojim prirodnim glasom i iskazao ekstremnu narcisoидnost. On je iznio skup atraktivnih i zanimljivih detalja koji pomažu u razumjevanju kulturnih okolnosti i stanja tog perioda. Zahvaljujući stilu pisca i njegovoј pronicljivosti i humoru ova knjiga se čita u jednom dahu.

1986. god. naš pisac je objavio zbirku priča pod naslovom „Nakaza i vila“ koja se sastoji od sedamdeset sedam priča, pričica i hikaja poučnog sadržaja. Zanimljivo je da su ove pričice, uglavnom, izabrane iz priča, koje je književnik Nedžad redovno objavljivao u svojoj sedmičnoj kolumni časopisa „Svijet“ koji je izlazio u Sarajevu. Pisac je, potom, objavio neke od tih pričica u drugim časopisima, sa naslovima i određenim izmjenama. 2005. god. on je istu zbirku ponovo objavio u novoj formi, u okviru njegovih izbaranih djela pod naslovom „Bio jednom jedan ...“ iz kojih smo izabrali sve pričice prvog dijela.

Kritičari i istraživači nisu mu prigovarali to što u ovoj zbirci pao pod veliki utjecaj, odnosno imitirao poznate stilove narodnih hikaja, prepunih fantazija, filozofskih sadržaja i poučnih lekcija. Međutim, pisac često nameće lični sistem vrijednosti i razbija klasičnu putanju koju imaju takve hikaje. U ovom začudnom svijetu – taman kao i u svijetu mitova – sve je moguće, dopušteno i očekivano. Kao u narodnim pričama i hikajama Hiljadu i jedne noći, ove pričice obiluju tehnikama, džinima, džinkinjama, nakazama i čarolijama. Pisac, kontradiktornim i nelogičnim radnjama i postupcima i iznenadnim obrtimima toka događaja, daje svojim pričicama i hikajama tonove radosti i humora, tako da one zrače ogromnim spoznajnim iskustvima i obiluju raznovrsnim i bogatim ljudskim obrascima.

Iuzetne vrijednosti ove jedinstvene zbirke ogledaju se u dvije stvari: u porukama i temama, i u jeziku i stilu. Što se tiče poruka i tema, ova zbirka obuhvata širok i veoma prostran krug značenja, denotacija, pouka i intencija, i sadrži skupinu tema koje obiluju moralnim poukama i lekcijama kao i životnim savjetima i uputama.

Što se tiče jezika i stila u ovim pričicama, može se govoriti samo o lahkoći jezika i tečnosti narodnog stila. Kritičari su isticali da ove hikaje predstavljaju nepresušno vrelo jezičkog bogatstva, počevši od leksikona riječi i termina, i završavajući sa konstrukcijama rečenica i fraza i pripovjedačkim stilom. Istraživanja koja su tretirala stil i jezik ovih priča potvrdila su da se one odlikuju korištenjem književnog bosanskog jezika sa svim njegovim osebujnim karakteristikama i neviđenim crtama, a to ovaj jezik čini jakim i efikasnim oružjem u nadarenoj neobičnoj ruci književnika Nedžada Ibrišimovića.

Ovom zbirkom priča književnik Ibrišimović, čitaocima sugerira i nudi rješenje zagonetke, koja je okupirala umove kroz razna stoljeća, o stvarnom autoru i kreatoru narodnih pripovijetki, a na kraju, pokazat će se da su narodne pripovijetke samo plod genijalnosti i talenta jednog od članova običnog naroda. Sa ovog polazišta i s ovim značenjem, zbirka priča „Bio jednom jedan...“ uči će u okvir takozvane narodne književnosti, ako već nije uistinu i ušla.

U romanu „Braća i veziri“ 1989. god. književnik Ibrišimović je kompletirao svoju najdražu temu i glavnu književnu preokupaciju, to je tema Husein-bega i njegove pobune protiv osmanske vlasti u Bosni. Čini se da je osjetio da u romanu „Zmaj od Bosne“ tom junaku nije ispunio njegovo pravo, pa je ovdje dopunio njegovu priču, dodajući više detalja koji reflektiraju komplikovane unutrašnje odnose u Bosni i borbu za vlast i nadmoć, i koji prikazuju unutrašnji svijet glavnog junaka. Te godine, roman je dobio godišnju nagradu koju dodjeljuje izdavačka kuća „Veselin Masleša“ za najbolji objavljeni roman.

Godine 2005. Ibrišimović je objavio roman „Vječnik“. Začuđujuće je da je ovaj roman pisao više od trideset godina. Jedan dio, pod istim naslovom, objavio je 1980. god. Zatim je objavljivao druge dijelove u više vremenskih razdoblja, a 1988. god. posjetio je Egipt kako bi produbio misli i povezao ih sa stvarnošću, posmatrajući uživo faraonske starine.

Treba istaknuti da je Ibrišimović, u više prilika, izrazio zaljubljenost i veliku ljubav prema Egiptu i njegovoj faraonskoj civilizaciji koju smatra početkom ljudske civilizacije uopće, i koja je starija od evropske. On Egipat smatra čarobnim i veoma atraktivnim, jer kada ga čovjek posjeti teško će ga napustiti. On je u jednom od intervjua ukazao na američkog pisca Normana Mailera koji je došao u Egipt da napiše nekoliko poglavљa, pa je ostao deset godina i napisao roman od dva toma pod naslovom: „Drevne večeri“.

Na četiri stotine stranica, pisac je, u romanu „Vječnik“ potvrdio svoju ljubav prema faraonima, i pratio njihovo vjerovanje o vječnosti, tragajući za njegovim prvim misaonim korijenima kod kralja Mina, zatim, u narednom periodu, kod mladog Ahnatona.

Ovo je bilo kratko predstavljanje bosanskog književnika Nedžada Ibrišimovića, i kratki prikaz nekih njegovih djela, čime smo htjeli pripremiti čitaoca da upozna ovog književnika, te smo bacili svjetlo na njegova književna ostvarenja.

Nadamo se da smo u tome uspjeli, a Allah daje uspjeh i mi pomoći tražimo od Njega.

S arapskog: **Mustafa Prljača**

AUTORI U OVOM
BROJU

ŽIVOT[®]

Mustafa Cico Arnautović, pjesnik i novinar (Trebinje, 1934.). Do izbijanja rata u BiH radio je kao novinar sarajevskog lista „Oslobodenje“, a potom iseljava u Dansku. Objavio je nekoliko knjiga pjesama - *Bog putuje večeras*, 1965., *Koštrika*, 1986., *Skrovišta za nesanicu*, 1989., *Govor vode*, 1990., *Ptice na rukama*, 1994. i druge. Godine 1994. dobitnik je prestižne nagrade Danske, kao najbolji strani pisac.

Ismet Bekrić, pjesnik, prevoditelj, dramski i prozni pisac za djecu (Banja Luka, 2. V. 1943.). Diplomirao na sarajevskom Filozofskom fakultetu. Bio je dugogodišnji glavni urednik banjalučkih novina „Glas“, te urednik biblioteka „Savremena književnost“ i „Dječija književnost“, sve do protjerivanja iz grada 1993. Knjige: *Otac s kisobranom*, 1977., *Pjesme*, 1980., *Srebreni vodoskoci*, 1989. i brojne druge. Preveo je dvadesetak slovenskih pjesnika na bosanski, a i njegove knjige su objavljene na više jezika u svijetu. Među nagradama, svakako mu je najznačajnija Nagrada Društva pisaca BiH (za 2010. godinu). Živi u Sloveniji.

Samira Begman Karabeg, pjesnikinja (Husimovci kraj Sanskog Mosta, 1954.). Završila je studij za finansijsku trgovinu i menadžment u Cirihu, gdje je od 1977. stalno nastanjena. Piše na bosanskom i njemačkom jeziku. Objavila je tri knjige na bosanskom i dvije na njemačkom jeziku. Bavi se prevođenjem. Članica je udruženja književnika Švicarske.

Munib Delalić, pjesnik, eseist, prevoditelj (Ljubuški, 3. X. 1950.). Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Knjige pjesama: *U krugu krug*, Svjetlost, Sarajevo, 1978., *Nježni stroj*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985., *Svijest i sladostrašće*, Prva književna komuna, Mostar, 1986., *Krotki raspored*, Svjetlost, Sarajevo, 1989., *Lahor*, Ljiljan, Sarajevo, 1997., *Zlatnik*, Obzor, Međugorje, 1999., *Sjaj usputne postaje*, Obzor, Međugorje, 2001., *Skandinavsko pismo*, Obzor, Međugorje, 2002., *Nostalgično se dovršiti*, Zagreb / Međugorje, 2004. Živi u Oslu od progonstva iz Mostara 1993.

Tomislav Dretar, pjesnik, eseist, prevoditelj, novinar (Nova Gradiška, 2. III. 1945.). Diplomirao na Pedagoškom fakultetu u Rijeci, a magistrirao u Sarajevu. Knjige: *Vox interioris*, Sarajevo 1976., *Drska perunika*, Banja Luka 1980., *Nedostupna staza; Protjecanja*, Bihać 1984., *Knjiga čežnje*, Bihać 1986., *L'Image, le florilège des lumières*, Edition du Panthéon, Paris, 2001., *Kotva*, Bruxelles, 2005 i druge. Prevođen je na niz jezika. Dobitnik nagrade „Slovo Gorčina“. Sudionik obrambenog rata u BiH. Zbog negiranja separatističke „HR Herceg-Bosne“, napušta visoku političku dužnost u HVO okruga Bihać i odlazi u izbjeglištvo u Bruxelles.

Hankuša Hanka Hamzagić, pjesnikinja (Novi Pazar, 15. X. 1959.). Studij književnosti i maternjeg jezika upisala u Sarajevu a diplomirala u Prištini. Bavila se novinarskim i pedagoškim radom (Priština, Sarajevo, Stuttgart). Knjige: *Osama*.

Dragoslav Janjić, pripovjedač, putopisac, dramski pisac, novinar (Mostar, 13. III. 1937.). Studirao historiju umjetnosti. Knjige proze: *Nova koža*, Sarajevo 1974., *Na dlanu pored srca*, Sarajevo, 1979., *Pokretna meta*, Sarajevo, 1989., *Poljubac na mostu*, Sarajevo-Ljubljana, 1995., *Trovanje šampanjcem*, Sarajevo, 2000., *Čaj od aleksandrijske ruže*, Sarajevo, 2010. Dramski tekstovi: *Uljez ili boja koja nestaje*, 1988., *Pisači sto Ive Andrića*, 1990., *Ljudi na čekanju*, 2001., *Drame*, knjiga dramskih tekstova, 2003.

Ševko Kadrić, slikar, književnik, prevoditelj, izdavač (Foča, 8. V. 1960.). Školovao se u Sarajevu, Zagrebu i Beogradu. Radio je kao profesor u Prvoj gimnaziji i na Pedagoškoj akademiji u Sarajevu. Od 1992. živi i radi u Švedskoj. Osnivač je Društva bh. pisaca i prevodilaca u Skandinaviji. Knjige: *Ekologija neodrživi razvoj*, Bošnjaštvo na vjetrometini, *Bogumili kao inspiracija* ali i romana: *Proleter u srcu*, *Zagubljene slike*, *Odisej sa planine*, *Zaljubljen u sunce*, *Rođen za doktora*, *Luter i Orlović*, *Pelin i makovi*, *Sara*, *Bosanski protestant*, *Farbanje neba* i druge.

Hakija Karić, pjesnik (Palanka kraj Brčkog, 1966.). Knjige: *Tebi, moja Bosna*, Verlag Schmitz, Njemačka, 1993.; *Utibile avlige*, Bosanska riječ, Wuppertal-Tuzla, 1994.; *Ožiljci*, Književni klub „Midhat Begić“, Brčko, 1998.; *Otisak izgužvanih snova*, Bosanska riječ, Tuzla, 2004. Vratio se nedavno u rodno mjesto iz Danske.

Refik Ličina, pjesnik i prevoditelj (Radmanovci kraj Berana, 1955.). Laureat je više uglednih nagrada za poeziju. Prevodi sa švedskog jezika. Knjige: *Poznavanje prirode*, pjesme (1980), *Pčele*, pjesme (1983), *Skonski epigrampi*, meditativna proza (1996), *Posmrtnе počasti*, pjesme (1998), *Ex solio*, pjesme (2001). Živi u Lundu, u Švedskoj.

Adin Ljuca, pjesnik (Zenica, 1966.) studirao komparativnu književnost i bibliotekarstvo. Od novembra 1992. živi u Pragu. Radi kao bibliotekar. Uz pisanje i prevođenje, posvećuje se proučavanju kulturne historije češko-bosanskih odnosa. Knjige: *Hidžra*, Menora, Prag, 1996, *Maglaj: na tragovima prošlosti*. Maglaj, 1999., *Vytetované obrazy*, Arbor vitae, Prag, 2005. [Istetovirane slike, Buybook, Sarajevo, 2010.]

Ferid Muhić, pjesnik, eseijist, filozof (Mahoja, BiH, 8. VI. 1943.). Doktor filozofije. Profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta „Sv. Ćiril i Metodije“ u Skoplju. Obnašao je funkciju predsjednika Filozofskog udruženja Makedonije. Predavač je na mnogim univerzitetima širom svijeta kao što su: floridski i njujorski državni univerziteti, Univerzitet u Kuala Lumpuru, pariška Sorbona itd. Djela: *Kritički metodi*, 1974., *Motivacija i meditacija*, 1982., *Ruža duše*, 1988. Štit od zlata , itd. Njegova knjiga *Jezik filozofije* smatra se među najboljim djelima te vrste objavljenim u Makedoniji.

Merima Omeragić (Sarajevo, 1988.), studira na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na Odsjeku za književnosti naroda BiH.

Josip Osti, pjesnik, pripovjedač, eseijist, književni kritičar, antologičar i prevoditelj (Sarajevo, 1945.). Diplomirao na sarajevskom Filozofskom fakultetu. Živi kao slobodni umjetnik u Sloveniji. Knjige su mu prevedene na slovenski, talijanski, češki, engleski, poljski, turski, makedonski i bugarski jezik. Preveo je više od sedamdeset knjiga i petnaest drama slovenskih autora na hrvatski i bosanski. Nagrađivan je za izvorni i prevoditeljski književni rad koji obuhvata oko 40 naslova. Spomenimo samo neke: *Snokradica*, 1971., *Salto mortale*, 1974., *Tetovirani violinist*, 1976., *Grom iz vedra neba*, 1978., *Barbara i barbar*, 1990., *Sarajevska knjiga mrtvih* (dvojezično izdanje, hrvatski/slovenski, 1993., *Mašta na trapezu* (za djecu), 1994., *Kraški Narcis* (na slovenskom jeziku), 1999., *Rosa mystica* (na slovenskom jeziku, 2005) itd.

Milorad Pejić, pjesnik (1960., Tuzla), od 1992. živi u Švedskoj. Knjige: *Vaza za biljku krin*, Sarajevo, Svjetlost, 1985., *Oči ključaonica / Die Schlossaugen*, Bosanska riječ, Wupertal - Tuzla, 2001., *Hyperborea*, Aula, Prag, 2011.

Goran Sarić, pjesnik, pripovjedač i prevoditelj (1959., Konjic). Od 1995. godine živi u Holandiji. Prevodi s holandskog jezika (Schmidt, M. G. Anne; Abdolah, Kader; Elsschot, Willem i dr.). Poezija mu je prevođena na holandski i makedonski jezik. Knjige: *Osmišljeni suteren*, Mostar, 1985., *Naprijed u kameno doba*, Grafit, Lukavac, 1998., *Crna marica*, priče, Zoro, Zagreb/Sarajevo, 2006., *Tango aquarino*, poezija, AP Neretva, Konjic, 2007., *Zapisi iz Zemlje Lala i Kanala*, AP Neretva, Konjic, 2009. i druge.

Bekim Serjanović, pripovjedač, romanopisac (1972., Brčko). U Rijeci je završio pomorsku školu i studirao kroatistiku. Od 1993. živi u Oslu gdje je magistrirao južnoslavenske književnosti. Prevodi s norveškog. Autor je studije *Modernizam u romanu Isušena kaljuža Janka Polića Kamova* i knjige kratkih priča *Fasung*. Nagrađen je 2009. nagradom „Meša Selimović“ za roman *Nigđe, niotkuda* na 9. međunarodnom književnom susretu Cum grano salis u Tuzli. Živi i radi na relaciji Oslo-Hvar.

Saša Skenderija, pjesnik (1968. Vitez). Živio i studirao u Sarajevu i Pragu. Objavio je pjesničke zbirke *Golo o* (KO Banja Luka, 1987. - s još trojicom mladih autora), *Kako naslikati žar-pticu*, Sarajevo, 1990., *Ništa nije kao na filmu*, Prag, 1993., i *Praški fraktali*, online samizdat, Prag, 1998. Redigirana i proširena kompilacija potonjih dvaju samizdata objavljena je 2005. pod nazivom *Zašto je patuljak morao biti ustrijeljen* u izdanju tešanjskog Centra za kulturu i obrazovanje, te u engleskom prevodu pod nazivom *Why the Dwarf had to be shot* (Black Buzzard Press, Austin, TX, 2008.). Od 1999. živi u SAD.

Faiz Softić, književnik, (Vrbe kraj Bijelog Polja, CG, 10. I. 1958.). Zastupljen u antologijama poezije i proze u Bosni i Hercegovini, kao i u Antologiji pozije nacionalnih manjina u Srbiji i Crnoj Gori. Knjige: *Strašan je zid bez sjene*, Sarajevo, 1996., *Pod Kun planinom*, Tuzla, 2002., *Strah od rodne kuće*, Tuzla, 2006., *Čovjek koji kisne*, priče, Sarajevo,

2007. *Čovjek na rasputici*, poezija, Zagreb-Sarajevo, 2007., Roman *Pod Kun planinom* preveden je na francuski, CLAE, Luksemburg 2008. Član društva pisaca BiH. U statusu slobodnog umjetnika živi u Sarajevu i u Luksemburgu.

Bisera Suljkić-Boškailo, književnica i prevoditeljica (Tutin, 9. I. 1965.). Studirala je u Sarajevu, Mostaru i Katoločkom univerzitetu u Eichstättu, Njemačka. Doktor je filoloških nauka. Knjige: *Vilino kolo*, 1991., *Goli otok*, 2001., *La Perla*, 2004., *Pešter*, 2005., *Bilija*, 2010., *Tomas Man na svojim izvorima*, monografija, 2009. Dobitnica je nagrada „A. B. Šimić“ za poeziju 1989. i „Deretove nagrade“ za najbolji roman objavljen u Srbiji 2009. Članica je Društva pisaca BiH, Njemačkog društva pisaca i Društva novinara BiH.

Jasna Šamić (v. *Život*, 1-6, 2009., str. 277)

Enes Topalović, pripovjedač (10. III. 1963., Bare kraj Goražda). Diplomirao na Pedagoškoj akademiji u Sarajevu. Živi i radi u norveškom gradu Bergenu gdje se, uz pedagoški, bavi književnim i novinarskim radom. Do sada su mu objavljene knjige: roman *Let kroz snove*, zbirke pripovijedaka *Šapat predaka i Mrtva trka*, a koautor je knjige poezije *Pod istim nebom* i autor zbirke pjesama *Govor iz bešike*. Član je norveškog Centra pisaca (Forfattersentrum) i dobitnik nekoliko književnih nagrada: Književna nagrada "Srebrenica" (2006), Književna nagrada "Zija Dizdarević" (2006), Književna nagrada ICC Behar (USA) (2008), Priznanje Udruženja za kulturu Novo Sarajevo (KNS) (2009). Uskoro je u štampi i njegov novi roman *Na kraju svega*, koji je uvršten među pet najboljih na konkursu VBZ-a iz Zagreba za "najbolji neobjavljeni roman 2009." na području bivše Jugoslavije.

Antonije Nino Žalica, prozni i dramski pisac, scenarist (Sarajevo, 29. X. 1959.), diplomirao komparativnu književnost i filozofiju na Filozofskom fakultetu Univerzitetu u Sarajevu. Knjige: *Tilt*, Svjetlost, Sarajevo, 1984., *Trag zmajeve šape*, Radio B92, 1995 i GIK OKO, Sarajevo 2003. (roman je preveden na poljski, nizozemski, njemački i grčki), *Bandiera Rossa*, Bosanska riječ, Tuzla, 2007.

Glavni i odgovorni urednici "Života" od osnivanja 1952., do danas, bili su:

MARKO MARKOVIĆ, ILIJA KECMANOVIĆ, EMIL S. PETROVIĆ, HAMID DIZDAR,
MEŠA SELIMOVIĆ, MAK DIZDAR, ALIJA ISAKOVIĆ, VESELKO KOROMAN,
ALIJA ISAKOVIĆ (ponovno), MIRKO MARJANOVIĆ, STEVAN TONTIĆ,
RANKO SLADOJEVIĆ, MILJENKO JERGOVIĆ, NEDŽAD IBRIŠIMOVIĆ,
IRFAN HOROZOVIĆ, ŽELJKO GRAHOVAC, ALMIR ZALIHIĆ

Ovaj broj časopisa objavljen je uz financijsku pomoć
Fondacije za izdavaštvo / nakladništvo FBiH

ESSEN BEI UND ZWILLY

